

ZABRANA MUČENJA I NEČOVJEČNOG I PONIŽAVAJUĆEG POSTUPANJA I KAŽNJAVANJA

Priručnik za primjenu
člana 3 Evropske konvencije o
ljudskim pravima

Borba protiv zlostavljanja i nekažnjivosti i
jačanje primjene sudske prakse Evropskog suda
za ljudska prava na nacionalnom nivou "FILL"

Erik Svanidze
Graham Smith

Horizontal Facility for Western Balkans and Turkey

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

**ZABRANA MUČENJA I NEČOVJEČNOG
I PONIŽAVAJUĆEG POSTUPANJA
I KAŽNJAVANJA**

**PRIRUČNIK ZA PRIMJENU ČLANA 3
EVROPSKE KONVENCIJE O LJUDSKIM PRAVIMA**

**Autori:
ERIK SVANIDZE
GRAHAM SMITH**

Savjet Evrope

© 2018 Savjet Evrope.

Sva prava zadržana. Licencirano Evropskoj uniji pod uslovima. Nijedan dio ove publikacije ne može se prevesti, reprodukovati, niti prenositi, u bilo kom obliku ili na bilo koji način, elektronskim putem (CD-ROM, internet, itd.) ili mehanički, uključujući fotokopiranje, snimanje ili bilo koji drugi način skladištenja ili sistemom za preuzimanje informacija, bez prethodne pisane dozvole Direkcije za komunikacije (F-67075 Strazbur Cedex ili publishing@coe.int).

Fotografije © Savjet Evrope

Štampa, grafički dizajn i korica:
3M Makarije

Objavljeno od strane Savjeta Evrope
F - 67075 Strazbur Cedex
www.coe.int

©Septembar 2018. Savjet Evrope. Sva prava zadržana.
Licencirano Evropskoj uniji pod uslovima.

Sadržaj

UVOD	7
<hr/>	
MODUL 1	
DEFINICIJE MUČENJA, NEČOVJEČNOG ILI PONIŽAVAJUĆEG POSTUPANJA ILI KAŽNJAVANJA	7
1.1 Evropska konvencija o ljudskim pravima	7
1.2 Član 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima	10
1.3 Mučenje	13
1.4 Nečovječno postupanje ili kažnjavanje	16
1.5 Ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje	19
<hr/>	
MODUL 2	
ZABRANA ZLOSTAVLJANJA I USLOVI LIŠENJA SLOBODE I MEDICINSKI TRETMAN ZATVORENIKA	23
2.1 Uslovi lišenja slobode i kumulativno dejstvo	23
2.2 Materijalni i drugi uslovi	25
2.3 Medicinski tretman	31
<hr/>	
MODUL 3	
ZABRANA ZLOSTAVLJANJA I DODATNE ODGOVORNOSTI PRAVOSUĐA	35
3.1 Efekat ekstrateritorijalnosti	35
3.2 Neprihvatljivost dokaza koji su pribavljeni kršenjem člana 3	39
3.3 Građanskopravna sredstva protiv zlostavljanja	42
<hr/>	
MODUL 4	
Dio 1	
PROCESNE MJERE ZAŠTITE	47
4.1 Opšti uvod	47
4.2 Procesne mjere zaštite	52
4.2.1 Pregled	52
4.2.2 Obavještenje o lišenju slobode	53
4.2.3 Pristup braniocu	55
4.2.4 Pristup ljekaru	57
4.2.5 Pouka (objašnjenje) o pravima	60

MODUL 4	
Dio 2	
ORGANIZACIONE MJERE ZAŠTITE	61
4.3.1 Evidencija o pritvoru	61
4.3.2 Obaveze tužilaca i sudija	63
4.3.3 Odgovornosti službenika u zatvorima	66
4.3.4 Pritužbe	69
4.3.5 Inspekcija i praćenje	74
<hr/>	
MODUL 5	
POZITIVNA (PROCESNA) OBAVEZA SPROVOĐENJA DJELOTVORNE ISTRAGE O NAVODNOJ POVREDI ČLANA 3	79
5.1 Uvod	79
5.2 Obaveza sprovođenja djelotvorne istrage	80
5.3 Standardi djelotvorne istrage po Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima	84
<hr/>	
MODUL 6	
PROCESNE OBAVEZE	99
6.1 Procesna obaveza i borba protiv nekažnjivosti	99
6.2 Pokretanje istrage	100
6.3 Borba protiv nekažnjivosti / sudsko odvracanje	103
6.4 Uloge različitih pravnih profesija	107
<hr/>	
O AUTORIMA	109

Uvod

Ovaj priručnik ima za cilj da čitaocima pruži napredan nivo znanja o standardima Savjeta Evrope i drugim međunarodnim standardima koji su tijesno povezani sa zabranom mučenja i drugih oblika zlostavljanja, a koji se odnose na sudsku i tužilačku praksu.

Ima za cilj jačanje relevantnih vještina pravnih stručnjaka koje su neophodne za razumijevanje i praktičnu primjenu njihovih dužnosti koje proističu iz domaćeg pravnog okvira i sveukupnih standarda vezanih za data pitanja.

Ovaj priručnik izrađen je u sklopu Horizontal Facility for Western Balkans and Turkey projekta "Borba protiv zlostavljanja i nekažnjivosti i unapređenje primjene prakse Evropskog suda za ljudska prava na nacionalnom nivou (FILL)", koji finansiraju Evropska unija i Savjet Evrope, a sprovodi Savjet Evrope.

Mišljenja i stavovi izraženi u ovom priručniku su odgovornost autora, i ne predstavljaju nužno zvanični stav Savjeta Evrope i Evropske unije.

Modul 1

Definicije mučenja, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja

---

- ▶ **Evropska konvencija o ljudskim pravima**
- ▶ **Član 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima**
- ▶ **Mučenje**
- ▶ **Nečovječno postupanje ili kažnjavanje**
- ▶ **Ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje**

1.1 Evropska konvencija o ljudskim pravima

Globalni međunarodni okvir za zabranu mučenja i zlostavljanja razvile su Ujedinjene nacije. Crna Gora prihvaćena je kao država članica Ujedinjenih nacija 28. juna 2006. godine. Regionalni međunarodni okvir za Evropu razvio je Savjet Evrope, sa sjedištem u Strazburu. Crna Gora je 11. maja 2007. godine postala 47. država članica Savjeta Evrope. Obaveze koje po međunarodnom pravu iziskuju od crnogorskih vlasti da obezbijede zabranu mučenja i drugih oblika zlostavljanja potiču iz članstva u ova dva međunarodna tijela. U ovom modulu, prioritet se stavlja na okvir Savjeta Evrope i praksu Suda u Strazburu, a gdje je relevantno, vršiče se i pozivanje na dokumenta Ujedinjenih nacija.

Evropska konvencija o ljudskim pravima (u daljem tekstu: Konvencija), kojom je uspostavljen Evropski sud za ljudska prava (u daljem tekstu: ESLJP), i Evropska konvencija o sprečavanju mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja, kojom se uspostavlja Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT), stupile su na snagu odnosu na Crnu Goru 6. juna 2006. godine.

Konvencija je napisana 1950. godine sa ciljem ostvarivanja određenih prava navedenih u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima, a ista je stupila na snagu 1953. godine. Član 1 Konvencije definiše obavezu poštovanja ljudskih prava kojom se od država članica zahtijeva da uspostave pravni okvir koji omogućava zaštitu ljudskih prava¹. Zabrana mučenja i drugih oblika zlostavljanja – jedno od nekoliko osnovnih prava i sloboda koji su detaljno opisani u dijelu I Konvencije – navodi se u članu 3 (v. u daljem tekstu).

---

1 Za korisne informacije v. Jean-François Akandji-Kombe, *Pozitivne obaveze po Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima: Vodič za implementaciju Evropske konvencije o ljudskim pravima*, Priručnik o ljudskim pravima, br. 7 (2007) Savjet Evrope.

Dio II Konvencije propisuje strukturu i procedure Evropskog suda za ljudska prava. Predstavke Evropskom sudu za ljudska prava može podnijeti država, shodno članu 33 Konvencije, ili pojedinac, nevladina organizacija (NVO) ili grupa pojedinaca koji tvrde da su bili žrtve kršenja ljudskih prava od strane države, shodno članu 34 Konvencije. Mehanizmi za sprovođenje Konvencije su racionalizovani 1998. godine shodno Protokolu br. 11 Konvencije.²

To je dovelo do ukidanja Evropske komisije za ljudska prava, a Evropski sud za ljudska prava je proširen i postao je stalno tijelo.³ Presudama vijeća u okviru pet odjeljenja i Velikog vijeća Evropskog suda za ljudska prava može se lako pristupiti na internetu preko pretraživača HUDOC Evropskog suda za ljudska prava.⁴ Sastav Evropskog suda za ljudska prava, pregled sudske prakse koja se odnosi na Konvenciju i statističkih podataka daju se u godišnjim izvještajima Evropskog suda za ljudska prava.⁵ Dokumentima CPT-a može se lako pristupiti preko pretraživača na internetu HUDOC CPT ili na internet stranici CPT-a *Standards and tools* (Standardi i alati).⁶

Shodno načelu supsidijarnosti, na državi je da u prvom stepenu odluči da li je učinjena povreda konvencijskog prava. Po članu 35 stav 1 Konvencije, Evropski sud za ljudska prava ne može da razmatra predmet sve dok se ne iscrpe domaći pravni lijekovi. Presude Evropskog suda za ljudska prava obavezujuće su za državu i članom 46 Konvencije predviđeno je da Komitet ministara Savjeta Evrope nadzire izvršenje presuda. Odjeljenje za izvršenje presuda Evropskog suda za ljudska prava (Odjeljenje za izvršenje presuda) pomaže Savjetu ministara i pruža podršku državam članicama u izvršenju presuda. U ispunjavanju svoje obaveze da otkloni povredu prava ili sloboda zaštićenih Konvencijom, država ima određeni stepen slobode procjene (*margin of appreciation*). Ovo omogućava državi da, pod nadzorom Komiteta ministara i po uputstvima Odjeljenja za izvršenje presuda, Akcionim planom utvrdi način na koji će se odgovoriti na povredu. Proces izvršenja, koji se sastoji od opštih i pojedinačnih mjera, ima za cilj da, u najvećoj mogućoj mjeri, otkloni negativne posljedice i preduprijedi povredu određenog prava. Od 2007. godine, Odjeljenje za izvršenje presuda u svojim godišnjim izvještajima objavljuje statističke podatke i tematske preglede svog rada, dok je napredak u pojedinačnim slučajevima dostupan na online pretraživaču HUDOC EXEC.

Radi osiguravanja djelotvornih mehanizama za ostvarivanje prava i sloboda zaštićenih Konvencijom, Evropski sud za ljudska prava tumači Konvenciju kao živi instrument koji služi da se praktično i djelotvorno zaštite ljudska prava.⁷ U po-

---

2 Savjet Evrope, *Protokol 11 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, kojim se restrukturira kontrolni mehanizam koji je njom uspostavljen*, 11. maj 1994.

3 Za korisne informacije v. Andrew Drzemczewski, "Evropska konvencija o ljudskim pravima: Protokol br. 11-Stupanje na snagu i prva godina primjene." *Human Rights Law Journal* 21.1/3 (2000)

4 Adresa online pretraživača HUDOC ECHR je <http://hudoc.echr.coe.int/eng#>.

5 Adresa za godišnje izvještaje ESLJP na internetu je <http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=court/annualreports&c=>.

6 Adresa na internetu *Standardi i alati* CPT-a je <http://www.coe.int/en/web/cpt/standards>.

7 V., na primjer, *El-Masri protiv „Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije“* (predstavka br. 39630/09), presuda od 13. decembra 2012, stav 134

gledu evolucije društva i razvoja društvenih vrijednosti i standarda ponašanja, Konvencija se shvata kao "živi instrument koji se mora tumačiti u svijetlu sadašnjih uslova."⁸

Uz negativne obaveze država članica da se ne miješaju u uživanje ljudskih prava definisana Konvencijom, jurisprudencija Evropskog suda za ljudska prava razvila je pozitivne obaveze koje propisuju da država preduzme pozitivne korake ili mjere kako bi spriječila kršenje ljudskih prava od strane predstavnika države ili pojedinaca. Negativne obaveze države odnose se na akte predstavnika države i u pogledu zabrane mučenja i zlostavljanja država je odgovorna za postupanja svih svojih organa, kao što su policija, snage bezbjednosti, drugi službenici sa zakonskim ovlaštenjima, i svi drugi državni organi pod čijom se kontrolom nalaze pojedinci, bez obzira da li službeno lice postupaju po naređenjima, ili samostalno. Pozitivne obaveze zasnivaju se, prvenstveno, na obavezama iz člana 1 Konvencije da država jamči konvencijska prava svakom pojedincu pod svojom jurisdikcijom. Drugo, konvencijska prava moraju da budu praktična i djelotvorna a ne teorijska i iluzorna. I kao treće, načelo iz člana 13 Konvencije da država obezbijedi djelotvoran pravni lijek u slučaju navodnog kršenja konvencijskog prava. Doktrina pozitivnih obaveza naročito je važna za zaštitu ličnog života i integriteta, koji su obuhvaćeni pravom na život po članu 2; zabrani mučenja po članu 3; zabrani ropstva i prinudnog rada po članu 4; nekih aspekata prava na slobodu i bezbjednost po članu 5; i prava na poštovanje privatnog i porodičnog života po članu 8 Konvencije.

Shodno načelu supsidijarnosti i kada se državi omogući sloboda procjene u pogledu načina izvršenja presuda Evropskog suda za ljudska prava, država ima diskreciono pravo u pogledu načina na koji će ispuniti svoje pozitivne obaveze u cilju sprečavanja kršenja ljudskih prava. Države imaju pozitivne obaveze da:

- uspostave pravni okvir koji djelotvorno štiti konvencijska prava;⁹
- spriječe kršenje konvencijskih prava;¹⁰
- pruže informacije i savjete koji se odnose na kršenje konvencijskih prava;¹¹
- djelotvorno istraže kršenja konvencijskih prava;¹² i
- obezbijede pojedincima sredstva da učestvuju u postupcima koji se vode zbog kršenja konvencijskih prava.¹³

---

8 V., na primjer, *Selmouni protiv Francuske* (predstavka br. 25803/94), presuda od 28. jula 1999, stav 101

9 V., na primjer, *Xi Y protiv Holandije* (predstavka br. 8978/80), presuda od 26. marta 1985.

10 V., na primjer, *Đorđević protiv Hrvatske* (predstavka br. 41526/10), presuda od 24. jula 2012.

11 V., na primjer, *Nogin protiv Rusije* (predstavka br. 58530), presuda od 15. januara 2015.

12 V., na primjer, *Aydin protiv Turske* (predstavka br. 23178/94), presuda od 25. septembra 1997.

13 V., na primjer, *Savitsky protiv Ukrajine* (predstavka br. 38773/05), presuda od 26. jula 2012.

1.2 Član 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima

Zabrana mučenja i drugih oblika zlostavljanja jednostavno je i neposredno utvrđena u članu 3 Konvencije:

“Niko ne smije biti podvrgnut mučenju ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.”

Formulisana u bezuslovnom smislu, zabrana mučenja i drugih oblika zlostavljanja je apsolutno pravo. Članom 3 nijesu predviđeni izuzeci i, po članu 15 stav 2 Konvencije, odstupanje nije dopušteno. Ovo važi čak i u slučajevima kao što su na primjer javna opasnost koja ugrožava opstanak nacije, suzbijanje terorizma¹⁴ ili organizovanog kriminala¹⁵, a izuzetak se ne može napraviti ni da bi se spasio život nekog pojedinca.¹⁶ Ni ponašanje žrtve ni priroda djela ne može se uzeti u obzir kao opravdanje za mučenje ili zlostavljanje, kao ni motiv nadležnih organa.

“Zabrana zlostavljanja lica važi, bez obzira na ponašanje žrtve ili motiv organa. Mučenje, nečovječno ili ponižavajuće postupanje se ne smije vršiti čak ni u okolnostima u kojima je ugrožen život pojedinca. Nikakvo odstupanje nije dozvoljeno čak ni u slučaju javne opasnosti koja ugrožava opstanak nacije. Član 3, koji je nedvosmisleno formulisan, priznaje da svaki čovjek ima apsolutno, neotuđivo pravo da ne bude podvrgnut mučenju ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju pod bilo kojim okolnostima, čak i najtežim. Filozofska osnova koja podupire apsolutnu prirodu prava shodno članu 3 ne dozvoljava nikakve izuzetke ili opravdavajuće faktore ili balansiranje interesa, bez obzira na ponašanje lica na koje se odnosi i prirode djela o kome je riječ.”¹⁷

Član 3 obuhvata tri odvojene kategorije zabranjenog postupanja ili kažnjavanja: i) mučenje; ii) nečovječno postupanje/kažnjavanje; iii) ponižavajuće postupanje/kažnjavanje. Nečovječno ili ponižavajuće postupanje/kažnjavanje uobičajeno se naziva zlostavljanje. Dok član 2 Konvencije izričito dozvoljava državi da oduzme život ukoliko je to apsolutno nužno, u slučajevima samoodbrane ili, na primjer, da bi se izvršilo hapšenje, takvo ograničenje ili kvalifikacija nije navedena u članu 3. Ovlašćenje države da pribjegne prinudnoj sili, proporcionalnost nasilja i nivo nanijete patnje, kao i područje primjene člana 3 razvijeni su u jurisprudenciji Suda u Strazburu. U opštem smislu, da bi se primijenio član 3, patnja i poniženje nanijeto žrtvi moraju da budu jačeg intenziteta od onoga koji inače izazivaju legitimni oblici postupanja ili kažnjavanja.¹⁸

Evropski sud za ljudska prava obično tvrdi da *“član 3 Konvencije sadrži jednu od najtemeljnijih vrijednosti demokratskih društava.”¹⁹*

14 *Tomasi protiv Francuske* (predstavka br. 12850/87), presuda od 27. avgusta 1992, stav 115.

15 *Selmouni protiv Francuske* (predstavka br. 25803/94), presuda od 28. jula 1999: stav 95.

16 *Gäfgen protiv Njemačke* (predstavka br. 22978/05), presuda od 1. juna 2010, stav 107.

17 *Gäfgen protiv Njemačke* (predstavka br. 22978/05), presuda od 1. juna 2010, stav 107.

18 *V.*, na primjer *Kalashnikov protiv Rusije* (predstavka br. 47095/99) presuda od 15. jula 2002, stav 95.

19 *V.*, na primjer, *El Masri protiv „Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije“* (predstavka br. 39630/09), presuda od 13. decembra 2012, stav 195.

Ponašanje mora dostići minimalni stepen težine da bi došlo do kršenja člana 3. Procjena ove minimalne granice je relativna i zavisi od okolnosti svakog pojedinog slučaja.²⁰ Faktori koje Sud može uzeti u obzir prilikom utvrđivanja stepena težine mogu obuhvatiti dužinu vremena provedenog u pritvoru,²¹ pol i godine života podnosioca predstavke;²² i mentalno zdravlje žrtve.²³

Predstavke Sudu u kojima se tvrdi da je učinjena povreda člana 3 mogu uključivati i pritužbu da je učinjena povreda člana 8. Sud može odlučiti da nije neophodno ispitivati navode o povredi člana 8 ukoliko se uzmu u obzir u kontekstu člana 3²⁴. Isto tako, ukoliko utvrdi da je učinjena povreda člana 8, Sud ne mora da razmatra navode o povredi člana 3.²⁵

U skladu sa statusom Konvencije, kao živog instrumenta, definicije mučenja i drugih oblika zlostavljanja razvijaju se u praksi Evropskog suda za ljudska prava.

“Imajući u vidu da je Konvencija “živi instrument koji se mora tumačiti u svijetlu sadašnjih uslova”, Sud smatra da bi se određene radnje koje su ranije klasifikovane kao “nečovječno i ponižavajuće postupanje” nasuprot “mučenju” mogle drugačije klasifikovati u budućnosti. Sud zauzima stav da sve viši standard propisan u oblasti zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda iziskuje shodno tome i neizbježno veću strogoću u procjeni kršenja osnovnih vrijednosti demokratskih društava.”²⁶

Sud je uputio na značenje mučenja koje je dato u članu 1 stav 1 Konvencije Ujedinjenih nacija protiv mučenja i drugog surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (UNCAT). Sud ne pravi uvijek razliku između mučenja i drugih oblika zlostavljanja²⁷ i može jednostavno utvrditi da je učinjena povreda člana 3.²⁸ Iako Sud ne mora smatrati potrebnim da napravi ovakvu razliku, zbog toga što su sve navedene kategorije zlostavljanja zabranjene, granica između mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja je važna kod utvrđivanja iznosa kompenzacije koja se može dodijeliti po članu 41 Konvencije i zbog stigme vezane za utvrđivanje mučenja:

“U načelu, prilikom utvrđivanja da li određeni oblik zlostavljanja treba klasifikovati kao mučenje, treba uzeti u obzir razliku između ovog pojma i pojma ne-

---

20 V., na primjer, *Cestaro protiv Italije* (predstavka br. 6884/11), presuda od 7. aprila 2015, stav 171.

21 V., na primjer, *Kalashnikov protiv Rusije* (predstavka br. 47095), presuda od 15. jula 2002, stav 102.

22 V., na primjer, *Aydin protiv Turske* (predstavka br. 23178/94), presuda od 25. septembra 1997, stav 84.

23 V., na primjer, *Keenan protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (predstavka br. 27229/95), presuda od 3. aprila 2001, stav 116.

24 V., na primjer, *Ilaşcu i drugi protiv Moldavije i Rusije* (predstavka br. 48787), presuda od 8. jula 2004, st. 465-470.

25 V., na primjer, *X i Y protiv Holandije* (predstavka br. 8978/80), presuda od 26. marta 1985, st. 33/34.

26 *Selmouni protiv Francuske* (predstavka br. 25803/94), presuda od 28. jula 1999, stav 101.

27 V., na primjer *Cestaro protiv Italije* (predstavka br. 6884/11), presuda od 7. aprila 2015.

28 V., na primjer, *Siništaj i drugi protiv Crne Gore* (predstavka br. 1451/10, 7260/10 i 7382/10), presuda od 24. novembra 2015.

čovječnog ili ponižavajućeg postupanja, shodno sadržini člana 3 Konvencije. Kao što je konstatovano u prethodnim slučajevima, čini se da je namjera bila da se ovakvim razlikovanjem pripiše posebna stigma namjernom nečovječnom postupanju koje izaziva veoma ozbiljnu i surovu patnju.“²⁹

Prilikom utvrđivanja da li je učinjena povreda člana 3 Sud razmatra sve dokaze koje su mu podnijeli podnositelj predstave, tužena država i treća lica kojima je Sud dozvolio da se umiješaju. Ovo obuhvata, kada je relevantno, međunarodne instrumente i izvještaje organa koji prate sprovođenje međunarodnih ugovora, nevladinih organizacija i međunarodnih eksperata.³⁰ Uz UNCAT, tekstovi Ujedinjenih nacija na koje se Sud često poziva uključuju *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR)*; *Opcioni protokol uz Konvenciju protiv mučenja (OPCAT)*; *Priručnik za djelotvornu istragu i dokumentovanje mučenja i drugog surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja* (“Istanbulski protokol”), *Kodeks ponašanja službenika sa zakonskim ovlaštenjima*³¹ i *Osnovna načela o upotrebi sile i vatrenog oružja od strane službenika sa zakonskim ovlaštenjima*.³²

Iako Evropski sud za ljudska prava generalno podržava načelo da podnositelj predstave treba da pruži dokaze (kao što su, na primjer, ljekarski izvještaji, izjave svjedoka i fotografije) kojima se potkrepljuju navodi o kršenju konvencijskog prava, odbija da teret dokazivanja stavi na bilo koju od stranaka u postupku. Sud je utvrdio da pod određenim okolnostima, jedino domaći organi imaju pristup informacijama kojima je „moguće pobiti“ navodnu povredu člana 3.³³ Standard dokazivanja propisan za povredu člana 3 je “van razumne sumnje”, što se može zaključiti na osnovu “koegzistencije dovoljno čvrstih, jasnih i usaglašenih zaključaka ili sličnih nespornih činjeničnih pretpostavki”³⁴

U predmetu *Bouyid protiv Belgije* Sud je objasnio da kod pritužbi o zlostavljanju teret dokazivanja pada na organe vlasti u okolnostima kada isključivo vlasti imaju saznanja o događaju, kao na primjer u slučaju policijskog zadržavanja:

“...kada za događaje u kojima je riječ, potpuno ili velikim dijelom, znaju isključivo vlasti, kao kada je riječ o licima u pritvoru, postoje čvrste pretpostavke o činjenicama u pogledu načina na koji su nastale povrede tokom pritvora. Tada je teret dokazivanja na državi koja je u obavezi da pruži zadovoljavajuće i uvjerljivo objašnjenje na osnovu dokaza kojima se osporava opis događaja koji je

---

²⁹ *Cestaro protiv Italije* (predstavka br. 6884/11), presuda od 7. aprila 2015, stav 171.

³⁰ V., na primjer, *El-Masri protiv „Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije“* (predstavka br. 39630/09), presuda od 13. decembra 2012, st. 42-63; 75-77; 93-129.

³¹ Generalna skupština UN-a, *Kodeks ponašanja službenika za sprovođenje zakona*, 5. februar 1980, A/RES/34/169.

³² *Osnovna načela o upotrebi sile i vatrenog oružja od strane službenika za sprovođenje zakona*, usvojena na Osmom kongresu Ujedinjenih nacija o sprečavanju kriminala i postupanju prema prestupnicima, Havana, Kuba, 27. avgust – 7. septembra 1990.

³³ V., na primjer, *Morozov protiv Rusije* (predstavka br. 38758/05), presuda od 12. novembra 2015, stav 69.

³⁴ *El Masri protiv „Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije“* (predstavka br. 39630/09), presuda od 13. decembra 2012, stav 151; V. takođe *Labita protiv Italije* (predstavka br. 26772/95), presuda od 6. aprila 2000, stav 121.

dala žrtva. U odsustvu ovakvog objašnjenja, Sud može donijeti zaključke koji su nepovoljni po državu. Ovo je opravdano činjenicom da su lica u pritvoru u ranjivom položaju i da su vlasti u obavezi da ih zaštite.”³⁵

1.3 Mučenje

U predmetu *Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva* Sud je definisao mučenje kao “namjerno nečovječno postupanje koje uzrokuje veoma ozbiljnu i surovu patnju”³⁶ lako je utvrdio da pet tehnika ispitivanja – stajanje uza zid, stavljanje kapuljače, izlaganje buci, lišavanje sna i lišavanje hrane i vode³⁷ – predstavljaju povredu člana 3, Sud je zaključio da nisu dostigle stepen težine koji je potreban da bi predstavljale mučenje ali su dovele do nečovječnog i ponižavajućeg postupanja.³⁸

Od predmeta *Irska*, jurisprudencija Suda u Strazburu o članu 3 značajno se razvila. Nakon što je UNCAT stupila na snagu 1987. godine i, mada ta konvencija nije obavezujuća za Evropski sud za ljudska prava, Sud redovno koristi³⁹ definiciju sadržanu u članu 1 stav 1 UNCAT-a:

“U smislu ove konvencije, pojam “mučenje” podrazumijeva svaki čin kojim se jednom licu namjerno nanose ozbiljan bol ili fizičke ili mentalne patnje u cilju dobijanja od njega ili nekog trećeg lica obavještenja ili priznanja, ili njegovog kažnjavanja za djelo koje je to ili neko treće lice izvršilo ili za čije izvršenje je osumnjičeno, zastrašivanja tog lica ili vršenja pritiska na to lice ili zastrašivanja nekog trećeg lica ili vršenja pritiska na neko treće lice ili iz bilo kojeg drugog razloga koji se zasniva na bilo kom obliku diskriminacije ako taj bol ili tu patnju nanosi službeno lice ili bilo koje drugo lice koje djeluje u službenom svojstvu ili na njegov podsticaj ili sa njegovim izričitim ili prećutnim pristankom. Taj izraz se ne odnosi na bol ili patnje koje su rezultat isključivo zakonitih sankcija, neodvojivih od tih sankcija ili koje te sankcije prouzrokuju.”⁴⁰

Stoga, uz test težine, Sud uzima u obzir namjernu i svrishodnu prirodu zlostavljanja i stigmatu, ili ugroženu reputaciju države koja je povezana sa utvrđivanjem slučajeva

---

35 *Bouyid protiv Belgije* (predstavka br. 23380/09), presuda od 28. septembra 2015, stav 83; V. tačke *Milić i Nikezić protiv Crne Gore* (predstavka br. 54999/10 i 10609/11), presuda od 28. aprila 2015; *Siništaj i drugi protiv Crne Gore* (predstavka br. 1451/10, 7260/10 i 7382/10) presuda od 24. novembra 2015, st. 133 i 142.

36 *Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (predstavka br. 5310/70), presuda od 18. januara 1978, stav 163.

37 *Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (predstavka br. 5310/70), presuda od 18. januara 1978, stav 96.

38 *rška protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (predstavka br. 5310/70), presuda od 18. januara 1978, st. 167/168.

39 Počevši od predmeta *Soering protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (predstavka br. 14038/88), presuda od 7. jula 1989.

40 Generalna skupština UN-a, *Konvencija protiv mučenja i drugih surovih, nečovječnih ili ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja*, 10. decembar 1984, Ujedinjene nacije, *Treaty Series*, tom 1465, str. 85.

mučenja.⁴¹ U pogledu minimalnog stepena težine, značaj se pridaje stavu koji je Sud iznio u predmetu *Selmouni protiv Francuske*⁴² odnosno da se na zaštitu ljudskih prava primjenjuju sve viši standardi. U tom slučaju, podnosilac predstavke je tučen u pritvoru, pozivan na oralni seks sa policijskim službenikom, po njemu je urinirano i prijećeno mu je let-lampom i špricom. Prilikom utvrđivanja da je dostignut stepen težine koji podrazumijeva mučenje i naglašavajući načelo živog instrumenta, Sud je ukazao da su u predmetu *Selmouni* primijenjeni standardi koji su bili primijenjeni dvije decenije ranije u predmetu Irska, ovo zlostavljanje bi se smatralo nečovječnim i ponižavajućim postupanjem.

Prvi put kada je ESLJP utvrdio da je učinjena povreda zabrane mučenja bilo je u slučaju *Aksoy protiv Turske*.⁴³ U tom slučaju podnosilac predstavke je bio skinut go, ruke su mu bile vezane iza leđa i bio je okačen da visi o ruke (poznato kao "pakistansko vješanje"). Sud je konstatovao da je takvo postupanje bilo namjerno i da je bila potrebna određena priprema i napor da bi se ono sprovelo. Takvo postupanje je sprovedeno sa ciljem da se od podnosioca predstavke dobiju priznanja ili informacije. Sud je konstatovao da ne samo da je podnosilac predstavke trpio jake bolove; medicinski dokazi su pokazali da je takvo postupanje dovelo do paralize obje ruke koja je trajala izvjesno vrijeme.

Još jedan predmet iz ranije prakse Suda je *Aydin protiv Turske*,⁴⁴ u kojem je Sud ustanovio da jedan slučaj silovanja od strane lica koje predstavlja državu može predstavljati mučenje (silovanje je i zločin protiv čovječnosti i ratni zločin protivan međunarodnom humanitarnom pravu). Ostali slučajevi mučenja uključuju *Nevmerzhitsky protiv Ukrajine*, gdje je Sud smatrao da je način na koji je podnosilac predstavke, koji je štrajkovao glađu, bio podvrgnut prisilnom hranjenju predstavljao mučenje.⁴⁵ U predmetu *Ilaşcu i drugi protiv Moldavije i Rusije* Sud je smatrao da mučenje predstavlja i život u iščekivanju izvršenja smrtne kazne, uz ekstremni režim u samici, uključujući lišavanje hrane i medicinskog liječenja, prijetnju izvršenja smrtne kazne i brutalna prebijanja.⁴⁶ Sud je utvrdio da je upotreba elektrošokova na podnosiocu predstavke predstavljala mučenje u predmetu *Mikheyev protiv Rusije*.⁴⁷ U predmetu *Menesheva protiv Rusije* utvrđeno je da je posebno ranjiva mlada žena koja je držana u pritvoru i ispitivana o ubistvu od strane policijskog službenika muškarca, koja je gušena i tučena pendrecima i kojoj je prijećeno silovanjem i nasiljem nad njenom porodicom, bila podvrgnuta mučenju.⁴⁸ U predmetu *Corsacov protiv Moldavije*, podnosilac predstavke, uhapšen kada je imao 17 godina, bio je više puta napadnut i podvrgnut postupanju koje se naziva falaka (batinjanje po tabanima) kako bi se pribavilo priznanje, što je Sud smatrao odlučujućim prilikom utvrđivanja da je takvo postupanje pred-

---

41 V., na primjer, *Cestaro protiv Italije* (predstavka br.6884/11), presuda od 7. aprila 2015, stav 171.

42 (Predstavka br. 25803/94) presuda od 28. jula 1999, stav 101.

43 (Predstavka br. 21987/93) presuda od 18. decembra 1996, stav 62.

44 (Predstavka br. 23178/94) presuda od 25. septembra 1997.

45 *Nevmerzhitsky protiv Ukrajine* (predstavka br. 54825/00), presuda od 5. aprila 2005, stav 98.

46 *Ilaşcu i drugi protiv Moldavije i Rusije* (predstavka br. 48787), presuda od 8. jula 2004, stav 440.

47 (Predstavka br. 7761/01) presuda od 26. januara 2006, stav 129.

48 *Menesheva protiv Rusije* (predstavka br. 59261/00), presuda od 9. marta 2006, stav 61.

stavljalo mučenje.⁴⁹ U predmetu *Gäfgen protiv Njemačke*, Sud je utvrdio da “prijetnja mučenjem može predstavljati mučenje” jer strah od fizičkog mučenja može predstavljati psihičko mučenje.⁵⁰

Sud posebnu važnost pridaje nepotrebnoj prirodi nasilja počinjenog protiv privremenog podnosioca predstavke. U predmetu *Vladimir Romanov protiv Rusije* Sud je smatrao da udaranje podnosioca predstavke palicom nakon što je postupio po uputstvu da napusti čeliju predstavlja oblik odmazde ili fizičkog kažnjavanja koji predstavlja mučenje.⁵¹ Sud je slično smatrao da je upotreba gumenih palica protiv podnosioca predstavke predstavljala mučenje u predmetu *Dedovskiy i drugi protiv Rusije*,⁵² ali je ovom prilikom opisao nasilje kao “nepotrebno” prije nego kao “kazneno”. U predmetu *Cestaro protiv Italije*, Sud je utvrdio da je nepotrebno nasilje nad podnosiocem predstavke, koji je tada imao 62 godine, od strane policije kada je potražio utočište u školi predstavljalo mučenje.⁵³

U predmetu *El Masri protiv „Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije”*, Sud je smatrao da je podnositelj predstavke, njemački državljanin uhapšen na srbijansko-makedonskoj granici, bio podvrgnut mučenju na skopskom aerodromu. Držan u izolaciji 23 dana u jednom hotelu u Skoplju, gdje je ispitivan o mogućim vezama sa islamskim organizacijama, podnositelj predstavke je nakon toga vezan lisicama i sa povezom na očima odveden na aerodrom i predat timu za izručenje Centralne obavještajne agencije (CIA) Sjedinjenih Američkih Država. U prisustvu makedonskih službenika on je brutalno prebijen, nasilno skinut, sodomiziran predmetom, dat mu je supozitorij, stavljena mu je pelena i obučen je u trenerku. U okovima, sa kapuljačom, i podvrgnut čulnoj deprivaciji nasilno je stavljen na avion CIA-e koji su čuvali makedonski službenici obezbjeđenja i odveden je u Avganistan.

Sud je utvrdio da je postupanje kojem je podnositelj predstavke bio podvrgnut na skopskom aerodromu kumulativno predstavljalo mučenje:

“...mjere su korišćene u kombinaciji i sa predumišljajem, sa ciljem da uzrokuju veliki bol ili patnju radi pribavljanja informacija, kažnjavanja i zastrašivanja podnosioca predstavke. Po mišljenju Suda, takvo postupanje predstavljalo je mučenje protivno članu 3 Konvencije. Tužena država mora se smatrati direktno odgovornom za povredu prava podnosioca predstavke po ovom osnovu, s obzirom na to da su njeni predstavnici aktivno omogućili postupanje a onda propustili da preduzmu ijednu mjeru koja bi bila neophodna u datim okolnostima da se ono spriječi.”⁵⁴

---

49 *Corsacov protiv Moldavije* (predstavka br. 18944/02), presuda od 4. aprila 2006, stav 65.

50 *Gäfgen protiv Njemačke* (predstavka br. 22978/05), presuda od 1. juna 2010, stav 108.

51 *Vladimir Romanov protiv Rusije* (predstavka br. 41461/02), presuda od 24. jula 2008, stav 70.

52 (Predstavka br. 7178/03) presuda od 15. maja 2008, stav 85.

53 *Cestaro protiv Italije* (predstavka br. 6884/11), presuda od 7. aprila 2015, stav 182.

54 *El Masri protiv „Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije”* (predstavka br. 39630/09), presuda od 13. decembra 2012, stav 211.

1.4 Nečovječno postupanje ili kažnjavanje

'Postupanje' i 'kažnjavanje' tumače se shodno njihovom opštem značenju. U predmetu *Kudla protiv Poljske* Sud je utvrdio minimalni stepen težine za zlostavljanje naglašavajući da mora uzrokovati "ili stvarnu tjelesnu povredu ili intenzivnu fizičku ili psihičku patnju" i "prevazilaziti neizbježan element patnje ili poniženja koji su povezani sa datim oblikom legitirnog postupanja ili kažnjavanja."⁵⁵

ESLJP uzima u obzir stepen težine kao glavni faktor kada se pravi razlika između nečovječnog postupanja i mučenja. U predmetu *Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva* nakon što je utvrdio da pet tehnika prinudnog ispitivanja na koje su se žalili predstavlja nečovječno i ponižavajuće postupanje, Sud je nastavio:

*"...premda je njihov cilj bio da se izvuku priznanja, imenovanje drugih lica i/ili informacija i premda su korišćene sistematski, nisu izazvale patnju čiji intenzitet i surovost podrazumijeva riječ „mučenje“ po svojoj definiciji."*⁵⁶

Za razliku od mučenja, patnja uzrokovana nečovječnim postupanjem ne mora da bude namjerna i ne mora da ima svrhu. Sud se poziva na član 16 stav 1 UNCAT-a kada razmatra slučajeve nečovječnog postupanja kojim se krši član 3,⁵⁷ koji glasi:

"Svaka država članica se obavezuje da će na svakoj teritoriji pod svojom jurisdikcijom spriječiti druge akte surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, a koji ne predstavljaju mučenje na način kako je definisano u članu 1, ako takve akte vrši predstavnik javne funkcije ili neko drugo lice koje istupa u službenom svojstvu ili na njegovo podsticanje ili sa njegovim izričitim ili prećutnim pristankom."

U predmetu *Denizci i drugi protiv Kipra*, Sud je smatrao da su podnosioci predstavke namjerno bili podvrgnuti različitim stepenima nečovječnog postupanja koje predstavlja kršenje člana 3, ali ne i mučenju. Ovo je dijelom iz razloga što nije utvrđeno da je zlostavljanje činjeno sa namjerom izvlačenja priznanja.⁵⁸

U predmetu *Selçuk i Asker protiv Turske*, Sud je utvrdio da dostignuti stepen težine nečovječnog postupanja predstavlja povredu člana 3, nezavisno od toga kakva je bila namjera pripadnika snaga bezbjednosti koji su uništili dom podnosilaca predstavke starije dobi:

"...čak iako pomenuta akcija nije sprovedena sa namjerom da se kazne podnosioci predstavke, već da bi se spriječilo korišćenje njihovih domova od strane

---

⁵⁵ *Kudla protiv Poljske* (predstavka br. 30210/96), presuda od 26. oktobra 2000, stav 92.

⁵⁶ *Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (predstavka br. 5310/70), presuda od 18. januara 1978, stav 167.

⁵⁷ *V., na primjer, Gäfgen protiv Njemačke* (predstavka br. 22978/05), presuda od 1. juna 2010, stav 108.

⁵⁸ *Denizci i drugi protiv Kipra* (predstavka br. 2532/94 i 27207/95), presuda od 23. maja 2001, stav 384.

*terorista, ili radi obeshrabrivanja drugih, to ne može opravdati izvršeno zlostavljanje.*⁵⁹

U predmetu *El Masri protiv „Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije“* Sud je konstatovao da protiv podnosioca predstavke nije korišćena sila dok je držan u izolaciji tokom 23 dana u hotelskoj sobi, dok je ispitivan od strane pripadnika makedonske službe bezbjednosti i prijećeno mu oružjem. Sud je utvrdio da je psihička patnja podnosioca predstavke povećana 'tajnošću operacije' u 'vanrednom mjestu pritvaranja van bilo kakvog pravosudnog okvira' i zaključio "da je postupanje prema podnosiocu predstavke u hotelu predstavljalo po više osnova nečovječno i ponižavajuće postupanje koje predstavlja kršenje člana 3 Konvencije."⁶⁰

Sud karakteriše određena ponašanja kojima se krši član 3 kao ili nečovječno ili ponižavajuće postupanje, ili oboje⁶¹ ili jednostavno kršenje člana 3.⁶² Kao u predmetu *Siništaj i drugi protiv Crne Gore*⁶³ postoji tendencija da do nedozvoljenog postupanja dolazi u trenutku hapšenja ili tokom pritvora. Sud je utvrdio da "u pogledu lica lišenog slobode, svako pribjegavanje fizičkoj sili koje nije bilo strogo neophodno zbog ponašanja samog tog lica, umanjuje ljudsko dostojanstvo i predstavlja kršenje prava utvrđenog u članu 3."⁶⁴

Prilikom odlučivanja Sud prvo razmatra dokaze koje je dostavio podnositelj predstavke u slučajevima napada, obično nezavisne medicinske dokaze. U predmetu *Tomasi protiv Francuske* medicinska uvjerenja i izvještaji četiri ljekara nakon puštanja iz policijskog pritvora koji su potvrđivali da nastale povrede odgovaraju pritužbi podnosioca predstavke o napadu za vrijeme policijskog pritvora bili su dovoljni za utvrđivanje nečovječnog i ponižavajućeg postupanja koje je u suprotnosti sa članom 3.⁶⁵ U predmetu *Ribitsch protiv Austrije* iskazi svjedoka u vrijeme puštanja podnosioca predstavke iz policijskog pritvora, koji je bio nezakonit, bili su važni za dokazivanje nečovječnog i ponižavajućeg postupanja kada nadležni organi nisu pružili prihvatljivo objašnjenje o uzrocima njegovih povreda.⁶⁶

U predmetu *Milić i Nikezić protiv Crne Gore* Sud ponavlja svoj utvrđeni stav o dokazivanju pritužbi o napadima tokom pritvora:

"...kada za događaje o kojima je riječ, potpuno ili velikim dijelom, znaju isključivo vlasti, kao u slučaju lica koja su pod njihovom kontrolom u pritvoru, pojače se čvrste činjenične pretpostavke u pogledu povreda koje nastanu tokom

---

59 *Selçuk i Asker protiv Turske* (predstavka br. 23184/94 i 23185/94), presuda od 24. aprila 1998, stav 79.

60 *El Masri protiv „Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije“* (predstavka br. 39630/09), presuda od 13. decembra 2012, stav 204.

61 V., na primjer, *Siništaj i drugi protiv Crne Gore* (predstavka br. 1451/10, 7260/10 i 7382/10), presuda od 24. novembra 2015, stav 149.

62 V., na primjer, *Siništaj i drugi protiv Crne Gore* (predstavka br. 1451/10, 7260/10 i 7382/10), presuda od 24. novembra 2015, stav 149.

63 (Predstavka br. 1451/10, 7260/10 i 7382/10), presuda od 24. novembra 2015.

64 *Barakhoyev protiv Rusije* (predstavka br. 8516/08), presuda od 17. januara 2017, stav 33.

65 *Tomasi protiv Francuske* (predstavka br. 12850/87), presuda od 27. avgusta 1992, stav 115.

66 *Ribitsch protiv Austrije* (predstavka br. 18896/91), presuda od 4. decembra 1995, st. 34-40.

takvog pritvora. Zaista, može se smatrati da je teret dokazivanja na vlastima da pruže zadovoljavajuće i uvjerljivo objašnjenje.”⁶⁷

U predmetu *Milić i Nikezić protiv Crne Gore* ljekar sudske medicine konstatovao je povrede podnosioca predstavke, a državni organi su prihvatili da je korišćenje gumene palice od strane zatvorskih službenika obezbjeđenja predstavljalo prekomjernu silu. Uzimajući u obzir “*radnje opisane i utvrđene u domaćem postupku, kao i povrede konstatovane u medicinskim izvještajima*” Sud je zaključio da se radi o kršenju člana 3 u slučaju oba podnosioca predstavke.⁶⁸

U slučaju napada tokom hapšenja, Sud je u predmetu *Ergün protiv Turske* utvrdio da prilikom ispitivanja tvrdnji o zlostavljanju za koje postoje medicinski dokazi:

“...na Vladi je teret da dokaže uvjerljivim argumentima da je upotreba sile tokom hapšenja bila strogo neophodna zbog ponašanja samog podnosioca predstavke i da sila koju su primijenili pripadnici službe obezbjeđenja nije bila prekomjerna.”⁶⁹

U tom slučaju Sud je našao da je upotreba sile protiv podnosioca predstavke, inače advokata, koji je uhapšen dok je prisustvovao demonstracijama, bila nesrazmjerna s obzirom na to da je policija unaprijed znala za demonstracije, imala je vremena da se pripremi za mirno rasturanje demonstracija i demonstranti nisu predstavljali opasnost za javni red i mir niti su bili nasilni.⁷⁰ U predmetu *Najafli protiv Azerbejdžana*⁷¹ Sud je utvrdio da fizička sila upotrebljena prilikom hapšenja podnosioca predstavke (novinara koji je pratio demonstracije) nije bila apsolutno neophodna s obzirom na njegovo ponašanje, te da je zlostavljanje na koje se žalio dostiglo minimalni stepen težine i predstavlja nečovječno i ponižavajuće postupanje shodno članu 3.

U predmetu *Siništaj i drugi protiv Crne Gore*⁷² Sud je konstatovao da su nakon hapšenja jednog od podnosilaca predstavke, istražni sudija i zatvorski ljekar konstatovali povrede na njemu i da je podnosilac predstavke podnio krivičnu prijavu za zlostavljanje. Država nije osporavala postojanje povreda niti je pružila objašnjenje kako su nastale i Sud je zaključio da je granica člana 3 dostignuta.

Upotreba suzavca ili biber-spreja od strane policije za svrhe sprovođenja zakona, uključujući kontrolu pobuna, nije u suprotnosti sa članom 3. U predmetu *Ali*

---

67 *Milić i Nikezić protiv Crne Gore* (predstavka br. 549910/10 i 10609/11), presuda od 28. aprila 2015, stav 81; V. takođe *Siništaj i drugi protiv Crne Gore* (predstavka br. 1451/10, 7260/10 i 7382/10), presuda od 24. novembra 2015, stav 142.

68 *Milić i Nikezić protiv Crne Gore* (predstavka br. 549910/10 i 10609/11), presuda od 28. aprila 2015, stav 82.

69 *Ergün protiv Turske* (predstavka br. 238/06), presuda od 24. jula 2012, stav 42.

70 *Ergün protiv Turske* (predstavka br. 238/06), presuda od 24. jula 2012, stav 50; V. takođe *Najafli protiv Azerbejdžana* kada je Sud našao da fizička sila korišćena protiv podnosioca predstavke, novinara koji je pratio demonstracije, tokom hapšenja nije bila neophodno rezultat njegovog ponašanja, i da zlostavljanje na koje se žalio zadovoljava minimalni stepen težine nečovječnog ili nehumanog postupanja, shodno članu 3; (predstavka br. 2594/07), presuda od 2. oktobra 2012, st. 39/40.

71 (Predstavka br. 2594/07), presuda od 2. oktobra 2012, st. 39/40.

72 (Predstavka br. 1451/10, 7260/10 i 7382/10), presuda od 24. novembra 2015.

Güneş protiv Turske Sud se složio sa preporukama CPT-a o pravilnom korišćenju biber-spreja i neophodnim mjerama zaštite⁷³ nalazeći da je prskanje podnosioca predstavke koji je već bio pod kontrolom dovelo do nečovječnog i ponižavajućeg postupanja u smislu člana 3.⁷⁴ U predmetu *Dembele protiv Švajcarske*, Sud je našao da je upotreba palice protiv podnosioca predstavke dok je bio pritvoren od strane žandarma u cilju provjere identiteta nesrazmjerna s obzirom na odlučni ali ipak pasivni otpor koji je on pružio.⁷⁵

Sud je našao da je postupanje prema podnosiocima predstavke koji su u bliskom srodstvu predstavljalo kršenje člana 3, jer su vlasti uzrokovale patnju i bol tokom dužeg perioda majci koja se žalila zbog toga što joj je sin nestao nakon što je vidjela njegovo hapšenje.⁷⁶ U predmetu *Kipar protiv Turske* Sud je konstatovao da je tužena država odgovorna da pruži informacije srođnicima nestalih lica i našao da: "*ćutanje vlasti tužene države uprkos ozbiljnoj zabrinutosti srođnika nestalih lica predstavlja stepen težine koji se može kategorizovati samo kao nečovječno postupanje u smislu člana 3.*"⁷⁷ U predmetu *Salakhov i Islyamova protiv Ukrajine* podnositeljka predstavke je majka koja je svjedočila sporog smrti svog HIV pozitivnog sina dok je bio u pritvoru. Sud je našao da ravnodušan i surov stav vlasti prema njoj tokom trajanja pritvora, i istrage nakon smrti njenog sina predstavlja nečovječno postupanje.⁷⁸ U slučajevima ovakve vrste, Sud posebnu važnost daje bliskosti porodičnih veza, posebno veze između roditelja i djeteta, obim u kojem srođnik svjedoči zlostavljanju i način na koji vlasti reaguju na njihova pitanja.⁷⁹

Jurisprudencija Suda u Strazburu ne obiluje predmetima koji se tiču isključivo nečovječnog kažnjavanja. U predmetu *Chember protiv Rusije*⁸⁰ Sud jeste zaključio da se radi o nečovječnom kažnjavanju. Kao kazna za to što nije očistio kasarnu na odgovarajući način, vojniku za kojeg se zna da ima slabo koljeno naređeno je da uradi 350 čučnjeva. On je kolabirao, a potom je i otpušten iz vojske iz medicinskih razloga i naknadno je klasifikovan kao lice sa invaliditetom.

1.5 Ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje

Postupanje je ponižavajuće ukoliko je "*takvo da u žrtvama izaziva osjećaj straha i inferiornosti koji ih može poniziti i osramotiti*"⁸¹. Dok se kod nečovječnog postupanja akcenat stavlja na fizičku i psihičku patnju, za ponižavajuće postupanje važni su poniženje i sramota. Ove dvije vrste zlostavljanja se preklapaju, što objašnjava

73 V., na primjer, *Izvištaj Vladi Češke o posjeti Češkoj Republici koju je obavio Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja od 25. marta do 2. aprila 2008*, CPT/Inf (2009) 8, stav 46: <http://www.cpt.coe.int/documents/cze/2009-08-inf-eng.htm>.

74 *Ali Güneş protiv Turske* (predstavka br. 9829/07), presuda od 10. aprila 2012, st. 39-42.

75 *Dembele protiv Švajcarske* (predstavka br. 74010/11), presuda od 24. septembra 2013.

76 *Kurt protiv Turske* (predstavka br. 24276/94), presuda od 25. maja 1998, stav 133.

77 *Kipar protiv Turske* (predstavka br. 25781/94), presuda od 10. maja 2001, stav 157.

78 *Salakhov i Islyamova protiv Ukrajine* (predstavka br. 28005/08), presuda od 14. marta 2013, st. 203-206.

79 *V. Çakıcı protiv Turske* (predstavka br. 23657/94), presuda od 8. jula 1999, stav 98.

80 (Predstavka br. 7188/03), presuda od 3. jula 2008, stav 56.

81 *Kudla protiv Poljske* (predstavka br. 30210/96), presuda od 26. oktobra 2000, stav 92.

zbog čega Sud često nalazi da su oba standarda prekršena.⁸² Međutim, ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje nije neizostavno nečovječno.⁸³ Kao i kod nečovječnog postupanja, test je relativan i doživljeno poniženje mora da prevazilazi legitimne forme postupanja povezanog sa, na primjer, zatvorom.⁸⁴ Nije neophodno da je patnja namjerno nanijeta, dovoljno je da je ispunjen test stepena težine.⁸⁵

Uslovi pritvora i obaveza pružanja ljekarske pomoći detaljno su ispitani u Modulu 2, a ovdje su date neke opšte napomene. Iako uslovi pritvora i postupanje prema pritvorenicima mogu dovesti do nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja, ili do oboje, tendencija je da ESLJP tvrdnje vezane za član 3 koje proizlaze iz pritvora razmatra kao ponižavajuće postupanje. Država mora da obezbijedi da se pritvorenici drže u uslovima koji su kompatibilni sa poštovanjem ljudskog dostojanstva, da ih način i metoda sprovođenja mjere ne izlažu nevoljama ili teškoćama čiji intenzitet prelazi neizbježan nivo patnje svojstvene pritvoru i da, s obzirom na praktične zahtjeve zatvorske kazne, njihovo zdravlje i dobrobit budu adekvatno osigurani kroz, između ostalog, ljekarsku pomoć.⁸⁶

U procjeni uslova pritvora, Sud uzima u obzir navode podnosioca predstavke, dužinu trajanja tih uslova i njihov kumulativni efekat. Ukoliko su dostupni, posebna težina pridaje se izvještajima o posjetama CPT-a mjestima pritvora.

Ukoliko je opravdano iz bezbjednosnih i disciplinskih razloga, ili potrebe da se razdvoje zatvorenici kako bi se zaštitili jedni od drugih, ili pak u interesu sprovođenja zakona ili pravde, Sud rijetko utvrdi da držanje zatvorenika u samici⁸⁷ predstavlja kršenje člana 3.⁸⁸ Ipak, Sud smatra da potpuna čulna i društvena izolacija može uništiti zatvorenikovu ličnost i da predstavlja neku vrstu nečovječnog postupanja, i da blaži oblici samice mogu predstavljati kršenje člana 3. Premda se smatra nepoželjnom, Sud nije utvrdio tačna pravila koja regulišu samicu i savjetuje da odluku o smještanju zatvorenika u samicu prate proceduralne mjere zaštite.⁸⁹

---

82 V., na primjer, *Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (predstavka br. 5310/70), presuda od 18. januara 1978, stav 168; V., takođe, *Tomasi protiv Francuske* (predstavka br. 12850/87) presuda od 27. avgusta 1992, stav 115.

83 V., na primjer, *Yankov protiv Bugarske* (predstavka br. 39084/97), presuda od 11. decembra 2003, stav 120.

84 *Kudla protiv Poljske* (predstavka br. 30210/96), presuda od 26. oktobra 2000, stav 92.

85 V., na primjer, *Yankov protiv Bugarske* (predstavka br. 39084/97), presuda od 11. decembra 2003, stav 120.

86 *Kudla protiv Poljske* (predstavka br. 30210/96), presuda od 26. oktobra 2000, stav 94.

87 Korisne smjernice daje CPT: *Upućivanje zatvorenika u samicu, izvod iz XXI Opšteg izvještaja CPT-a*, objavljenog 2011, CPT/Inf(2011)28-part2: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806cccc6>.

88 Bilo je izuzetaka, uzetih u kombinaciji sa ostalim faktorima, kao kod

88 Bilo je izuzetaka, uzetih u kombinaciji sa ostalim faktorima, kao kod nalaza o postojanju mučenja u predmetu *Ilaşcu i drugi protiv Moldavije i Rusije* (predstavka br. 48787), presuda od 8. jula 2004. (v. tekst iznad) i kod nalaza o postojanju nečovječnog i ponižavajućeg postupanja: *Van der Ven protiv Holandije* (predstavka br. 50901/99), presuda od 4. februara 2003, (v. tekst iznad).

89 Za sažet pregled sudske prakse, v. *Barbar Ahmad i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (predstavka br. 24027/07; 11949/08; 36742/08), presuda od 10. aprila 2012, st. 205-212.

Pretresi zatvorenika uz skidanje odjeće koji nisu opravdani bezbjednosnim razlozima ili se ne sprovode na primjeren način, uz nepoštovanje ličnosti podnosioca predstavke, predstavljaju ponižavajuće postupanje.⁹⁰ Kada se pretresi sprovode rutinski svake nedelje tokom tri i po godine, a da pri tom ne postoji jasna potreba za tim iz bezbjednosnih razloga, pretres uz skidanje odjeće u dobro obezbijeđenom zatvorskom objektu predstavlja nečovječno i ponižavajuće postupanje.⁹¹ U predmetu *Yankov protiv Bugarske*⁹² Sud je našao da je prisilno brijanje zatvorenikove kose moglo u načelu dovesti do nečovječnog i ponižavajućeg postupanja. Naime, brijanje kose bez opravdanja u slučaju 55-godišnjeg podnosioca predstavke koji je bio u samici, i trebalo je da se pojavi pred sudom nekoliko dana kasnije, "samo po sebi imalo je proizvoljan kažnjivi element" i predstavlja ponižavajuće postupanje, čak i ukoliko nije postajala namjera da se on ovom radnjom ponizi.

Veživanje, i stavljanje lisica zatvoreniku, kao mjera koja je opravdana i neophodna u datim okolnostima, ne predstavlja ponižavajuće postupanje shodno članu 3. U predmetu *Portmann protiv Švajcarske*⁹³ Sud nije našao da stavljanje kapuljače, lisica i okova posebno nasilnom osumnjičenom tokom dva sata pred sudom i tokom prevoza predstavlja kršenje člana 3. U predmetu *Sarban protiv Moldavije*,⁹⁴ nasuprot ovome, Sud je utvrdio da je veživanje liscama podnosioca predstavke čije je zdravstveno stanje bilo ozbiljno ugroženo, i držanje u kavezu tokom postupka pred sudom, dovelo do ponižavajućeg postupanja. U predmetu *Ramishvili i Kokhreidze protiv Gruzije*,⁹⁵ Sud je našao da javni prenos suđenja podnosiocima predstavke (inače televizijske zvijezde i direktora), koji su se nalazili u kavezu okruženom teško naoružanim čuvarima sa maskama na licu, predstavlja kršenje člana 3. U predmetu *Erdoğan Yağiz protiv Turske*,⁹⁶ Sud je našao da stavljanje lisica podnosiocu predstavke (ljekaru) tokom hapšenja, i njegovo odvođenje na mjesto gdje je radio i stanovao pred očima kolega, porodice i komšija nije bilo u javnom interesu i da je dovelo do ponižavajućeg postupanja i kršenja člana 3.

Država mora osigurati da su zdravlje i dobrobit pritvorenika adekvatno obezbijeđeni pružanjem potrebne ljekarske pomoći (v. dodatno Modul 2).⁹⁷ Ovo uključuje obavezu da se osigura da su dijagnoze i njega brzi i tačni, a kada je neophodno kao rezultat medicinskog stanja, da postoji redovan i sistematski nadzor koji uključuje sveobuhvatnu terapijsku strategiju sa ciljem da se izliječe pritvorenikove bolesti i spriječi njihovo pogoršanje.⁹⁸ Kada nedostatak odgovarajuće medicinske njege dovede do smrti pritvorenika, pravo na život po članu 2 Konvencije može da bude

---

90 V., na primjer, *Ułańczuk protiv Poljske* (predstavka br. 25198/94), presuda od 15. novembra 2001, stav 59; *Valasinas Litvanije* (predstavka br. 44558/98) presuda od 24. jula 2001, stav 117.

91 *Van der Ven protiv Holandije* (predstavka br. 50901/99), presuda od 4. februara 2003, stav 62.

92 (Predstavka br. 39084/97), presuda od 11. decembra 2003, stav 117.

93 (Predstavka br. 56), presuda od 11. oktobra 2011, stav 56.

94 (Predstavka br. 3456/05), presuda od 4. oktobra 2005, st. 88 i 89.

95 (Predstavka br. 1704/06), presuda od 27. januara 2009, stav 101.

96 (Predstavka br. 27473/02), presuda od 6. marta 2007, stav 47.

97 Za korisne informacije, v. Evropski sud za ljudska prava, *Pitanja koja se odnose na zdravstvenu zaštitu u sudskoj praksi Evropskog suda za ljudska prava*, Pravna služba, 2015, str. 13-20: http://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_health.pdf.

98 *Pitalev protiv Rusije* (predstavka br. 34393/03), presuda od 30. jula 2009, stav 54.

relevantno i u njegovom materijalnom i procesnom aspektu.⁹⁹ Kada nedostatak odgovarajuće ljekarske pomoći dovede do patnje i bola i predstavlja ozbiljan rizik po zdravlje, Sud može da nađe kršenje člana 3 po osnovu nečovječnog i ponižavajućeg postupanja.¹⁰⁰ Sa druge strane, kada nedostatak odgovarajuće ljekarske pomoći dovede do rizika koji nije veoma ozbiljan, ali izaziva jak osjećaj nesigurnosti u kombinaciji sa fizičkom patnjom, on onda može da predstavlja ponižavajuće postupanje.¹⁰¹

Drugi oblici ponižavajućeg postupanja koje je Sud našao da predstavljaju kršenje člana 3 uključuju uskraćivanje osnovnih potreba tražiocu azila u dužem vremenskom periodu u kojem je njegov zahtjev razmatran;¹⁰² vraćanje unakaženog tijela bliskom srodniku;¹⁰³ zahtijevanje od 71-godišnjeg muškarca da ispuni vojnu obavezu i obavlja fizičke vježbe;¹⁰⁴ oduzimanje naočara zatvoreniku;¹⁰⁵ često prebacivanje zatvorenika iz jednog zatvora u drugi bez valjanih bezbjednosnih razloga.¹⁰⁶

Sud rijetko nalazi da je kažnjavanje ponižavajuće. U predmetu *Tyrer protiv Ujedinjenog Kraljevstva*,¹⁰⁷ Sud je našao da je kazna od tri udarca štapom prema 15-godišnjem dječaku, koju je izvršio policijski službenik u policijskoj stanici, predstavljala ponižavajuće kažnjavanje. U predmetu *Ülke protiv Turske*,¹⁰⁸ Sud je procijenio da je, zbog toga što je podnosilac predstave zatvaran osam puta zbog odbijanja da nosi uniformu i ispuni vojnu obavezu, nesrazmjernom kaznom prekršen član 3 na osnovu ponižavajućeg postupanja.

---

99 V., na primjer, *Jasinskis protiv Letonije* (predstavka br. 45744/08), presuda od 21. decembra 2010; *Dzieciak protiv Poljske* (predstavka br. 77766/01), presuda od 9. decembra 2008.

100 V., na primjer, *McGlinchey i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (predstavka br. 50390/99), presuda od 29. aprila 2003, stav 57; *Vasyukov protiv Rusije* (predstavka br. 2974/05), presuda od 5. aprila 2011, stav 75.

101 *Khudobin protiv Rusije* (predstavka br. 59696/00), presuda od 26. oktobra 2006, stav 96.

102 *M.S.S. protiv Belgije i Grčke* (predstavka br. 30696/09), presuda od 21. januara 2011, stav 263.

103 *Akkum i drugi protiv Turske* (predstavka br. 21894/93), presuda od 23. marta 2005, stav 259.

104 *Taştan protiv Turske* (predstavka br. 63748/00), presuda od 4. marta 2008, stav 31.

105 *Slyusarev protiv Rusije* (predstavka br. 60333/00), presuda od 20. aprila 2010, stav 43.

106 *Khider protiv Francuske* (predstavka br. 39364), presuda od 9. jula 2009, stav 111.

107 *Tyrer protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (predstavka br. 5856/72), presuda od 25. aprila 1978, stav 35.

108 (Predstavka br. 39437/98), presuda od 24. januara 2006, st. 61-63.

Modul 2

Zabrana zlostavljanja i uslovi lišenja slobode i medicinski tretman zatvorenika

---

- ▶ **Uslovi lišenja slobode i kumulativno dejstvo**
- ▶ **Materijalni i drugi uslovi**
  - životni prostor i prenatrpanost
  - drugi uslovi i režim
- ▶ **Medicinski tretman**

2.1 Uslovi lišenja slobode i kumulativno dejstvo

Obrazloženje standarda ESLJP i CPT o uslovima pritvora, odnosno zahtjevima koje treba ispuniti u kontekstu redovnog lišenja slobode zasnivaju se na pojmu i testu „minimalnog stepena težine“, koji se koristi za utvrđivanje kršenja člana 3 Konvencije i odgovarajuće zabrane. Ovaj kontekst treba razlikovati od umišljajnog zlostavljanja, kada su čak uslovi, smještaj, obezbjeđivanje hrane, potrebne usluge za zatvorenike namjerno pogoršani ili umanjeni radi nanošenja fizičke ili psihičke patnje. Ovo se može ilustrovati primjerima kao što su izlaganje buci, uskraćivanje sna, hrane i vode osumnjičenima za terorizam u predmetu *Irska protiv UK*,¹⁰⁹ ili podvrgavanjem zatvorenika mučenju višegodišnjim držanjem u samici, u negrijanoj, loše provjetravanoj ćeliji bez prirodne svjetlosti, bez liječenja koje je iziskivalo njegovo zdravstveno stanje, i pored nekoliko medicinskih pregleda koje su odobrile zatvorske vlasti, a koji su izazvali bol i patnju, kako fizičku tako i psihičku, što je bilo pogoršano potpunom izolacijom podnosioca predstavke i bilo sračunato da pobudi u njemu osjećaje straha, anksioznosti i ranjivosti za koje je bilo vjerovatno da će da ga ponize i osramote, te slome njegov otpor i volju.¹¹⁰

Pri zakonitom lišavanju slobode, naročito pritvaranju, kada je riječ o uslovima koji se obezbjeđuju zatvorenicima, međunarodni standardi polaze od pretpostavke da ne postoji pozitivna namjera da se izazove patnja ili poniženje. Tako je u predmetu *Peers protiv Grčke*, u kome je podnosilac predstavke u periodu od najmanje dva mjeseca bio primoran da najveći dio vremena provodi praktično vezan za svoj krevet u ćeliji bez provjetravanja i bez prozora, koja bi povremeno postala nepodnošljivo vruća, da koristi toalet u prisustvu drugog zatvorenika i da bude prisutan dok toalet koristi zatvorenik sa kojim je dijelio ćeliju, Evropski sud za ljudska prava

---

¹⁰⁹ *Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 18. januara 1978, predstavka br. 5310/70, stav 163.

¹¹⁰ *Ilascu i drugi protiv Moldavije i Rusije*, presuda od 18. januara 1978, predstavka br. 48787/99, st. 444-447.

naveo da nije bilo dokaza o pozitivnoj namjeri da se podnosilac predstavke ponizi ili osramoti. Međutim, Sud je konstatovao da je namjera da se određenim postupanjem ponizi ili osramoti žrtva faktor koji treba uzeti u obzir, nepostojanje takve namjere ne može u konačnom isključiti nalaz kršenja člana 3.¹¹¹

U isto vrijeme, uzima se u obzir da čak i legitimno i propisno zatvaranje, lišavanje slobode i postupanje s tim u vezi uključuju određene neizbježne elemente patnje ili poniženja. Mjere kojima se određeno lice lišava slobode obično su praćene takvom patnjom i poniženjem, koje, da bi predstavljale kršenje člana 3, moraju biti jačeg intenziteta. Članom 3 propisano je da država obezbijedi da svaki zatvorenik bude zatvoren u uslovima koji su kompatibilni sa poštovanjem njegovog ljudskog dostojanstva, da ga način i metoda izvršenja mjere ne izlažu nevoljama ili teškoćama čiji intenzitet prelazi neizbježan nivo patnje svojstvene pritvoru i da, s obzirom na praktične zahtjeve zatvorske kazne, njegovo zdravlje i dobrobit budu adekvatno osigurani.¹¹²

Set praktičnih zahtjeva, uslova koji će biti obezbijeđeni zatvoreniku, koji zbog lišenja slobode nije u mogućnosti i ne bi trebalo da ih sam obezbjeđuje, uključuje mnoge naizgled beznačajne elemente. Na primjer, uzeti odvojeno, prigušena vještačka svjetlost ili nedovoljno provjetravanje, posebno ako utiču na zatvorenika kraće vrijeme, ne uzrokuju fizičke ili duševne patnje koje prevazilaze minimalni stepen težine. Međutim, međunarodni standardi, pristup koji slijedi Komitet za sprečavanje mučenja i Evropski sud za ljudska prava uzimaju u obzir da se svi faktori i njihovo dejstvo ocjenjuju u njihovoj ukupnosti. Komitet za sprečavanje mučenja uveo je formulaciju „kumulativno dejstvo“ kojim se ovo označava.¹¹³

Sud u Strazburu, sa svoje strane, slijedi relativni pristup, prema kojem težina patnje zavisi od svih okolnosti predmeta, kao što su trajanje postupanja, njegovi fizički ili psihički efekti i, u nekim slučajevima, pol, godine života i zdravstveno stanje žrtve, te konstantno primjenjuje isti pristup u svojoj procjeni. Tako je Sud u predmetu *Ostrovar protiv Moldavije*, naveo kumulativna dejstva uslova u ćeliji (uključujući značajnu prenatrpanost), nedostatak potpune medicinske pomoći (uključujući pomoć potrebnu podnosiocu predstavke koji boluje od astme), izloženost duvanskom dimu, neadekvatnu ishranu, vrijeme provedeno u pritvoru i specifičan uticaj koji su ovi uslovi mogli da imaju na zdravlje podnosioca predstavke, te smatrao da se čini da su teškoće koje je podnosilac predstavke pretrpio prelazile neizbježan nivo patnje svojstven pritvoru, i utvrdio da je patnja koja je iz toga proistekla prelazila prag težine po članu 3 Konvencije.¹¹⁴ Treba napomenuti da u kontekstu lišenja slobode, faktor trajanja dobija poseban značaj i može se smatrati množiocem ili sabirkom koji treba posebno uzeti u obzir.

---

111 *Peers protiv Grčke*, presuda od 19. aprila 2001, predstavka br. 28524/95, st. 71-75.

112 *Ilascu i drugi protiv Moldavije i Rusije*, presuda od 18. januara 1978, predstavka br. 48787/99, stav 428.

113 V. Izvještaj Komiteta za sprečavanje mučenja o njegovoj posjeti Ukrajini 2013. godine, stav 126, CPT/Inf (2014) 15.

114 *Ostrovar protiv Moldavije*, presuda od 13. septembra 2005, predstavka br. 35207/03, stav 89 (kurziv dodat).

U skladu s tim, kada se razmatraju uslovi pritvora, od ključne je važnosti da se uzmu u obzir naizgled manje važni faktori, elementi materijalnih uslova i okolnosti.

Osim toga, pored materijalnih uslova i s njima povezanog postupanja, kao i pružanja adekvatne zdravstvene zaštite, treba napomenuti da se prema zatvorenicima sprovode pretresi, uključujući pretrese uz skidanje odjeće, izolacija, druge sigurnosne mjere, disciplinska odgovornost i postupci koji takođe značajno doprinose kumulativnom dejstvu postupanja prema njima. U predmetu *Ramishvili i Kokhraidze protiv Gruzije*, Sud je još jednom detaljno izložio standarde koji se primjenjuju na disciplinski okvir za zatvorenike u skladu sa zabranom zlostavljanja i naglasio da su srazmjernost njegovog uvođenja i uslova lišenja slobode ono što može biti upitno po navedenoj odredbi. Sud je primijetio da je, među nekoliko dostupnih disciplinskih sankcija predviđenih za kršenje zatvorskih pravila, uprava izabrala najtežu - zatvaranje u kaznenu ćeliju. Nisu se izgleda razmatrale činjenice poput, na primjer, prirode nezakonitog ponašanja prvog podnosioca predstavke, njegove ličnosti i činjenice da je to bio njegov prvi prekršaj takve prirode. Sud je podsjetio u vezi s tim da je srazmjernost dodatne kaznene mjere koja se izriče zatvoreniku od značaja prilikom procjene da li je ili nije premašen neizbježan nivo patnje svojstvene pritvoru.¹¹⁵

2.2 Materijalni i drugi uslovi

2.2.1 Životni prostor i prenatrpanost

Skoro od samog početka svog rada, Komitet za sprečavanje mučenja promovise standarde o minimumu životnog prostora koje bi trebalo osigurati zatvoreniku. Komitet je vodeći autoritet u ovoj oblasti i njegove pristupe i standarde koriste ili prihvataju drugi međunarodni mehanizmi, uključujući i Evropski sud za ljudska prava. U tom smislu, u predmetu *Bulatović protiv Crne Gore*, Sud u Strazburu je istakao da je navode podnosioca predstavke podržao Komitet za sprečavanje mučenja, koji je u svom izvještaju primijetio „alarmantan nivo prenatrpanosti“ u istražnom zatvoru u dato vrijeme. Posebno, utvrđeno je da je u ćeliji od 28 m² sa petnaest mjesta za spavanje boravio dvadeset i jedan muški zatvorenik, što je bilo značajno ispod 4 m² po osobi koja preporučuje Komitet za sprečavanje mučenja.¹¹⁶

Komitet za sprečavanje mučenja nedavno je unaprijedio i iznijansirao svoje standarde o životnom prostoru po zatvoreniku u zatvorskim ustanovama.¹¹⁷ Prema Komitetu, minimalni standardi za lični životni prostor nisu tako jednostavno pitanje

---

¹¹⁵ *Ramishvili i Kokhraidze protiv Gruzije*, presuda od 27. januara 2009, predstavka br. 1704/06, stav 83.

¹¹⁶ *Bulatović protiv Crne Gore*, presuda od 22. jula 2014, predstavka br. 67320/10, stav 122.

¹¹⁷ Životni prostor po zatvoreniku u zatvorskim ustanovama: Standardi Komiteta za sprečavanje mučenja CPT/Inf (2015) 44.

kakvim se mogu učiniti na prvi pogled. Policijska ćelija za kratkoročni pritvor od nekoliko sati do nekoliko dana zasigurno ne mora da ispunjava iste standarde u pogledu veličine kao soba pacijenata u psihijatrijskoj ustanovi; a zatvorska ćelija, bez obzira da li u istražnom zatvoru ili za boravak osuđenih zatvorenika, opet je sasvim druga stvar. Osim toga, postoji potreba da se napravi razlika u pogledu namjeravanog nivoa popunjenosti datog smještaja (tj. da li je ćelija za jedno lice ili ćelija namijenjena za više lica). Izraz "namijenjena za više lica" uključuje ćeliju za dva lica, za koju se može reći da se razlikuje od ćelije namijenjene za smještaj, na primjer, šest ili više zatvorenika. Što se tiče velikih spavaonica, u kojima je smješteno na desetine, a ponekad čak i do stotinu zatvorenika, Komitet za sprečavanje mučenja ima fundamentalne primjedbe koje nisu vezane samo za pitanje životnog prostora po zatvoreniku, već za sam koncept kao takav.

U svom ranijem XI Opštem izvještaju, Komitet za sprečavanje mučenja kritikovao je sam princip smještaja u spavaonicama velikog kapaciteta; često se u takvim spavaonicama zatvorenicima drže u izuzetno skućenim i nezdravim uslovima. Pored nedostataka privatnosti, Komitet je utvrdio da je u takvim spavaonicama visok rizik od zastrašivanja i nasilja, te da je pravilna kontrola od strane osoblja izuzetno teška. Nadalje, odgovarajući raspored pojedinačnih zatvorenika, zasnovan na procjeni rizika i potreba svakog pojedinačnog slučaja, postaje gotovo nemoguć zadatak. Komitet za sprečavanje mučenja se shodno ovome već duže vrijeme zalaže da se ukinu spavaonice velikog kapaciteta i zamijene manjim životnim jedinicama.¹¹⁸

Tokom 90-ih godina prošlog vijeka, Komitet za sprečavanje mučenja je razvio osnovni standard „pravila palca“ za minimum životnog prostora koji zatvoreniku treba obezbijediti u ćeliji: 6 m² stambenog prostora za ćelije za jedno lice i 4 m² životnog prostora po zatvoreniku u ćelijama za više lica. Standard minimalnog životnog prostora isključuje sanitarni čvor u okviru ćelije. Shodno tome, ćelija za jedno lice treba da ima 6 m² plus potrebni prostor za sanitarni čvor (obično 1 m² do 2 m²). Isto tako, prostor koji zauzima sanitarni čvor treba isključiti iz računanja 4 m² po osobi u ćelijama za više lica. Pored toga, u svakoj ćeliji u kojoj boravi više od jednog zatvorenika, sanitarni čvor treba da bude u potpunosti pregrađen. U svakoj ćeliji koja se koristi za smještaj zatvorenika treba da ima najmanje 2 m između zidova ćelije i 2.5 m između poda i plafona.

Istovremeno, standard od 4 m² po zatvoreniku i dalje može da dovede do skućenih uslova kada su u pitanju ćelije za mali broj zatvorenika. I zaista, s obzirom da je 6 m² veličina minimalnog životnog prostora koji treba obezbijediti zatvoreniku smještenom u ćeliji za jedno lice, nije samo po sebi jasno da ćelija od 8 m² pruža zadovoljavajući životni prostor za dva zatvorenika. Po mišljenju Komiteta za sprečavanje mučenja, treba makar težiti tome da se obezbijedi više životnog prostora od ovoga. Iz tih razloga, osmislio je standard u pogledu ćelija za više lica u kojima boravi do četiri zatvorenika tako što su dodata 4 m² po dodatnom zatvoreniku na minimalni životni prostor od 6 m² stambenog prostora ćelije za jedno lice. Za 2

---

¹¹⁸ *Ibid*, sa daljim referencama.

zatvorenika: najmanje 10 m² (6 m² + 4 m²) stambenog prostora + sanitarni čvor. Za 3 zatvorenika: najmanje 14 m² (6 m² + 8 m²) stambenog prostora + sanitarni čvor. Za 4 zatvorenika: najmanje 18 m² (6 m² + 12 m²) stambenog prostora + sanitarni čvor. Prema tome, za ćeliju od 8 do 9 m² bi bilo poželjno da u njoj ne bude smješteno više od jednog zatvorenika, a za ćeliju od 12 m² ne više od dva zatvorenika.

Iako standarde o veličini ćelije ne bi trebalo smatrati apsolutnim, tj. manje odstupanje od njih samo po sebi ne predstavlja nečovječno i ponižavajuće postupanje prema datom zatvoreniku (zatvorenicama), sve dok postoje drugi, ublažavajući, faktori, kao što su, posebno, činjenica da zatvorenici imaju mogućnost da svaki dan provedu dosta vremena izvan svojih ćelija (u radionicama, na časovima ili drugim aktivnostima). Ipak, preporučuje se da se poštuje minimalni standard.

Pitanje minimalnog životnog prostora po zatvoreniku neodvojivo je povezano sa složenijim pojmom prenatrpanosti zatvora. Obično nedovoljnost životnog prostora dovodi do skućenog i nehigijenskog smještaja; konstantnog nedostatka privatnosti; smanjenih aktivnosti van ćelije, zbog toga što potrebe prevazilaze dostupne sadržaje; preopterećene zdravstvene službe; povećane napetosti, a time i do većeg nivoa nasilja između zatvorenika i između zatvorenika i osoblja, kao i do drugih negativnih posljedica. Često je prenatrpanost specifična za ćelije ili spavaonice pogoršana prevelikim brojem zatvorenika u datoj ustanovi ili čak čitavom sistemu.

Međutim, od primarnog je značaja faktička dostupnost životnog prostora za svakog zatvorenika i u određenoj ćeliji, a ne prosječan odnos prostora po licu lišenom slobode u datom zatvoru ili čak sistemu. Postoje slučajevi kada su neki zatvorenici diskriminirani ili nema dovoljno ćelija za pojedine kategorije i zatvorenici koji im pripadaju drže se u pretrpanim prostorijama, dok drugi imaju bolje uslove ili se neke ćelije ne koriste i tako dalje. Broj kvadratnih metara po osobi je samo jedan od faktora, iako često vrlo značajan faktor ili čak odlučujući. Odnos broja zatvorenika i ukupnog životnog prostora u zatvoru pokazatelj je relevantan za procjenu adekvatnosti kompletne infrastrukture, drugih sadržaja i osoblja.

Ostaje da se vidi kako će ovi napredni standardi uticati na sudsku praksu Evropskog suda za ljudska prava, ali je Sud generalno naveo da ne može odlučiti, jednom za svagda, koliko životnog prostora treba dodijeliti licima lišenim slobode u smislu Konvencije. To zavisi od mnogih relevantnih faktora, kao što su trajanje lišenja slobode u određenim uslovima, mogućnosti za vježbe na otvorenom, fizičko i mentalno stanje lica lišenog slobode i tako dalje. To je razlog zbog kojeg, iako Sud može uzeti u obzir opšte standarde u ovoj oblasti razvijene od strane drugih međunarodnih institucija, kao što je Komitet za sprečavanje mučenja, isti ne mogu predstavljati odlučujući argument.¹¹⁹

---

119 *Trepashkin protiv Rusije*, presuda od 19. jula 2007, predstavka br. 36898/03, stav 92.

2.2.2 Drugi uslovi i režim

Navedena povezanost između nedovoljnog životnog prostora i rezultirajućih nedostataka u obezbjeđivanju svih praktičnih potreba, zdravlja i dobrobiti, uključujući rehabilitaciju zatvorenika, gotovo je neizbježna. U stvari, vjerovatnoća da je mjesto pritvora vrlo pretrpano, ali da je u isto vrijeme dobro provjetreno, čisto i opremljeno dovoljnim brojem kreveta itd. izuzetno je niska.¹²⁰

U isto vrijeme, značajni su i svi ostali zahtjevi, jer čak i u prostranim ćelijama njihovo zanemarivanje može dovesti do znatne patnje zatvorenika i shodno tome kršenja zabrane. Međunarodni tekstovi, uključujući i standarde Komiteta za sprečavanje mučenja, njegovi izvještaji o posjetama, kao i presude Evropskog suda za ljudska prava ukazuju na skup (koji, međutim, nije iscrpan) uslova i usluga koje su od značaja za osiguranje adekvatnih uslova života i tretman zatvorenika.

Ćelije i druge prostorije koje koriste zatvorenici moraju da budu u odgovarajućem stanju i odgovarajuće čistoće. One, uključujući i namještaj, treba da budu u pristojnom stanju i treba uložiti sve napore da životni prostor bude čist i higijenski. Bilo koju pojavu gamadi treba energično rješavati. Zatvorenicima treba obezbijediti neophodne proizvode za ličnu higijenu i sredstva za čišćenje.

Treba da postoji dovoljno prirodne svjetlosti, provjetravanja i grijanja. Konkretno, sav životni smještaj za zatvorenike (kako ćelije za jedno lice tako i ćelije za više lica) treba da ima pristup prirodnom svjetlu, kao i vještačko osvjetljenje dovoljno za čitanje. Isto tako, mora postojati dovoljan nivo provjetravanja kako bi se osiguralo stalno obnavljanje vazduha unutar ćelija. Ćelije treba da budu adekvatno zagrijane. Ne postoji jedinstven ili specifičan pokazatelj u tom smislu, očekuje se da nivo grijanja (zavisno od sezone odnosno vremenskih prilika) obezbijedi ugodnu temperaturu.

Što se tiče sanitarnih čvorova, svaka ćelija treba da ima minimum WC i umivaonik. Standardi Komiteta za sprečavanje mučenja zahtijevaju da u ćelijama za više lica sanitarni čvor bude potpuno odvojen pregradom (tj. do plafona). U onom malom broju zatvora u kojima nema dostupnih sanitarnih čvorova u ćelijama, vlasti moraju osigurati da zatvorenici imaju slobodan pristup toaletu kad god je potrebno. Nije dan zatvorenik ne treba da bude u obavezi da vrši „pražnjenje“, što je praksa koja je ponižavajuća i za zatvorenike i za osoblje koje treba da nadzire takav postupak.

Što se tiče minimalnih zahtjeva u vezi sa režimom, oni se prije svega tiču vježbi na otvorenom. Komitet za sprečavanje mučenja smatra da svakom zatvoreniku treba da bude omogućen najmanje jedan sat vježbe na otvorenom svaki dan. Dvorišta za vježbanje na otvorenom treba da budu prostrana i opremljena na odgovarajući način da bi zatvorenici imali stvarnu priliku za fizičke aktivnosti (npr. za bavljenje sportom); trebalo bi da budu opremljena sredstvima za odmor (npr. klupa) i da imaju sklonište od lošeg vremena. Drugo, zatvorenicima treba da bude omogu-

---

¹²⁰ *Ibid*, stav 23.

ćeno bavljenje svrsishodnim aktivnostima u dovoljnoj mjeri. Komitet za sprečavanje mučenja već dugo preporučuje da zatvorenicima treba ponuditi niz različitih svrsishodnih aktivnosti (rad, zanat, obrazovanje, sport i rekreacija). U tom smislu, Komitet od 1990-ih ističe da bi cilj trebalo da bude da zatvorenici - i osuđeni i u oni pritvoru - provedu osam ili više sati dnevno izvan svojih ćelija baveći se takvim aktivnostima, kao i da za osuđene zatvorenike režim treba da bude još povoljniji.¹²¹

Pored navedenih uslova koji su opisani u Dodatku "Primjeri drugih faktora koje treba uzeti u obzir prilikom procjene uslova lišenja slobode u zatvoru" koji je dat uz navedeni dokument Komiteta za sprečavanje mučenja o njegovim standardima u pogledu životnog prostora po zatvoreniku u zatvorskim ustanovama, postoje opšti zahtjevi u vezi sa drugim uslovima, odnosno praktičnim potrebama koje treba obezbijediti zatvorenicima. Što se tiče obezbjeđivanja hrane, treba napomenuti da se, iako mnoge jurisdikcije koriste pokazatelje koji se odnose na broj kalorija, Komitet za sprečavanje mučenja uzdržava od korišćenja istih kriterijuma i često pomene samo opšti uslov da „svim licima lišenim slobode treba obezbijediti hranu u odgovarajućim količinama i u odgovarajuće vrijeme.“¹²² Za policijske ustanove, odnosno kraće zadržavanje Komitet preporučuje da zatvorenici dobiju „dovoljno hrane, uključujući najmanje jedan kuvani obrok (po mogućnosti topao) na dan.“¹²³

Postoji dobro utemeljen standard koji se odnosi na obezbjeđivanje redovne mogućnosti zatvorenicima da se istuširaju ili okupaju, a shodno pravilu 19.4 Evropskih zatvorskih pravila koje glasi:

„Moraju se osigurati odgovarajuće mogućnosti kako bi svaki zatvorenik mogao da se istušira ili okupa, na temperaturi adekvatnoj klimatskim uslovima, ako je moguće svaki dan, ali barem dva puta sedmično (ili češće ako je potrebno) u interesu opšte higijene.“¹²⁴

Polazeći od gore navedenog, u izvještajima Komiteta za sprečavanje mučenja i presudama Evropskog suda za ljudska prava često se navode nedostaci u pogledu uslova lišenja slobode, umjesto da se samo navede nedostatak životnog prostora. Indikativno je, da je u izvještaju o svojoj najskorijoj posjeti Crnoj Gori, prilikom opisanja uslova za pritvorenike, Komitet za sprečavanje mučenja naveo:

„Renovirane dvokrevetne ćelije koje se nalaze na trećem i drugom spratu (površine oko 10 m²) nude, u cjelini posmatrano, adekvatne uslove. Međutim, u većim nerenoviranim ćelijama osjeća se neprijatan miris, imaju loše provjetranje i vide se znakovi vlage na zidovima. Ove ćelije su takođe i prenatrpene, sa osam

---

121 Ibid, Dodatak "Primjeri drugih faktora koje treba uzeti u obzir prilikom procjene uslova lišenja slobode u zatvoru".

122 Izvještaj Komiteta za sprečavanje mučenja o posjeti Letoniji 2007. godine, CPT/Inf (2009) 35, stav 31.

123 Izvještaj Komiteta za sprečavanje mučenja o posjeti Grčkoj 2008. godine, CPT/Inf (2009) 20, stav 48.

124 Pravilo 19.4 Evropskih zatvorskih pravila, Preporuka Rec(2006)2 Komiteta ministara državama članicama.

zatvorenika koji dijele 25 m², uključujući i prostor koji zauzima poluodvojeni sanitarni čvor. Osim toga, zatvorenici su se žalili na nedostatak proizvoda za održavanje ćelija. Ovi nedostaci pogoršani su činjenicom da pritvorenici sistematski provode 23 sata svaki dan zaključani u svojim ćelijama.”¹²⁵

Evropski sud za ljudska prava je isto ovo naveo u presudi u predmetu *Bulatović protiv Crne Gore* i, pored navedenih podatka o raspoloživom životnom prostoru,¹²⁶ uzeo u obzir da su ćelije bile zagušljive i vlažne, uprkos postojanju velikih prozora i klima uređaja; da pritvorenici u istražnom zatvoru ostaju u svojim ćelijama po dvadeset i tri ili više sati dnevno, u nekim slučajevima u periodu od nekoliko godina, i utvrdio da je podnosiocu predstavke bilo dozvoljeno dva puta po trideset minuta šetnje dnevno, dok je relevantnim zakonodavstvom propisano najmanje dva sata vježbe, kao i da je postojala nestašica vode, iako kako se čini samo povremena.¹²⁷

Nadalje, maloljetnici, starija lica,¹²⁸ žene, lica sa posebnim medicinskim potrebama¹²⁹ i druge posebne kategorije zatvorenika zahtijevaju da se obezbijede dodatni uslovi za njihove specifične potrebe. Na primjer, oni imaju posebnu potrebu za fizičkom aktivnošću i intelektualnom stimulacijom. Maloljetni zatvorenici treba da tokom čitavog dana imaju pun program obrazovanja, sporta, stručnog osposobljavanja, rekreacije i drugih svrsishodnih aktivnosti izvan ćelije.¹³⁰ Potreba da se uzmu u obzir specifičnosti maloljetnika ili drugih posebnih kategorija zatvorenika, kao i relevantni međunarodni standardi, može se ilustrovati presudom Evropskog suda za ljudska prava u predmetu *Güveç protiv Turske*,¹³¹ u kom se, pored držanja maloljetnog podnosioca predstavke u zatvoru za odrasle, Sud takođe nije složio sa podneskom Vlade da problemi podnosioca predstavke nisu dostigli minimalni nivo težine da bi potpali pod područje primjene člana 3 Konvencije. Sud je uzeo u obzir da je podnosilac predstavke imao samo petnaest godina kada je bio upućen u zatvor gdje je narednih pet godina života proveo zajedno s odraslim zatvorenicima. Prvih šest i po mjeseci tog perioda nije imao pristup pravnoj pomoći.

Zatvorenike sa ozbiljnim mentalnim oboljenjima ne bi trebalo držati u ćelijama u kojima su smješteni obični zatvorenici i mora im se obezbijediti odgovarajuće liječenje. Tako je u predmetu *Kucheruk protiv Ukrajine* o smještanju takvog podnosioca predstavke u običnu ćeliju u istražnom zatvoru, koji je bio pregledan od strane psihijatra samo jednom u toku više od mjesec dana da bi onda napao drugog zatvorenika, Sud utvrdio da se ovakvo postupanje ne može smatrati adekvatnim.¹³²

---

125 Izvještaj Komiteta za sprečavanje mučenja o posjeti Crnoj Gori od 13. do 20. februara 2013, CPT/Inf(2014) 16, stav 50.

126 *Bulatović protiv Crne Gore*, presuda od 22. jula 2014, predstavka br. 67320/10, stav 122.

127 *Ibid*, st. 122 i 124.

128 V. *Dyebeku protiv Albanije*, presuda od 18. decembra 2007, predstavka br. 41153/06, stav 51.

129 V. *Amirov protiv Rusije*, presuda od 27. novembra 2014, predstavka br. 51857/13, stav 93.

130 Maloljetnici lišeni slobode po krivičnom zakonodavstvu, Dvadeset četvrti opšti izvještaj Komiteta za sprečavanje mučenja, CPT/Inf(2015)1-dio stav 107. Za druge standarde koji se odnose na maloljetnike u pritvoru v. ostatak dokumenta. Za žene u pritvoru, v. relevantni dio Dvadesetog opšteg izvještaja Komiteta za sprečavanje mučenja, CPT/Inf(2000)12 dostupan na <http://www.coe.int/en/web/cpt/standards>.

131 *Güveç protiv Turske*, presuda od 20. januara 2001, predstavka br 70337/01, st. 88-91.

132 *Kucheruk protiv Ukrajine*, presuda od 6. septembra 2007, predstavka br. 2570/04, st. 151-2.

Osim toga - ali nikako u svakom slučaju - prilikom procjene određene situacije Komitet za sprečavanje mučenja uzima u obzir druge faktore koji nisu u neposrednoj vezi sa uslovima. Oni uključuju srazmjernost izrečene (disciplinske) sankcije,¹³³ lišavanje kontakta sa srodnicima u periodu od nekoliko godina ili čak povezano kršenje prava na slobodu i sigurnost. Tako je u predmetu *Trepashkin protiv Rusije* Evropski sud za ljudska prava pored neadekvatnih uslova uočio da je u periodu koji je bio predmet razmatranja pritvor podnosioca predstavke bio nezakonit, što je činjenica koja pogoršava njegove duševne patnje.¹³⁴

Trepashkin je od posebnog interesa zbog analize međupovezanosti životnog prostora, trajanja perioda u kom je zatvorenik bio podvrgnut neadekvatnim uslovima i drugih faktora, i predstavlja dobru ilustraciju opisanog obrazloženja relativnog pristupa, odnosno kumulativnog dejstva koji primjenjuje Evropski sud za ljudska prava i koji je razvijen od strane Komiteta za sprečavanje mučenja i u okviru međunarodnih ljudskih prava. Konkretno, Sud je precizirao

„...u predmetu Peers ćelija od sedam kvadratnih metara za dva zatvorenika uzeta je kao relevantan faktor za donošenje zaključka o kršenju člana 3, iako je u tom slučaju faktor prostora bio u kombinaciji s utvrđenim nedostatkom provjetravanja i osvijetljenja (v. Peers, citirano prethodno, st. 70-72). U predmetu Peers podnosilac predstavke je držan u takvim uslovima najmanje 60 dana. Sud je došao do sličnog zaključka u predmetu Labzov, kod kog je podnosiocu predstavke obezbijeđeno manje od 1 kvadratnog metra ličnog prostora tokom pritvora za 35 dana (v. Labzov, citirano prethodno, st. 41-49), kao i u slučaju Mayzit, kod kog je podnosiocu predstavke obezbijeđeno manje od dva kvadratna metra dok je boravio u pritvoru više od devet mjeseci (v. Mayzit, citirano prethodno, stav 40). U predmetu Kadiķis protiv Letonije (citirano prethodno, st. 20 i 52) podnosilac je držan petnaest dana u ćeliji u kojoj je imao samo 1,2-1,5 kvadrat ličnog prostora. Sud je utvrdio da takav stepen prenatrpanosti sam po sebi pokreće pitanje po članu 3 Konvencije, iako je njegov zaključak o povredi bio zasnovan na kombinaciji faktora. Konačno, u nedavnom predmetu Fedotov protiv Rusije (br. 5140/02, stav 68, 25. oktobar 2005) Sud je utvrdio povredu člana 3 Konvencije obzirom na 22-časovni boravak u 'administrativnoj pritvorskoj ćeliji' bez hrane ili pića ili neograničenog pristupa toaletu.“¹³⁵

2.3 Medicinski tretman

Nepostojanje odgovarajuće zdravstvene zaštite i, generalno, zatvaranje lica koje je bolesno u neodgovarajućim uslovima može u načelu predstavljati postupanje protivno članu 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima.¹³⁶ U skladu s tim, sveobuhvatni zahtjev prema kojem, ako je lice lišeno slobode od strane države, država

---

133 V. prethodne komentare u odnosu na predmet *Ramishvili i Kokhreidze protiv Gruzije* i prethodnu napomenu 10.

134 *Trepashkin protiv Rusije*, presuda od 19. jula 2007, predstavka br. 36898/03, stav 94.

135 *Trepashkin protiv Rusije*, presuda od 19. jula 2007, predstavka br. 36898/03, stav 93.

136 *Verbint protiv Rumunije*, presuda od 3 jula 2012, predstavka br. 7842/04, stav 65.

ima obavezu da osigura da uslovi zatvaranja budu kompatibilni sa poštovanjem ljudskog dostojanstva, da način i metod izvršenja mjere ne predstavljaju podvrgavanje pojedinca patnjama i teškoćama koje prevazilaze nezaobilazni nivo patnje svojstven pritvoru, jednako se, ako ne i naročito, odnosi i na zdravlje i obezbjeđivanje potrebne medicinske pomoći i tretmana zatvorenicima.

I Komitet za sprečavanje mučenja i Evropski sud za ljudska prava sistematski se bave pitanjima liječenja lica lišenih slobode i obrađuju ih u svojim standardima i praksi. Nije slučajnost da se jedan od prvih skupova opštih komentara i dokumenata kojim se uspostavljaju standardi Komiteta za sprečavanje mučenja odnosi na zdravstvenu zaštitu u zatvorima. U značajnom dijelu svog Trećeg godišnjeg izvještaja, Komitet se bavio opštim načelom po kojem zatvorenici imaju pravo na isti nivo zdravstvene zaštite kao i lica koja slobodno žive u zajednici.¹³⁷ Zbog svoje preventivne funkcije, standardi Komiteta za sprečavanje mučenja prvenstveno se odnose na institucionalne i druge organizacione preporuke u cilju uspostavljanja odgovarajućeg sistema zdravstvene zaštite u zatvorima i drugim ustanovama zatvorenog tipa. Standardi orjentisani na pojedinca, koji su relevantniji za vršenje sudskog nadzora nad izvršenjem pritvora, bolje su formulisani u ustaljenoj sudskoj praksi Suda u Strazburu.

Evropski sud za ljudska prava uvijek ponavlja da se član 3 Konvencije ne može tumačiti na način da postoji opšta obaveza otpuštanja zatvorenih lica iz zdravstvenih razloga. Osim toga, Sud smatra da se član 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima ne može tumačiti na način da svakom zatvorenom licu garantuje medicinsku pomoć na istom nivou kao „u najboljim civilnim klinikama“, već da bi takva pomoć trebalo da bude ekvivalentna civilnoj bolnici prosječnog standarda.¹³⁸ U isto vrijeme, ukazuje da se za lica u istražnom zatvoru može očekivati da će uživati viši nivo zdravstvene zaštite.¹³⁹

Prilikom procjene prikladnosti zdravstvene zaštite koja je na raspolaganju licima lišenim slobode, Sud polazi od opšteg uslova da držanje bolesnih lica u pritvoru mora biti u skladu s poštovanjem ljudskog dostojanstva i da opšti medicinski tretman zatvorenika treba da bude adekvatan. Sud naglašava da je adekvatnost medicinske pomoći uvijek najteži element koji treba utvrditi. U ovom zadatku, Sud predlaže da se zadrži, u načelu, dovoljno fleksibilnosti i definiše potreban standard zdravstvene zaštite, koji mora da bude u okviru legitimnih zahtjeva zatvora, ali i dalje mora ostati u skladu s ljudskim dostojanstvom, u svakom pojedinačnom slučaju. U svakom slučaju, prikladnost zdravstvene zaštite u smislu zabrane zlostavljanja zavisi od odgovora na pitanje da li rezultirajuće patnje, bilo fizičke ili psihičke, prelaze minimalni stepen težine.

---

137 "Zdravstvena zaštita u zatvorima", Treći opšti izvještaj Komiteta za sprečavanje mučenja, CPT/Inf(83)12-dio, stav 31, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTM-Content?documentId=09000016806ce943>

138 *Gogniashvili protiv Gruzije*, presuda od 4. oktobra 2011, predstavka br. 47729/08, stav 75.

139 *Aleksanyan protiv Rusije*, presuda od 22. decembra 2008, predstavka br. 46468/06, st. 133-140.

U predmetu *Bulatović protiv Crne Gore*, prilikom procjene adekvatnosti liječenja podnosioca predstavke, Sud je utvrdio da su podnosioca predstavke nekoliko puta pregledali razni specijalisti i da je uredno dobio potrebno liječenje. Što se tiče propuštanja vlasti da obezbijede dalji medicinski pregled jednom prilikom, nije dostignut dovoljan stepen težine da bi se smatralo da postoji kršenje člana 3 Konvencije.¹⁴⁰

Kriterijumi ljudskog dostojanstva i minimalnog nivoa težine su uprkos tome veoma zahtjevni u pogledu medicinskog tretmana koji treba obezbijediti zatvorenicima sa zdravstvenim problemima. Ovo uključuje pravovremeno ispitivanje, dijagnostiku, adekvatnu preventivu, terapijsku zaštitu i druge potrebne intervencije. Ovo dovodi do velikog broja negativnih presuda na osnovu člana 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima koje se odnose na neadekvatno liječenje lica lišenih slobode. Jedan od ilustrativnih predmeta je *Wenerski protiv Poljske*, u kojem je nekoliko specijalista potvrdilo da je bilo potrebno izvršiti operaciju na desnoj očnoj jabučici podnosioca predstavke i dodatno naglasilo hitnost postupanja. Podnosilac predstavke je trpio bolove nastale kao posljedica nevršenja operacije. Sud nije prihvatio Vladin argument da se pogoršanje zdravstvenog stanja podnosioca predstavke može pripisati isključivo sopstvenim radnjama podnosioca predstavke, s obzirom na to da je jednom prilikom odbio hospitalizaciju. Sve u svemu, operacija je odgađana šest godina. S tim u vezi Sud je naglasio da su osuđeni i pritvorenici u vrlo ranjivom položaju u vezi sa pristupom medicinskoj pomoći, te da vlasti imaju posebnu dužnost da im obezbijede adekvatno i potrebno liječenje, posebno kada se utvrdi da je takvo liječenje hitno, bez obzira na okolnosti. Sud je prihvatio da sprovođenje operacije nad pritvorenikom u eksternoj bolnici može predstavljati sigurnosni rizik i stoga uključivati određeni stepen povezanih operativnih problema i dovesti do nekih kašnjenja. Međutim, shodno dostavljenoj medicinskoj dokumentaciji, najmanje dvije bolnice su pristale da se operacija obavi „uz pratnju“ sa posebnim mjerama sigurnosti. Evropski sud za ljudska prava je zaključio da su zatvorske vlasti djelovale suprotno svojoj obavezi da obezbijede djelotvoran medicinski tretman i da je podnosilac predstavke bio podvrgnut nečovječnom i ponižavajućem postupanju u suprotnosti sa članom 3 Konvencije.¹⁴¹

Čak i kada rizik nije tako ozbiljan, jak osjećaj nesigurnosti može pogoršati fizičke patnje i predstavljati ponižavajuće postupanje. Ovo je bila suština presude Evropskog suda za ljudska prava u predmetu koji se odnosio na nedostatak adekvatnog liječenja epileptičnog zatvorenika u Rusiji.¹⁴²

Kada se države oslanjaju na nepostojanje opšte obaveze da otpuste zatvoreno lice iz zdravstvenih razloga, one su dužne da datom zatvoreniku pruže adekvatnu medicinsku pomoć u uslovima koji su kompatibilni sa poštovanjem ljudskog dostojanstva, tako da ga način i metod izvršenja mjere ne izlažu patnjama čiji intenzitet prelazi neizbježan nivo patnje svojstvene lišenju slobode. Postoje najmanje tri posebna elementa koja treba razmotriti u odnosu na kompatibilnost zdravlja zatvorenog lica sa njegovim/njenim zatvaranjem: (a) zdravstveno stanje zatvorenika, (b) adekvatnost

---

140 *Bulatović protiv Crne Gore*, presuda od 22. jula 2014, predstavka br. 67320/10, st. 132-136.

141 *Wenerski protiv Poljske*, presuda od 20. januara 2009, predstavka br. 44369/02, st. 56-66.

142 *Khudobin protiv Rusije*, presuda od 26. oktobra 2006, predstavka br. 59696/00, stav 96.

medicinske pomoći i zaštite koja se pruža u pritvoru, i (c) poželjnost da se zadrži mjera lišenja slobode s obzirom na zdravstveno stanje podnosioca predstavke.

Osim razmatranih kriterijuma adekvatnosti medicinskog tretmana, Evropski sud za ljudska prava ukazuje na to da je ovo test dužne pažnje, jer obaveza države da izliječi ozbiljno bolesnog zatvorenika predstavlja test upotrijebljenog sredstva, a ne test rezultata. Naime, sama činjenica da je došlo do pogoršanja stanja podnosioca predstavke, iako može u početnoj fazi dovesti do određene sumnje u adekvatnost tretmana u zatvoru, ne može sama po sebi biti dovoljna za zaključak o povredi pozitivne obaveze države u skladu sa članom 3 Konvencije, ako se, s druge strane, može utvrditi da su relevantne domaće vlasti blagovremeno preduzele sve razumno moguće medicinske mjere u svjesnom nastojanju da onemoguće napredak date bolesti. U predmetu *Gogniashvili protiv Gruzije*, Sud je utvrdio da su zatvorske vlasti inicijalno preuzele kontrolu nad zdravstvenim problemima podnosioca predstavke njegovim prebacivanjem u zatvorsku bolnicu, odnosno samo dva dana nakon što su vlasti saznale, na osnovu rezultata odgovarajućih laboratorijskih testova, za relevantne medicinske rizike. Podnosilac predstavke je zatim boravio u zatvorskoj bolnici, u kojoj je primao sveobuhvatnu terapiju za svoje nefrološke/urološke probleme (koja je uključivala razne laboratorijske testove, stalne preglede medicinskih specijalista i tako dalje) gotovo četiri mjeseca, dok kvalifikovani ljekar nije dao mišljenje da se stanje pacijenta poboljšalo u dovoljnoj mjeri da bi mogao da se otpusti iz bolnice i vrati u zatvor. Naredna dva medicinska pregleda su potvrdila da je stanje podnosioca predstavke ostalo stabilno i da može da nastavi ambulantno da prima relevantnu terapiju o trošku države. Osim toga, domaće vlasti nisu oklijevale da posegnu za uslugama eksternih specijalizovanih medicinskih ustanova. Evropski sud za ljudska prava je zaključio da su zatvorske vlasti bile sposobne da se nose sa teškim oboljenjem bubrega time što su podnosiocu predstavke obezbijedile tretman u zatvorskoj bolnici, čime je pitanje njegovog prijevremenog otpusta postalo suvišno.¹⁴³

Dakle, kompatibilnost stanja zdravlja zatvorenog lica sa njegovim ostankom u zatvoru, čak iako je on ili ona ozbiljno bolestan, zavisi od sposobnosti države da obezbijedi odgovarajući tretman potrebnog nivoa kvaliteta u zatvoru. U nekim slučajevima, zdravstveno stanje zatvorenika i nedostatak relevantnih kapaciteta za njegov adekvatan tretman u skladu sa zahtjevima ljudskog dostojanstva znače da on ili ona treba da budu pušteni kako ne bi došlo do neminovnog kršenja člana 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima. U predmetu *Aleksanyan protiv Rusije*, u kom je zdravstveno stanje zahtijevalo transfer podnosioca predstavke u bolnicu specijalizovanu za liječenje AIDS-a, nacionalne vlasti nisu obezbijedile dovoljan nivo zaštite prije njegovog prebacivanja u bolnicu van zatvora. Ovo je ugrozilo njegovo dostojanstvo i dovelo do posebno akutnih teškoća, izazivajući patnje koje prevazilaze nivo koji je neminovno povezan sa zatvorskom kaznom i bolešću od koje je patio, što je predstavljalo nečovječno i ponižavajuće postupanje.¹⁴⁴

---

¹⁴³ *Gogniashvili protiv Gruzije*, presuda od 4. oktobra 2011, predstavka br. 47729/08, st. 72-81.

¹⁴⁴ *Aleksanyan protiv Rusije*, presuda od 22. decembra 2008, predstavka br. 46468/06, st. 133-140.

Modul 3

Zabrana zlostavljanja i dodatne odgovornosti pravosuđa

- ▶ **Efekat ekstrateritorijalnosti**
- ▶ **Prihvatljivost dokaza koji su pribavljeni povredom člana 3**
- ▶ **Građanskopravna sredstva**

3.1 Efekat ekstrateritorijalnosti

Evropsku konvenciju o ljudskim pravima treba razlikovati od njene ekstrateritorijalnosti tj. njene formalne primjene van teritorije države ugovornice ili proširivanja njene odgovornosti van teritorijalne nadležnosti, a do koje dolazi u slučaju efektivne kontrole ili preduzimanja radnji na teritoriji drugih država. Postoje brojne presude i odluke Evropskog suda za ljudska prava koje se bave ovim pitanjem, kao što je to slučaj sa predmetom *Ilascu i drugi protiv Moldavije i Rusije*, koji se odnosi na mučenje i zlostavljanje podnosilaca predstavke na teritoriji (region Pridnjestrovlje) koja se nalazi pod efektivnom kontrolom druge države, a ne one kojoj pripada u okviru međunarodno priznate teritorije i formalne nadležnosti. Evropski sud za ljudska prava potvrdio je da nad ovakvim teritorijama određenu odgovornost imaju i druga i prva država (u ovom slučaju Moldavija i Rusija).¹⁴⁵ U predmetu *Al-Skeini i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Sud u Strazburu ustanovio je da je Velika Britanija angažovanjem svojih vojnika u bezbjednosnim operacijama u Iraku vršila vlast i kontrolu nad pojedincima koji su poginuli u toku sprovođenja bezbjednosnih operacija, što je pružilo dovoljnu vezu sa nadležnošću za uspostavljanje njene odgovornosti.¹⁴⁶

Efekat ekstrateritorijalnosti Evropske konvencije o ljudskim pravima, uključujući i u vezi sa članom 3, odnosi se na situacije kada se jedno fizičko lice nalazi u nadležnosti jedne države, ali mogao bi da bude ili treba da bude premješten u nadležnost ili pod kontrolu druge države. Pitanje da li je država molilja ili država premještaja člana Evropske konvencije o ljudskim pravima nije od presudnog značaja, s obzirom na to da i dalje treba da se utvrdi da li postoji rizik da će konkretno lice biti zlostavljano. Ovakva vrsta premještaja može se dogoditi u okviru formalnih postupaka izručenja, deportacije, protjerivanja ili putem neformalnih tajnih operacija kao što je npr. vanredna predaja.¹⁴⁷

---

¹⁴⁵ *Ilascu i drugi protiv Moldavije i Rusije*, presuda od 18. januara 1978. godine, predstavka br. 48787/99, st. 444-447.

¹⁴⁶ *Al-Skeini i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda [VV] od 7. jula 2011. godine, predstavka br. 55721/07.

¹⁴⁷ *V. El-Masri protiv „Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije“*, presuda [VV] od 13. decembra

Osnovno načelo *zabrane vraćanja (non-refoulement)*, za koje se obično koristi riječ na francuskom jeziku, zabranjuje prisilni premještaj lica koja su u nadležnosti države, ukoliko postoji realan rizik da će biti podvrgnuti mučenju ili drugom ozbiljnom kršenju ljudskih prava. Član 1 Evropske konvencije o ljudskim pravima, po kome države ugovornice jemče svakome u svojoj nadležnosti prava i slobode koji su njome utvrđeni, pruža osnov za poštovanje ovog načela u tom okviru. Mora se napomenuti da se ova odredba, kada se doslovno tumači, primjenjuje na sva lica, bez obzira da li zakonito borave na njihovoj teritoriji.

Evropski sud za ljudska prava je prilikom razvijanja svoje sudske prakse uzeo u obzir član 3 Konvencije Ujedinjenih nacija protiv mučenja i drugog surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, kojim je propisano da "*nijedna država ugovornica neće ... izručiti lice ukoliko postoji dovoljan osnov da se smatra da će to lice biti dovedeno u opasnost da bude izloženo mučenju*".¹⁴⁸ Deportacija, izručenje ili drugi premještaj lica u kojima bi mogla da budu izložena zlostavljanju u suprotnosti je sa apsolutnim karakterom ove zabrane.

Jednostavnije rečeno, premještaj lica u nadležnost bilo koje druge države ne bi trebalo da dovede do značajnog slabljenja garancija da će se poštovati odgovarajuća prava i sloboda. Postoji više autoriteta koji su ustanovili odgovarajuću sudsku praksu po ovom pitanju. Jedan od najznačajnijih je predmet *Soering protiv Ujedinjenog Kraljevstva*. Podnosilac predstave se potraživao zbog ubistva u Sjedinjenim Američkim Državama, zapravo u Virdžiniji, čije zakonodavstvo propisuje smrtnu kaznu za ovakvu vrstu krivičnog djela. Uhapšen je u Ujedinjenom Kraljevstvu, gdje se nalazio u ekstradicionom pritvoru. U to vrijeme, Ujedinjeno Kraljevstvo još uvijek nije bilo pristupilo Protokolu broj 6 uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, kojim je predviđeno ukidanje smrtne kazne. Dakle, glavna svrha vijećanja Evropskog suda nije bila sama smrtna kazna, već "fenomen čekanja na izvršenje smrtne kazne". Sud je konstatovao da su odlaganja između izricanja i izvršenja kazne i izloženost velikom stresu neizbježni, posebno u uslovima strogog zatvora. Evropski sud za ljudska prava je zaključio da bi, imajući u vidu veoma dug vremenski period koji lica koja su osuđena na smrtnu kaznu obično provedu u ekstremnim uslovima, sa stalno prisutnom i sve većom tjeskobom u iščekivanju izvršenja smrtne kazne, kao i lične okolnosti podnosioca predstave, posebno njegovu mladost (18 godina) i njegovo psihičko stanje u vrijeme izvršenja krivičnog djela, izručenjem Sjedinjenim Američkim Državama bio bi izložen stvarnom riziku od postupanja koje prevazilazi prag koji je propisan članom 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima.¹⁴⁹

Ovakav pristup se primjenjuje čak i u slučajevima kada lica ugrožavaju nacionalnu bezbjednost države koja ih protjeruje. U predmetu *Chahal protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, podnosilac predstave je bio separatista Sikh, osumnjičen za finansiranje

---

2013. godine predstavka br. 39630/09, st. 180-223.

148 *Soering protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 7. jula 1989. godine, predstavka br. 14038/88, stav 88.

149 *Ibid*, st. 100-111.

i organizovanje snabdijevanja terorista u Pandžabu vojnom opremom, planiranje i rukovođenje terorističkim napadima u Indiji. Evropski sud za ljudska prava ni u njegovom slučaju nije napravio nikakve izuzetke.¹⁵⁰

Međutim, okolnosti koje se uzimaju u obzir, ne ograničavaju se samo na pravne i političke rizike. U predmetu *D. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*¹⁵¹, Sud u Strazburu našao je da postoji opasnost od zlostavljanja zbog neadekvatnosti moralne i finansijske podrške, kao i lošeg kvaliteta zdravstvene njege u državi kojoj bi podnosilac predstavke, koji je bolovao od AIDS-a u terminalnoj fazi, trebalo da bude isporučen. Generalno, treba napomenuti da se za države koje su pristupile Protokolu broj 6 uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima ili koje su na drugi način ukinule smrtnu kaznu tj. sve države članice Savjeta Evrope, primjenjuju isti principi u slučaju postojanja rizika da lica koja se premještaju budu podvrgnuta smrtnoj kazni u državi molilji. Pored toga, i rizik od flagrantnog uskraćivanja pravde (kršenje člana 6) relevantan je za njegovu primjenu.¹⁵²

U isto vrijeme, Evropski sud za ljudska prava naglašava da ovakav pristup ne znači pružanje automatske zaštite svim licima koja tvrde da takvi rizici postoje. Uzimaju se u obzir i interesi međunarodne pomoći u borbi protiv kriminala, uključujući terorizam. U ovom kontekstu, Sud u Strazburu je dosljedan kada je u pitanju potreba da se dokaže realnost rizika od izlaganja zlostavljanju ili drugim relevantnim kršenjima ljudskih prava. Ali ne treba da se ispuni standard postojanja "velike vjerovatnoće".

Prilikom utvrđivanja da li bi se podnosilac predstavke protjerivanjem našao u stvarnoj opasnosti, potrebno je da se procijene predvidljive posljedice upućivanja podnosioca predstavke u državu molilju, pri tom imajući u vidu ne samo opštu situaciju, već i lične okolnosti. Kada je riječ o opštoj situaciji u određenoj zemlji, Evropski sud za ljudska prava obično pridaje značaj informacijama iz nedavnih izvještaja međunarodnih mehanizama za praćenje, uključujući CPT, SPT, kao i nezavisnih međunarodnih udruženja za zaštitu ljudskih prava, kao što je Amnesty International, ili vladinih izvora, uključujući Stejt Department SAD-a.¹⁵³ Međutim, sama mogućnost zlostavljanja usljed nesređene situacije u zemlji prijema, ne može sama po sebi dovesti do kršenja člana 3. Određeni navodi u pojedinim predmetima treba da budu potkrijepljeni drugim dokazima u smislu da su lični i prisutni. Ovo može da bude pripadnost nekoj grupi (nacionalnoj, rodnoj, političkoj itd.) koja je sistematski izložena praksi zlostavljanja ili konkretnim pojedinačnim prijetnjama i okolnostima.

Tako je, u predmetu *Mamatkulov i Askarov protiv Turske*, koji se odnosio na izručenje Uzbekistanu podnosioca predstavke potraživanih zbog ubistva, i nanošenja povreda eksplozijom bombe, Evropski sud za ljudska prava konstatovao izvještaje međunarodnih organizacija za zaštitu ljudskih prava, osuđujući uobičajenu praksu

---

150 *Chahal protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda [VV] od 15. novembra 1996. godine, predstavka br. 22414/93, st. 87-107.

151 (Predstavka br. 30240/96), presuda od 2. maja 1997.

152 *Mamatkulov i Askarov protiv Turske*, presuda [VV] od 4. februara 2005. godine, predstavka br. 22414/93, st. 88-91.

153 *Mamatkulov i Askarov protiv Turske*, presuda [VV] od 4. februara 2005. godine, predstavka br. 22414/93, st. 72-73.

državnih organa da vrše mučenje i druge oblike zlostavljanja političkih disidentata i režim represivne politike Uzbekistana prema takvim disidentima, ali je ukazao da njima nisu potkrijepljeni konkretni (lični) navodi podnosioca predstavke u konkretnom slučaju. Shodno tome, Sud nije našao da je došlo do kršenja člana 3 kada je u pitanju njihovo izručenje.¹⁵⁴

Da bi se omogućili slični postupci, sve više se koriste tzv. "diplomatska jemstva", gdje nadležni organi države molilje dostave pisane izjave kojima se obavezuju da se nad određenim licima neće izvršiti smrtna kazna ili da će imati odgovarajući tretman itd. ESJLP i CPT razvili su svoje standarde u pogledu prihvatljivosti takvih jemstava.¹⁵⁵ U slučaju kada je država molilja pružila takva jemstva, ta jemstva predstavljaju dodatni relevantni faktor koji se uzima u razmatranje. Međutim, jemstva sama po sebi nisu dovoljna da se obezbijedi odgovarajuća zaštita od rizika o kojima je riječ. Postoji obaveza da se ispita da li jemstva, u svojoj praktičnoj primjeni, pružaju dovoljnu garanciju da će podnosilac predstavke biti zaštićen od rizika izlaganja zlostavljanju. Težina koja se pridaje jemstvima države molilje zavisi, u svakom pojedinačnom predmetu, od okolnosti koje preovlađuju u datom kontekstu. Samo u rijetkim slučajevima će se dogoditi da opšta situacija u zemlji podrazumijeva da se jemstvima ne može dati nikakva težina. Stoga je neophodno da se procijeni kvalitet datih jemstava i da li se, imajući u vidu praksu države molilje, na ta jemstva može osloniti. Prilikom takve procjene, uzimaju se u obzir sljedeći faktori:

- i. da li su uslovi jemstva saopšteni Sudu
- ii. da li su jemstva konkretna ili su opšta i nejasna
- iii. ko je dao jemstva i da li takva osoba može da obaveže državu molilju
- iv. ukoliko je jemstva izdala centralna vlada države molilje, može li se od lokalnih vlasti očekivati da će postupati po njima
- v. da li se jemstva odnose na postupanje koje je zakonito ili nezakonito u državi molilji
- vi. da li ih je dala država ugovornica
- vii. dužina trajanja i snaga bilateralnih odnosa između zamoljene države i države molilje, uključujući i podatke o ispunjavanju obaveza preuzetih sličnim jemstvima od strane države molilje
- viii. da li se postupanje u skladu sa jemstvima može na objektivnan način verifikovati putem diplomatskih mehanizama ili drugih mehanizama za praćenje, uključujući i obezbjeđivanje neometanog pristupa advokatima podnosioca predstavke
- ix. da li postoji djelotvoran sistem zaštite od mučenja u državi molilji, uključujući i to da li je spremna da sarađuje sa međunarodnim mehanizmima za praćenje (uključujući međunarodne NVO-e za zaštitu ljudskih prava) i da li je spremna da istraži navode o mučenju i kazni one koji su za to odgovorni
- x. da li je podnosilac predstavke prethodno bio zlostavljan u državi molilji.¹⁵⁶

---

¹⁵⁴ *Ibid.*

¹⁵⁵ V. Dvadeset peti opšti izvještaj o aktivnostima Komiteta za sprečavanje mučenja (2004-2005); CPT/Inf (2005)17; <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680696a81>.

¹⁵⁶ *Othman (Abu Qatada) protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 17. januara 2012. godine, pred-

Postoji mehanizam koji ESLJP koristi da obezbijedi da se ova obaveza ispuni u najranijoj fazi. Pravilo 39 Poslovnika ESLJP-a daje ovlaštenje vijeću ili, ukoliko je to primjereno, njegovom predsjedniku da odredi privremene mjere. Osnovi za primjenu Pravila 39 nisu definisani Poslovníkom Suda, ali ih je Sud utvrdio u svojoj sudskoj praksi. Sud primjenjuje Pravilo 39 samo kada postoji neposredni rizik od nastanka nenadoknadive štete. Velika većina predmeta u kojima su određene privremene mjere odnose se na postupke deportacije i izručenja. One se mogu odrediti putem telefona, nakon čega slijedi faks i nakon toga u pisanoj formi. U predmetu *Mamatkulov i Askarov protiv Turske*, Vlada Turske nije postupila u skladu sa privremenom mjerom i izručila je potraživana lica Uzbekistanu. Kao što je ranije navedeno u ovom dijelu, ESLJP nije našao da je došlo do kršenja člana 3 (budući da nisu pruženi nikakvi dokazi o tome), ali je utvrdio da je došlo do kršenja člana 34 Evropske konvencije o ljudskim pravima. Ponovio je da su države ugovornice, shodno članu 34 Konvencije, dužne da se uzdrže od bilo kojeg činjenja ili nečinjenja koje može da ometa podnosioca predstavke da stvarno ostvari svoje pravo na podnošenje predstavke. Ukoliko država ugovornica ne postupi u skladu sa privremenim mjerama, smatraće se da se time Sudu onemogućava djelotvorno ispitivanje pritužbe podnosioca predstavke, a podnosilac predstavke ometa u ostvarivanju svog prava, što predstavlja kršenje člana 34.¹⁵⁷

Stoga, ukoliko se pokažu dovoljni razlozi, ili pravosudni ili drugi nadležni organi, po sopstvenoj inicijativi, utvrde realnu opasnost da će dato lice biti izloženo postupanju koje je suprotno članu 3 ili bilo kojem drugom kršenju ljudskih prava, onda se obaveza neizvršenja premještaja konkretnog lica u tu zemlju podrazumijeva.¹⁵⁸

3.2 Neprihvatljivost dokaza koji su pribavljeni kršenjem člana 3

Član 17 stav 2 Zakonika o krivičnom postupku Crne Gore odražava uspostavljenju sudsku praksu ESLJP-a o prihvatljivosti dokaza i propisuje da:

“...sudska odluka se ne može zasnivati na dokazima koji su pribavljeni povredama ljudskih prava i osnovnih sloboda zajemčenih Ustavom ili potvrđenim međunarodnim ugovorima, ili na dokazima koji su pribavljeni povredama odredaba krivičnog postupka, kao i drugim dokazima za koje se iz njih saznalo, niti se takvi dokazi mogu koristiti u postupku.”

Sud u Strazburu se nevoljno bavio pitanjem prihvatljivosti dokaza i do skoro je često ponavljao formulaciju da:

“...iako se članom 6 jemči pravo na pravično suđenje, njime se ne utvrđuju pravila o prihvatljivosti dokaza kao takva, a što je prevashodno predmet regulisanja

---

stavka br. 8139/09, stav 185.

157 *Mamatkulov i Askarov protiv Turske*, presuda [VV] od 4. februara 2005, predstavka br. 22414/93, st. 108-128.

158 *Ibid*, stav 189.

od strane nacionalnog prava” i

„...nije uloga Suda da utvrdi, kao stvar principa, da li određena vrsta dokaza – na primjer, dokaz koji je u smislu domaćeg prava pribavljen nezakonito – može biti prihvatljiva ili, zapravo, da li je podnosilac predstavke kriv ili ne.”¹⁵⁹

Međutim, kako se sve više nailazi na greške u činjenicama ili pravu koje prave domaći sudovi, u kombinaciji sa kršenjem prava i sloboda zaštićenih Konvencijom, Sud mora da se bavi i ovim pitanjima, uključujući pitanje prihvatljivosti dokaza. Kao rezultat toga već postoji niz predmeta u kojima daje odgovore na pitanje da li način na koji je dokaz pribavljen narušava pravičnost postupaka. Drugim riječima, ESLJP utvrđuje da li je korišćenje dokaza pribavljenih putem kršenja osnovnih prava, kao npr. pojedinih garancija za pravično suđenje u krivičnim predmetima koje su predviđene članom 6 st. 2 i 3 ili kršenjem nekih drugih materijalnih članova Evropske konvencije o ljudskim pravima, imalo za rezultat kršenje opšteg principa pravičnosti koje je sadržano u članu 6 stav 1 te Konvencije.¹⁶⁰

Budući da je prikupljanje dokaza kršenjem zabrane zlostavljanja jedan od najčešćih konteksta u kojima se zlostavljanje vrši prema osumnjičenima ili drugim učesnicima u krivičnom postupku, Evropski sud za ljudska prava je veoma često u prilici da odlučuje o prihvatljivosti takvih dokaza. Iako ovo pitanje potpada pod član 6 stav 1 Evropske konvencije o ljudskim pravima i iako je van područja primjene člana 3, ipak je obuhvaćeno ovim priručnikom zbog postojanja tijesne veze između ta dva člana i zbog značaja za odgovarajuće razvijanje s tim povezane domaće prakse.

Za razliku od prikupljanja dokaza kršenjem drugih prava koja za sobom ne povlače automatski nepravičnost suđenja i gdje postoje uslovi i kompenzujući faktori pod kojima se takvi dokazi ipak mogu upotrijebiti bez narušavanja principa pravičnosti i kršenja člana 6 stav 1 Evropske konvencije o ljudskim pravima,¹⁶¹ zlostavljanje automatski isključuje takvu mogućnost. Korišćenje dokaza koji su kompromitovani zlostavljanjem sa ciljem donošenja osuđujuće presude čini postupak nespojivim sa načelom pravičnosti i pored povrede člana 3 dovodi i do povrede člana 6 stav 1 Evropske konvencije o ljudskim pravima.

Zabrana upotrebe nedozvoljene prisile ili drugih metoda koje dovode do zlostavljanja sa ciljem pribavljanja dokaza, predstavlja direktnu posljedicu apsolutnog karaktera člana 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima. ESLJP bi nedvosmisleno naveo da se na inkriminišuće dokaze – *bilo u formi priznanja ili materijalnih dokaza* – koji su pribavljeni putem nasilnih ili brutalnih radnji ili putem drugih oblika postupanja, koji se mogu okarakterisati kao mučenje, nikada ne bi trebalo oslanjati kao na dokaz krivice žrtve, bez obzira na njihovu dokaznu snagu. Svaki drugi ključak služio bi samo da se indirektno učini zakonitim moralno neprihvatljivo ponašanje koje su autori člana 3 Konvencije nastojali da zabrane ili, drugim riječima,

¹⁵⁹ *Baran i Hun protiv Turske*, presuda od 20. maja 2010, predstavka br. 30685/05, st. 65-66.

¹⁶⁰ *Gafgen protiv Njemačke*, presuda [VV] od 1. juna 2010. godine, predstavka br. 22978/05, st. 162-168.

¹⁶¹ *V. Al-Khawaja i Tahery protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda [VV] od 15. decembra 2011, predstavke br. 26766/05 i 22228/06, st. 118-165.

da "zaogrnu brutalnost plaštom prava".¹⁶² U predmetu *Harutyunyan protiv Jermenije*, u kome je podnosilac predstavke bio osuđen zbog ubistva na osnovu cijelog niza dokaza koji su, međutim, uključivali njegovo priznanje i izjave svjedoka pribavljene mučenjem na koje su se, pored drugih dokaza, domaći sudovi oslonili, Evropski sud za ljudska prava utvrdio je kršenje člana 6 stav 1 Evropske konvencije o ljudskim pravima.

U predmetu *Jalloh protiv Njemačke*, podnosilac predstavke koji je bio osumnjičen za dilovanje droge progutao je malu plastičnu kesu kada mu je prišla policija, a nadležni javni tužilac naredio je da mu se da emetik kako bi se natjerao da je povрати. Kako je on odbio da uzme lijek koji bi izazvao povraćanje, četiri policijska službenika su ga držala dok mu je doktor stavljao cjevčicu kroz nos i silom mu dao određeni emetik. Doktor mu je i injekcijom ubrizgao neki lijek. Kao rezultat toga, podnosilac predstavke je povratio malu kesu koja je sadržala 0.2182 g kokaina. Otprilike dva sata nakon što mu je dat emetik, podnosilac predstavke, za koga je utvrđeno da ne govori njemački jezik, rekao je na lošem engleskom jeziku da je previše umoran da da izjavu o navodnom krivičnom djelu. Podnosilac predstavke je u kasnije sprovedenom postupku osuđen zbog krivičnih djela u vezi sa drogom. Prilikom razmatranja predmeta, ESLJP nije bio uvjeren da je nasilno davanje emetika bilo neophodno da se pribave dokazi. Ukazao je da su tužilački organi mogli prosto da sačekaju da droga prirodnim putem prođe kroz organizam podnosioca predstavke, a što predstavlja metodu koju primjenjuju mnoge druge države članice Savjeta Evrope u istragama za krivična djela povezana sa drogama. Što se tiče načina na koji su emetici dati, Sud je konstatovao da mu je time nanijet bol i patnja. Sud je konstatovao da je dokaz, čak i da organi nisu imali namjeru da nanesu bol i patnju podnosiocu predstavke, ipak prikupljen sprovođenjem mjere kojom je prekršena zabrana zlostavljanja, narušeno njegovo pravo da sam sebe ne optuži i, prema tome, učinio da njegovo suđenje bude u cjelosti nepravično.¹⁶³

Presuda Velikog vijeća u predmetu *Gafgen protiv Njemačke* ponekad se tumači na način da sugerise da se ovaj pristup u potpunosti primjenjuje na izvlačenje priznanja, izjava ili informacija, ali se može ublažiti u pogledu stvarnih (materijalnih) dokaza, čak i ako su pribavljeni kršenjem člana 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima. Podnosiocu predstavke je policija prijetila zlostavljanjem, kako bi od nje-ga iznudila priznanje o mjestu gdje se nalazi J., najmlađi sin otet poznatoj porodici bankara iz Frankfurta na Majni. Tokom trajanja domaćih postupaka, utvrđeno je da mu je jedan od policijskih službenika koji je bio odgovoran za njegovo ispitivanje, po instrukcijama zamjenika šefa policije Frankfurta, prijetio nepodnošljivim bolom koji će mu, bez ostavljanja bilo kakvih tragova, nanijeti policijski službenik koji je posebno obučen za te svrhe. Kao rezultat tih prijetnji, podnosilac predstavke je otkrio u kojem jezeru je sakrio tijelo djeteta. Nakon dobijanja priznanja, policija se odvezla do jezera i obezbijedila dodatne dokaze tj. vidljive tragove guma automo-

---

¹⁶² *Baran i Hun protiv Turske*, presuda od 20. maja 2010, predstavka br. 30685/05, stav 69. *Harutyunyan protiv Jermenije*, presuda od 28. juna 2007, predstavka br. 36549/03, stav 63, kurziv dodat.

¹⁶³ *Jalloh protiv Njemačke*, presuda [VV] od 11. jula 2006. godine, predstavka br. 54810/00, st. 103-123.

bila podnosioca predstavke i leš. Zbog krivičnog djela otmice i ubistva podnosilac predstavke osuđen je na doživotni zatvor. Evropski sud za ljudska prava prihvatio je da su policijski službenici bili vođeni motivom da pokušaju da spasu dijete, za koje se u to vrijeme vjerovalo da je živo. Međutim, Evropski sud za ljudska prava naglasio je da se zabrana zlostavljanja primjenjuje nezavisno od ponašanja žrtve ili motivacije organa i da ne dozvoljava izuzetke, pa čak ni onda kada je život pojedinca u opasnosti. Što se tiče dokaza koji su prikupljeni prijetnjama zlostavljanjem tj. kršenjem člana 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima, domaći sudovi su izuzeli prvobitno priznanje podnosioca predstavke, ali su se ipak pozivali na autopsiju leša i druge materijalne dokaze koji su prikupljeni na osnovu njegovih indicija. Evropski sud za ljudska prava smatrao je da prvobitno priznanje nije imalo nikakvog uticaja na njegovo kasnije priznanje tokom suđenja, a koje je uzeto kao dokaz. Što se tiče propuštanja domaćih sudova da isključe sporne dokaze koji su obezbijeđeni nakon izjave koja je iznuđena putem nečovječnog postupanja, to nije bilo od uticaja na osuđivanje i izricanje kazne podnosiocu predstavke. Zapravo, dodatne dokaze koji su prihvaćeni tokom suđenja domaći sudovi nisu koristili za dokazivanje krivice podnosioca predstavke, već samo da se provjeri istinitost njegovog priznanja. Ovi dokazi su uključivali rezultate autopsije o uzroku smrti J. i tragove guma koje je automobil podnosioca predstavke ostavio blizu jezera. Budući da su prava podnosioca predstavke na odbranu ispoštovana, njegovo suđenje u cjelini moralo se smatrati pravičnim.

Dakle, kontekst i razmatranja specifična za konkretan slučaj sugerišu da nije uveden drukčiji pristup po pitanju materijalnih dokaza koji su pribavljeni putem zlostavljanja. Indikativno je da od tada Evropski sud za ljudska prava nije to isto smatrao ni u jednoj drugoj presudi. Stoga, treba zaključiti da pravilo “plodovi otrovne voćke” i dalje važi i da ni izjave ni druge dokaze, uključujući i materijalne, koji su pribavljeni putem zlostavljanja ne treba prihvatiti radi dokazivanja i donošenja osuđujuće presude.

3.3 Građanskopravna sredstva protiv zlostavljanja

Pored obaveze sprovođenja djelotvorne istrage i suzbijanja nekažnjivosti za zlostavljanje, za koje smo vidjeli da potpadaju pod područje primjene člana 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima, postoje i standardi koji se odnose na djelotvornost drugih domaćih pravnih lijekova koji bi trebalo da budu na raspolaganju (navodnim) žrtvama zlostavljanja. Oni proizlaze iz kombinacije zabrane zlostavljanja i člana 13 Evropske konvencije o ljudskim pravima kojim je predviđeno da svako kome su povrijeđena prava i slobode zajemčene ovom konvencijom ima pravo na djelotvoran pravni lijek pred nadležnim domaćim organom, bez obzira na to da li su povredu izvršila lica koja su postupala u službenom svojstvu. Stoga, kao što je to bio slučaj i kod prihvatljivosti dokaza, obuhvaćena su ovim priručnikom zbog tijesne veze ovih obaveza sa zabranom koja je predmet razmatranja i relevantnog značaja razvijanja domaće prakse.

Prema sudskoj praksi Evropskog suda za ljudska prava "organ" iz člana 13 ne mora nužno da bude sudski organ.¹⁶⁴ Međutim, ukoliko se ne radi o sudskom organu, onda njegova ovlašćenja i garancije koje daje taj organ ili njihov okvir treba da budu relevantne.¹⁶⁵ Pravni lijekovi bi trebalo da omoguće blagovremeno preventivno i adekvatno obeštećenje.¹⁶⁶ Sudska praksa Evropskog suda za ljudska prava o pravu na djelotvoran pravni lijek naročito je razvijena u odnosu na zabranu zlostavljanja, uslove u pritvoru i zdravstvenu pomoć koja je dostupna licima koja su lišena slobode. Međutim, ista načela primjenjuju se i na sve druge kontekste u kojima dolazi do kršenja člana 3.

Budući da sama indirektna ili djelimična zaštita prava zajemčenih članom 3 Konvencije nije dovoljna, čini se da bi najprimjereniji domaći pravni lijekovi u odnosu na kršenje člana 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima trebalo da obezbijede navodnoj žrtvi pristupačan način podnošenja pritužbe pred domaćim sudovima. Dakle, dok neki pravni lijekovi, poput inspekcije i upravnih pritužbi mogu da budu djelotvorni u smislu sprečavanja budućih kršenja, obično su potrebni građanski postupak ili slični okviri da obezbijede mehanizam za utvrđivanje odgovornosti državnih službenika ili organa za takvo kršenje i za pružanje odgovarajuće pomoći u skladu sa standardima, uključujući i obeštećenje.¹⁶⁷

Zahtjev djelotvornosti sudskih pravnih lijekova podrazumijeva, osim ispunjenja standarda prava na pravično suđenje (uključujući pravo na suđenje u razumnom roku), i kapacitet sudova da izvrše nezavisnu procjenu činjenica i odlučuju bez pridavanja prevelike težine prethodnoj krivičnoj istrazi ili drugim postupcima. Tako, u predmetu *Menesheva protiv Rusije*, koji se odnosio na mučenje devetnaestogodišnje djevojke od strane policije, koju je prilikom nezakonitog hapšenja tokom noći, u policijskoj stanici gušilo i tuklo palicama nekoliko policijskih službenika, koji su je navodno vrijeđali i prijetili silovanjem i nasiljem nad njenom porodicom, domaći građanski sudovi nisu izvršili nezavisnu procjenu činjenica i jednostavno su podržali mišljenje tužioca da je tvrdnja podnositeljke predstavke neosnovana i oslonili su se na ishod prethodne istrage koja je vođena u krivičnom postupku.¹⁶⁸

Tužba za naknadu štete i relevantni sudski mehanizmi ne bi trebalo da predstavljaju samo teoretski i iluzorni pravni lijek, koji nije u stanju da obezbijedi obeštećenje i izgleda za uspjeh na osnovu ustaljene sudske prakse za postupanje po njima. U predmetu *Petukhov protiv Ukrajine*, u kojem se podnosilac predstavke, koji je služio doživotnu kaznu zatvora, bolovao od tuberkuloze i koji je imao višestruki prelom lijeve butine od zadobijene prostrijelne rane, žalio na neadekvatnu zdravstvenu njegu u pritvoru, Evropski sud za ljudska prava je još jednom ukazao na odsustvo

---

164 *Kudla protiv Poljske*, presuda Evropskog suda za ljudska prava [VV] od 14. januara 2016. godine, predstavka br. 30210/96, stav 157.

165 *Conka protiv Belgije*, presuda Evropskog suda za ljudska prava od 5. februara 2002. godine, predstavka br. 51564/99, stav 75.

166 *Rodzevillo protiv Ukrajine*, presuda Evropskog suda za ljudska prava od 14. januara 2016. godine, predstavka br. 38771/05, stav 70.

167 *Menesheva protiv Rusije*, presuda Evropskog suda za ljudska prava od 9. marta 2006. godine, predstavka br. 59261/00, stav 74.

168 *Ibid*, stav 76.

primjera iz domaće sudske prakse koji bi pokazali da li građanski i/ili upravni postupci koji su pokrenuti od strane zatvorenika imaju bilo kakvih izgleda za uspjeh. Prema tome, nije bilo u dovoljnoj mjeri utvrđeno da li bi korišćenje prava na sudski pravni lijek moglo dovesti do pravnog zadovoljenja podnosioca predstavke povodom njegovih pritužbi.¹⁶⁹

Isti ovaj predmet, kao i mnogi drugi predmeti, daju sliku specifičnosti nedostataka koji ili dovode do kršenja člana 3 ili predstavljaju kršenje člana 3 u pogledu uslova u pritvoru i neadekvatnog medicinskog liječenja, koji su često strukturne prirode, ne odnose se samo na određenu osobu (podnosioca predstavke) i na koje se ne može u potpunosti odgovoriti postojećim upravnim, hijerarhijskim ili drugim pravnim lijekovima. Ova razmatranja su relevantna za sagledavanje potrebe formalnog iscrpljivanja domaćih pravnih lijekova prije obraćanja Evropskom sudu za ljudska prava.¹⁷⁰ Međutim, ona ukazuju na očekivanu pomoć koja na domaćem nivou može biti pružena navodnoj žrtvi postupanja koje je u suprotnosti sa članom 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima. Pored sveobuhvatnih mjera koje imaju za cilj poboljšanje opštih uslova ili medicinskog liječenja, ili ispunjenje drugih obaveza u različitim kontekstima koji su u vezi sa zabranom zlostavljanja, sugerišu da bi pojedinačni preventivni pravni lijekovi (poboljšanje pojedinačnih uslova, pružanje neophodnog medicinskog liječenja itd.) trebalo da idu uz obeštećenje, uključujući i plaćanje naknade za materijalnu ili nematerijalnu štetu.

Dok se materijalna šteta dokazuje relevantnim dokazima o pretrpljenim troškovima i dostavljanjem drugih dokaza, kako to već zahtijeva građanski postupak, kod utvrđivanja iznosa nematerijalne štete, sve jurisdikcije bi trebalo da imaju u vidu opšti nivo i nivo koji se odnosi na pojedine države za naknade koju određuje Evropski sud za ljudska prava. Ukoliko je naknada značajno niža, Sud u Strazburu procjenjuje da li je naknada adekvatna i, iako je dato djelimično pravno zadovoljenje, utvrđuje da je došlo do povrede Evropske konvencije o ljudskim pravima i dodjeljuje dodatnu naknadu štete podnosiocu predstavke. Dakle, u predmetu *Ciorap protiv Moldavije (br. 2)*¹⁷¹, u kojem je podnosiocu predstavke od strane domaćih sudova određena naknada štete u iznosu od 6 eura od strane prvostepenog suda, a koju je Vrhovni sud povećao na iznos od 600 eura, na ime dvije sedmice provedene u lošim uslovima u pritvoru i uskraćivanja osam dana bolničkog liječenja nakon operacije (nakon dreniranja tečnosti iz jetre), a što je dovelo do pogoršanja njegovog postojećeg zdravstvenog stanja, Evropski sud za ljudska prava je našao da je takva naknada ispod nivoa naknade štete koje on određuje. Sud je podnosiocu predstavke dodijelio 4000 eura na ime nematerijalne štete. Prilikom njenog određivanja, Evropski sud za ljudska prava je uzeo u obzir specifičnosti situacije u kojoj se nalazio podnosilac predstavke i svoje druge presude protiv iste zemlje o sličnim pitanjima. Sud je posebno ukazao na to da i ako se uzme u obzir relativno kratko vrijeme koje je podnosilac predstavke proveo u pritvoru u

---

¹⁶⁹ *Petukhov protiv Ukrajine*, presuda Evropskog suda za ljudska prava od 21. oktobra 2010. godine, predstavka br. 43374/02, st. 74-79.

¹⁷⁰ *Ibid*, stav 78.

¹⁷¹ Presuda od 20. jula 2010, predstavka br. 7481/06, stav 24.

nehumanim uslovima, ova naknada je ispod minimuma koji Sud generalno određuje u predmetima u kojima je našao da je prekršen član 3. Za nedavni primjer *v. Gavrilovici protiv Moldavije*,¹⁷² u kojem je Sud odredio podnosiocu predstavke 6000 eura na ime pet dana koje je proveo u pritvoru u nehumanim uslovima, nakon što je neosnovano osuđen za krivično djelo. Vidjeti takođe predmet *Istratii i drugi protiv Moldavije*¹⁷³, u kojem je Sud g. Istratiiju odredio naknadu u iznosu od 6000 eura, jer je oko dva mjeseca držan u pritvoru u nehumanim uslovima i što je čekao tri sata na pružanje hitne medicinske pomoći.

---

172 (Predstavka br. 25464/05), presuda od 15. decembra 2009.

173 (Predstavke br. 8721/05, 8705/05 i 8742/05), presuda od 27. marta 2007.

Modul 4

Dio I

Procesne mjere zaštite

- ▶ Opšti uvod
- ▶ Pristup braniocu
- ▶ Pristup ljekaru
- ▶ Obavještenje o lišenju slobode
- ▶ Pouka o pravima

4.1 Opšti uvod

Obrazloženje, koncept zaštitnih mjera i garancije protiv zlostavljanja tijesno su povezane sa ranjivošću pritvorenih lica i drugih mogućih žrtvi zlostavljanja, uključujući one koji su na neki način povezani ili su u kontaktu sa policijom, drugim organima za sprovođenje zakona i slično. Evropski sud za ljudska prava je u tom pogledu konstatovao da:

„...žrtvi je izuzetno teško da dokaže navode o mučenju u toku zadržavanja u policijskim prostorijama ako je izolovana od spoljnog svijeta, bez pristupa ljekarima, braniocima, porodici ili prijateljima koji bi mogli da pruže podršku ili da prikupe neophodne dokaze.”¹⁷⁴

Ove mjere razvijene su u različitim jurisdikcijama i međunarodnom pravu u oblasti ljudskih prava kako bi se ne samo obezbijedili djelotvorni kanali putem kojih je moguće obavijestiti „spoljni svijet” odnosno nadležne organe o navodima i dokazima o zlostavljanju i putem kojih se oni mogu istražiti, već i da bi se istovremeno ostvario i drugi element dvostrukog cilja zaštitnih mjera koji se odnosi na odvratanje „onih koji imaju namjeru da zlostavljaju” od te namjere. Treba ih posmatrati kao konkretne mjere reagovanja koje se preduzimaju kada postoje indicije da je izvršeno zlostavljanje i generalno kao preventivne mehanizme za odvratanje.

U okviru Savjeta Evrope se opravdanost i koncept mjera zaštite od zlostavljanja uglavnom unapređuju zahvaljujući radu Komiteta za sprečavanje mučenja (CPT). U skladu sa svojim prevashodno preventivnim mandatom, Komitet je počeo ovim pitanjem da se bavi iz odgovarajućeg ugla. Međutim, u toku daljih aktivnosti uzeo je u obzir i korektivni i istražni aspekt mjera zaštite.

---

¹⁷⁴ *Mammadov (Jajaloglu) protiv Azerbejdžana*, presuda od 11. januara 2007. godine, predstavka br. 344445/04, stav 74.

Već u prvom godišnjem izvještaju CPT je istakao da su mjere zaštite od zlostavljanja skup pitanja koji spada u okvire njegovih preventivnih funkcija. Naveo je da pored uslova u prostorijama za zadržavanje, CPT „pomno prati obim u kojem postoje odgovarajuće mjere zaštite od zlostavljanja u zemlji koju je posjetio, kao što su obavještenje o lišenju slobode; pristup advokatu; pristup ljekaru; mogućnosti za podnošenje pritužbi na zlostavljanje itd.”¹⁷⁵

Osnove ovog koncepta formalno su uvedene kao srž rada CPT-a u njegovom drugom godišnjem izvještaju. Značajan dio tog izvještaja bavi se standardima postupanja prema licima zadržanim u policijskim prostorijama. Bez obrazlaganja preventivne funkcije i očekivanih efekata, koji se očigledno podrazumijevaju zbog same suštine mehanizma, CPT akcenat stavlja na tri najrelevantnija prava odnosno obavještenje o lišenju slobode, pristup braniocu i pristup ljekaru. To trojstvo prava potkrepljuje obaveza da zadržana lica budu poučena o tim pravima, kao i o konkretnim pravilima koja se primjenjuju na ispitivanja i elemente zaštite u pogledu njihovog adekvatnog snimanja, uključujući elektronsko, kao i o evidencijama o zadržavanju i nezavisnim mehanizmima za podnošenje pritužbi.¹⁷⁶

Nakon nekoliko godina, CPT je odlučio da se vrati mjerama zaštite i ažurira standarde u skladu sa novonastalim iskustvom i stanjem uočenim u različitim zemljama. U svom Šestom opštem izvještaju, CPT dodatno razrađuje važnost mjera zaštite u postupku. Do tada, ovaj aspekt se dovodio u vezu samo sa jednom od tri osnovne mjere zaštite, odnosno pravom na pristup braniocu.¹⁷⁷ Zbog toga je, pored objašnjavanja preventivne uloge mjera zaštite, CPT obogatio svoju standardnu formulu odgovarajućom eksplanatornom komponentom. Ista se pojavljuje na samom kraju sljedećeg stava:

„CPT želi da naglasi da je, iz njegovog iskustva, period koji slijedi neposredno nakon lišavanja slobode trenutak kada je rizik od zastrašivanja i fizičkog zlostavljanja najveći. Zbog toga je mogućnost da se licima u policijskim prostorijama za zadržavanje obezbijedi pristup braniocu tokom tog perioda osnovna mjera zaštite od zlostavljanja. Postojanje te mogućnosti će imati odvratajući efekat na one koji namjeravaju da zlostavljaju zadržana lica; pored toga, branilac je u pravoj poziciji da preduzme odgovarajuću radnju ako se zlostavljanje desi.”¹⁷⁸

Na ovaj način je obezbijedio uravnotežen prikaz mjere zaštite jer je istakao njenu važnost kako u prevenciji tako i u postupanju, odnosno istrazi. Time je ukazao na vezu između ova dva važna aspekta mjera zaštite koja je do tada nedostajala u njegovim razmatranjima.

---

175 Prvi opšti izvještaj CPT-a [CPT/Inf (91) 3], stav 48, <http://www.cpt.coe.int/en/annual/rep-01.htm>.

176 V. Drugi opšti izvještaj CPT-a [CPT/Inf (92) 3], st. 36-41, <http://www.cpt.coe.int/en/annual/rep-02.htm>.

177 V. Izvještaj CPT-a o posjeti Njemačkoj od 14. do 26. aprila 1996. godine, CPT/Inf (97) 9, stav 31. <http://www.cpt.coe.int/documents/deu/1997-09-inf-eng-1.htm>.

178 Šesti opšti izvještaj CPT-a, CPT/Inf (96) 21, stav 15 (kurziv dodat), <http://www.cpt.coe.int/en/annual/rep-06.htm>

U Dvanaestom opštem izvještaju CPT-a prikazuju se napredni standardi već prepoznatih mjera zaštite i drugih mjera za koje se, po mišljenju CPT-a, pokazalo da pripadaju istoj kategoriji. Ova druga grupa je obuhvatila konkretna pravila o ulozi sudskih i tužilačkih organa u pogledu navoda i ostalih indicija o zlostavljanju lica koja su dovedena pred njih.¹⁷⁹ U Četrnaestom opštem izvještaju CPT-a djelimično je ukazano na njihovu vrijednost u postupanju, odnosno istrazi. Njegovi standardi o borbi protiv nekažnjivosti uključili su konkretne komentare o relevantnoj ulozi sudija i tužilaca, kao i ulozi pristupa ljekarima vještacima.

Poput ostalih instrumenata opštije prirode, Evropska konvencija o ljudskim pravima nije ni u fazi nacрта ni u svom tekstu posebno pomenula koncept mjera zaštite protiv zlostavljanja, niti ijednu konkretnu mjeru te vrste. Sud u Strazburu se od rane faze svog rada bavi mjerama koje se smatraju zaštitnim garancijama protiv zlostavljanja. Do sada se od ESLJP tražilo da ih razmatra iz različitih uglova, što je i činio, a sve one se za razliku od preovlađujućih preventivnih težnji međunarodnih standarda prevashodno bave važnošću reagujućih i korektivnih funkcija mjera zaštite.

Instrumenti UN-a i aktivnost u ovoj oblasti prethodili su prikazanim dešavanjima u Savjetu Evrope, ili su se pak desili paralelno sa njima i podstakli ih. Jedna od faza u izradi međunarodnih standarda o zabrani zlostavljanja koja je doprinijela daljoj konfiguraciji mjera zaštite protiv istog uključila je pripreme, izradu i usvajanje Deklaracije UN-a o zaštiti od mučenja i Konvencije UN-a protiv mučenja. Tu su uključeni i Analitički sažetak i Izvještaj o mučenju i drugim surovim, nečovječnim i ponižavajućim postupanjima i kažnjavanjima u vezi sa pritvorom i zatvorom koje je sačinio generalni sekretar.¹⁸⁰ Ti tekstovi uključili su katalog posebnih prava i mjera osmišljenih prevashodno s namjerom borbe protiv zlostavljanja. Oba dokumenta su sadržala posebne odjeljke u kojima su definisana prava pritvorenika i zatvorenika koja je trebalo da ih štite od zlostavljanja, kao i odjeljke u kojima su predviđene mjere zaštite od neadekvatnih metoda saslušanja. Obuhvaćeni su pravo na branioca, pravo na 'komunikaciju sa porodicom i prijateljima', na ljekarski pregled, pouku o pravima i klauzulama koje se bave nadzorom zatvora i pritužbama.¹⁸¹ U Analitičkom sažetku našle su se sljedeće tvrdnje:

„Pravo na pravnu pomoć, koje je dostupno neposredno po lišavanju slobode i tokom zadržavanja, uopšteno se smatra jednom od osnovnih mjera zaštite od nezakonite istrage i mučenja i drugih surovih, nečovjećnih ili ponižavajućih postupanja. Bez podrške kompetentnog i nezavisnog branioca, pojedinac ostaje u vrlo nepovoljnom položaju i suočen sa cjelokupnom mašinerijom gonjenja, i ne može djelotvorno spriječiti nastanak zlostavljanja.“¹⁸²

---

179 Dvanaesti opšti izvještaj CPT-a, CPT/Inf (2002) 15, stav 45, <http://www.cpt.coe.int/en/annual/rep-12.htm>.

180 V. Mučenje i druga surova, nečovječna i ponižavajuća postupanja u vezi sa pritvorom i zatvorom, Analitički Sažetak generalnog sekretara, i njegov Dodatak (Izvještaj), U.N. Doc. A/10158 i A/10158/Add1.

181 *Ibid.*, st. 23-66, 94-107. V. takođe Izvještaj, UN Doc. A/10158/Add.1, st. 19-41, 59-79.

182 Sažetak, UN. Doc. A/10158, stav 44 (kurziv dodat).

„Pravo lica lišenog slobode odnosno zadržanog lica da komunicira sa porodicom i prijateljima takođe je jedna od djelotvornih mjera za posredno sprečavanje mučenja i zlostavljanja. Porodica i prijatelji zadržanog lica, nakon komunikacije sa njim, mogu u njegovo ime uložiti žalbe protiv rješenja o zadržavanju, angažovati pravnog zastupnika za njega i preduzeti druge djelotvorne radnje u cilju okončanja nezakonitog zadržavanja i zlostavljanja.“¹⁸³

Red napisan kurzivom naglašen je izdvajanjem posebnih poglavlja o pravnim lijekovima i sankcijama za povredu prava pritvorenika i zatvorenika. Time se, u stvari, oličavaju reagujući i korektivni aspekti mjera zaštite.¹⁸⁴ Istovremeno, Deklaracija o zaštiti od mučenja samo sa distance uključuje većinu mjera zaštite u članu 6 gdje je navedeno:

„Svaka država sistematično prati metode i prakse saslušanja, kao i aranžmane zadržavanja i postupanje prema licima lišenim slobode na svojoj teritoriji, s ciljem prevencije slučajeva mučenja, ili drugog surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja.“

Još jedna opšta klauzula koja bi se takođe mogla smatrati relevantnom je druga rečenica člana 5:

„Ova zabrana treba takođe, gdje je to prikladno, da bude uključena u opšta pravila ili uputstva koja se izdaju u vezi sa dužnostima i funkcijama svih onih koji su uključeni u pritvaranje ili postupanje prema tim licima“.

Isti pristup je zatim ponovljen u procesu izrade Konvencije UN-a protiv mučenja (UNCAT). Takođe je izbjegnuto strukturirano razmatranje ovog koncepta. Treba napomenuti da je na izradu standarda o mjerama zaštite protiv zlostavljanja jednako uticao preokret ka preventivnoj prirodi obaveza. U njene čl. 10 i 11 je shodno tome ugrađena jedna opšta klauzula analogna citiranim čl. 5 i 6 Deklaracije o zaštiti od mučenja.

U zaključnim zapažanjima u izvještajima o zemljama, Komitet UN-a protiv mučenja (CAT) ovo pitanje i dalje tretira prevashodno kao mjeru zaštite.¹⁸⁵ Tek je u jednom od novijih zaključnih zapažanja CAT proširio obim rasprave i dao preporuku u vezi sa ulogom medicinskih stručnjaka u smislu njihove obaveze da izvještavaju o nalazima zlostavljanja.¹⁸⁶ Što se tiče njegove jurisprudencije, CAT nije smatrao niti je ustanovio da je došlo do povrede UNCAT-a zbog nesprovođenja mjera zaštite u praksi.

Potkomitet UN-a za prevenciju mučenja (SPT) unapređuje svoj pristup. Odmah je prepoznao da bi odvratajući i preventivni efekti mjera zaštite bili pojačani samo

---

¹⁸³ *Ibid*, stav 52 (kurziv dodat).

¹⁸⁴ *Ibid*, st. 108-133. V. takođe Izvještaj, UN Doc. A/10158/Add.1, st. 80-93.

¹⁸⁵ *Npr.* Zaključna zapažanja o izvještajima koje je dostavila Estonija, CAT/C/EST/CO/4 (CAT, 2008), stav 9; <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPRiCAqh-Kb7yhsue7mb0oJe4FSOZoWyNZ26azjwvzdD3jHtiZo3lebDI5EswE0EUwLhELUNqY4O0A%2BnXEHNFiHyOa4AO0JumUgWjos%2FKPmC74ckCn7vkyh>

¹⁸⁶ V. zaključna zapažanja o izvještajima koje je dostavio Honduras, Cat/C/HND/CO/1 (CAT 2009), stav 9. http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CAT%2FC%2FHND%2FCO%2F1&Lang=en

ako bi se naglasila njihova važnost u reagovanju i korekciji. Čini se da je SPT posvećen kompleksnom i višestrukom razumijevanju preventivnih efekata mjera zaštite od zlostavljanja. To se može pojasniti njegovim otvorenim i holističkim pristupom obrazloženju prevencije koji je zvanično proklamovan u njegovim godišnjim izvještajima i izvještajima o posjetama. Ovaj stav potkrepljuje i najskoriji konceptni dokument koji se bavi ovim pojmom. SPT, između ostalog, predlaže sljedeće:

„...prevencija mučenja i zlostavljanja obuhvata – ili bi trebalo da obuhvata – što više onih stvari koje u datoj situaciji mogu doprinijeti umanjenju vjerovatnoće ili rizika da će se desiti mučenje ili zlostavljanje. Takav pristup nalaže ne samo postupanje u skladu sa odgovarajućim međunarodnim obavezama i standardima u pogledu kako forme tako i sadržaja, već i da se pažnja posveti čitavom nizu drugih faktora relevantnih za iskustvo i postupanje prema licima lišenim slobode koji će po svojoj prirodi biti specifični za svaki kontekst.”¹⁸⁷

Stoga nije slučajno što su razmišljanja SPT-a o obimu procijenjenih efekata mjera zaštite i odgovarajući detalji iz njegovih izvještaja o državama uključili konceptualna razmatranja i indicije povezane sa istražnim aspektima i važnošću sveobuhvatne borbe protiv nekažnjivosti. Još je važnije to što SPT ne samo da prikazuje aspekte mjera zaštite koji se tiču reagovanja, već razmatra i uslove koji treba da ih obezbijede.

Odjeljci izvještaja SPT-a o posjetama u kojima se postavljaju standardi sadrže niz objašnjenja logičkih i odgovarajućih odredbi, kao i njihovog uzajamnog odnosa sa preventivnim svrhama. Izvještaji o posjetama sadrže indikativne odjeljke u kojima se postavljaju standardi. Stoga, odjeljci koji se bave pristupom braniocu, po pravilu, sadrže sljedeća razmatranja:

„Sa stanovišta prevencije, pristup braniocu je važna mjera zaštite od zlostavljanja i predstavlja jedan širi pojam u odnosu na pružanje pravne pomoći čija je svrha samo nečija odbrana. Prisustvo branioca prilikom saslušanja od strane policije možda neće samo odvratiti policiju od pribjegavanja zlostavljanju ili drugim zloupotrebama tokom saslušanja, već može poslužiti i kao zaštita policijskih službenika u slučaju da se suoče sa neosnovanim navodima o zlostavljanju, pri čemu obje ove situacije podrivaju uzajamno povjerenje. Pored toga, branilac je ključna osoba koja pomaže licu lišenom slobode u ostvarivanju njegovih ili njenih prava, uključujući pristup mehanizmima za podnošenje pritužbi.”¹⁸⁸

Što se tiče grupisanja mjera zaštite, modul obuke sugerise da se diferencira skup osnovnih mjera zaštite koje treba da budu predviđene i koje treba da se primjenjuju tokom postupka hapšenja i daljih lišavanja slobode lica i koje u suštini čine

---

187 Pristup Potkomiteta za prevenciju mučenja pojmu prevencije mučenja i drugih surovih, nečovječnih ili ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja u sklopu Opcionog protokola uz Konvenciju protiv mučenja i drugih surovih, nečovječnih ili ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja, UN. Doc. CAT/OP/12/6, stav 3. http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CAT/OP/12/6&Lang=en

188 Izvještaj Švedskoj o posjeti Potkomiteta za prevenciju mučenja i drugih surovih, nečovječnih ili ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja, UN. Doc. CAT/OP/SWE/1, stav 61 (kurziv dodat). http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=CAT/OP/SWE/1

posebna prava na koja oni mogu da se pozovu i da ih iskoriste. Osnovne (procesne) mjere zaštite od zlostavljanja uključuju:

- pravo na pristup braniocu,
- pravo da se o njegovom pritvaranju obavijesti blizak srodnik ili treća strana po sopstvenom izboru,
- pravo na pristup ljekaru,
- pravo da budu poučeni o svojim pravima.

Na nivou detalja, moglo bi se smatrati da pravo na podnošenje pritužbe pripada ovoj kategoriji mjera zaštite. Međutim, uzimajući u obzir njegovu opštiju prirodu i primjenjivost izvan formalnih postupaka, ono se razmatra u okviru druge grupe garancija.

Za razliku od procesnih mjera zaštite, koje treba da su na raspolaganju i koje se primjenjuju na zahtjev ili inicijativu odnosnog lica, organizacione mjere zaštite od zlostavljanja treba da funkcionišu automatski, odnosno lice ne mora posebno da ih traži. One obuhvataju:

- vođenje evidencije o zadržavanju,
- obaveze državnih tužilaca/sudija tokom sprovođenja pravde,
- ulogu zatvorskih službi,
- pravo na podnošenje pritužbe,
- praćenje i inspekcije.

4.2 Procesne mjere zaštite

4.2.1 Pregled

Zabrana zlostavljanja tijesno je povezana sa pravom na slobodu i bezbjednost i pravično suđenje, naročito u sferi zadržavanja koje nije evidentirano. Stoga su međunarodni standardi za pojedine mjere zaštite uspostavljeni u kontekstu ovih prava. Time se, međutim, ne umanjuje centralna uloga ovih mjera u zabrani zlostavljanja.

Što se tiče CPT-a, ključne su i prethodno opisane osnovne mjere zaštite:

„CPT pridaje poseban značaj sljedećim pravima lica koja je zadržala policija: pravu lica da o njegovom zadržavanju bude obaviješteno treće lice po njegovom izboru (član porodice, prijatelj, konzulat), pravu na pristup braniocu i pravu da traži zdravstveni pregled koji će obaviti ljekar po njegovom izboru (pored zdravstvenih pregleda koje obavlja ljekar kojeg pozovu policijski organi).”¹⁸⁹

---

¹⁸⁹ Ovo pravo je naknadno preformulisano kao pravo na pristup ljekaru, uključujući pravo na pregled, ako zadržano lice to želi, koji će obaviti ljekar po njegovom izboru (pored medicinskog pregleda koji obavlja ljekar kojeg pozovu policijski organi), Drugi opšti izvještaj o aktivnostima CPT-a, CPT/Inf (92) 3, stav 36. <http://www.cpt.coe.int/en/annual/rep-02.htm>

Kao opšti zahtjev, važno je napomenuti da ova prava treba da se primjenjuju od samog početka lišenja slobode. Legitimni interesi policijske istrage mogu izuzetno iziskivati da se obavještenje o lišenju slobode koje se šalje trećem licu ili pristup zadržanog lica braniocu po njegovom izboru odlože na određeno vrijeme. Takva ograničenja treba jasno definisati i treba da ih prate odgovarajuće garancije.

CPT je istakao da su ova „tri prava“ preduslovi za poštovanje garancija protiv zlostavljanja i naglasio da ih „treba primjenjivati od samog početka lišenja slobode, bez obzira na to kako je to opisano u datom pravnom sistemu (kao hapšenje, zadržavanje itd.).¹⁹⁰ Sud u Strazburu i sveukupni standardi odražavaju ovaj pristup i često ne tolerišu čak ni kratka odlaganja.¹⁹¹

Međutim, CPT isto tako naglašava da poštovanje ova tri prava treba obezbijediti tako da se policija ne ometa u adekvatnom obavljanju svojih poslova:

„CPT prepoznaje da može, u cilju zaštite legitimnih interesa policijske istrage, u izuzetnim slučajevima i tokom određenog perioda, biti potrebno da se odloži pristup zadržanog lica braniocu po njegovom izboru. Međutim, to ne treba da dovede do situacije da je pravo na pristup braniocu potpuno uskraćeno tokom tog perioda. U tim slučajevima, treba organizovati pristup drugom nezavisnom braniocu.“¹⁹²

„Takve izuzetke treba jasno definisati i strogo vremenski ograničiti, a njihova primjena treba da bude praćena odgovarajućim mjerama zaštite (npr. svako odlaganje obavještenja o lišenju slobode treba evidentirati u pisanoj formi i navesti razloge za to, te tražiti odobrenje od višeg policijskog službenika koji ne radi na tom predmetu ili od državnog tužioca).“¹⁹³

Ipak, CPT se ne poziva na takve izuzetke kada se radi o pristupu ljekaru, prihvatajući da može biti neophodno da tokom pregleda koji obavlja ljekar po izboru zadržanog lica bude prisutan i ljekar kojeg odredi nadležni organ.

4.2.2 Obavještenje o lišenju slobode

Ključni elementi prava na obavještenje o lišenju slobode dobro su opisani u Načelu 16 Skupa načela UN-a o zaštiti svih lica koja se nalaze u bilo kom obliku pritvora ili zatvora.¹⁹⁴ Predviđeno je da neposredno po lišavanju slobode i nakon svakog premještanja iz jednog mjesta pritvora ili zatvora u drugo pritvorenik ili zatvorenik imaju pravo da obavijeste ili da traže od nadležnog organa da obavijesti člano-

---

¹⁹⁰ *Ibid.*

¹⁹¹ *Yüksel protiv Turske*, presuda od 20. jula 2004. godine, predstavka br. 40154/98, stav 27.

¹⁹² Dvanaesti opšti izvještaj o aktivnostima CPT-a, CPT/Inf (2002) 15, stav 41. <http://www.cpt.coe.int/en/annual/rep-12.htm>

¹⁹³ *Ibid*, stav 43; v. takođe *Mammadov (Jalaloglu) protiv Azerbejdžana*, presuda ESLJP-a od 11. januara 2007. godine, predstavka br. 34445/04, stav 74.

¹⁹⁴ A/RES/43/173 <http://www.un.org/documents/ga/res/43/a43r173.htm>

ve njihove porodice ili druga odgovarajuća lica, po njihovom izboru, o njihovom lišenju slobode, pritvoru ili zatvoru ili o premještanju i o mjestu na kojem će biti zatvoreni.

Opšte pravilo dopunjava se dodatnim odredbama koje se odnose na posebne kategorije pritvorenika. Ako je pritvorenik ili zatvorenik stranac, on treba da bude neodložno informisan i o pravu da odgovarajućim sredstvima komunicira sa konzulatom ili diplomatskom misijom države čiji je državljanin ili koja je na neki drugi način nadležna da primi to obavještenje u skladu sa međunarodnim pravom ili sa predstavnikom nadležne međunarodne organizacije ako ima status izbjeglice ili je na neki drugi način stavljen pod zaštitu neke međuvladine organizacije. Ako je pritvorenik ili zatvorenik maloljetnik, ili je nesposoban da shvati svoja prava, nadležni organ na sopstvenu inicijativu obavlja obavješćavanje navedeno u ovom načelu. Posebna pažnja posvećuje se obavješćavanju roditelja odnosno staratelja.

Svako obavješćavanje pomenuto u ovom načelu vrši se ili se dozvoljava da se izvrši bez odlaganja. Nadležni organ, ipak, može odložiti obavješćavanje tokom razumnog perioda ako izuzetne potrebe istrage to nalažu.

Krug lica koja zadržano lice ima pravo da obavijesti je širok i samo ilustracije radi pominju se (u formulaciji CPT-a) članovi porodice ili srodnici. Sama formulacija se proširuje na svako treće lice po njegovom ili njenom izboru. Taj krug može se privremeno ograničiti na osnovu načela koji su obrađeni u nastavku ovog poglavlja.

U posljednjem javnom izvještaju o posjeti CPT-a Crnoj Gori (13. do 20. februara 2013. godine) navedeni su sljedeći nalazi, počev od tačke 26:

„Što se tiče obavješćenja o lišenju slobode, članom 29 Ustava predviđeno je pravo lica lišenog slobode da lice po njegovom izboru bude „odmah“ obaviješteno o njegovoj situaciji.

Većina pritvorenika sa kojima je delegacija razgovarala potvrdila je da im je bila ponuđena mogućnost da obavijeste treće lice o svom zadržavanju ubrzo nakon što su lišeni slobode. Međutim, nekoliko lica tvrdilo je da je obavješćavanje bilo odloženo nekoliko sati.

*CPT sa zadovoljstvom primjećuje da obrazac relevantnog registra o zadržavanju („evidencija o zadržanim licima“) sada sadrži poseban dio o obavješćavanju trećeg lica o zadržavanju, ali nije dato precizno vrijeme obavješćavanja. **CPT preporučuje da evidencije o zadržavanju obuhvate podatak o tačnom vremenu kada je treće lice obaviješteno o zadržavanju; pored toga, zadržanim licima treba obezbijediti povratne informacije o tome da li je bilo moguće izvršiti obavješćavanje.***

27. CPT sa zabrinutošću primjećuje da se bez obzira na izričitu odredbu Ustava prema kojoj lica lišena slobode imaju pravo da odmah o svojoj situaciji obavi-

jeste treće lice, u članu 180 ZKP-a navodi se da se obavještenje o lišenju slobode mora dati najkasnije u roku od 24 sata od trenutka lišenja slobode. CPT bi želio da od crnogorskih organa dobije mišljenje o ovom neslaganju između odredaba Ustava i odredaba ZKP-a.

Na značaj ove mjere zaštite ukazuje se u jurisprudenciji mehanizama UN-a, uključujući i širi kontekst pritvora u potpunoj izolaciji.¹⁹⁵

I u kontekstu prava na pravično suđenje, Sud u Strazburu unaprijedio je ovaj standard i na države stavio teret dokazivanja u vezi sa ostvarivanjem prava na obavještanje o lišenju slobode:

„Prvo, u odsustvu dokaza koji bi ukazao na suprotno, Sud dodjeljuje težinu argumentu podnosioca predstavke da mu nije bilo dozvoljeno da kontaktira svoju porodicu nakon hapšenja. Nema dokaza koji ukazuju da je istražitelj odmah obavijestio porodicu o hapšenju podnosioca predstavke, niti da mu je podnosilac predstavke zatražio da to ne učini. Sud smatra da je davanje mogućnosti zadržanom licu da obavijesti porodicu da je lišeno slobode važna mjera zaštite od proizvoljnog zadržavanja i njena namjena je da mu se olakša odlučivanje o ostvarivanju prava na pravnu pomoć i privilegije koja ga štiti od samoinkriminacije, kao i prava da ništa ne izjavi (v. i prethodne st. 62 i 63).“¹⁹⁶

Drugim riječima, međunarodni instrumenti i relevantni standardi koji iz njih proističu nalažu da organi koji obavljaju zadržavanje, odnosno njihovi službenici imaju obavezu da evidentiraju činjenicu i podatke o obavještanju i da za to imaju odgovarajući dokaz (npr. supotpis zadržanog lica). To se može učiniti lično ili putem različitih ubrzanih i ekspeditivnih sredstava komunikacije.

Istovremeno, treba još jednom naglasiti da međunarodni standardi zaista pružaju mogućnost da se pomire prava i djelotvornost zaštite ljudskih prava sa interesima u borbi protiv kriminala i drugim legitimnim svrhama. Stoga, u izuzetnim slučajevima može biti neophodno da se obavještenje trećeg lica o lišenju slobode odloži tokom određenog perioda (do 48 sati). To treba učiniti u pisanom obliku (donosi se rješenje) i o tome se obavještava zadržano lice. Pravni okvir treba da sadrži jasne brze pravne kanale putem kojih se može osporiti ograničenje.

4.2.3 Pristup braniocu

Mjera zaštite koja podrazumijeva pristup braniocu slično je bliže obrađena u Skupu načela UN-a za zaštitu svih lica koja se nalaze u bilo kom obliku pritvora ili zatvora.¹⁹⁷ Načela 17 i 18 opisuju suštinu i konkretne komponente datog prava. Prema načelu 17, zadržano lice ima pravo na pomoć branioca. O tom njegovom pravu

---

¹⁹⁵ V. stavove Komiteta za ljudska prava u predmetu *El Hassy protiv The Libyan Arab Jamahiriya*, stav 6.2.

¹⁹⁶ *Pavlenko protiv Rusije*, presuda od 1. aprila 2010. godine, predstavka br. 42371/02, stav 74.

¹⁹⁷ A/RES/43/173. <http://www.un.org/documents/ga/res/43/a43r173.htm>

dužan je da ga odmah nakon hapšenja obavijesti nadležni organ koji mu obezbjeđuje razumne mogućnosti da ostvari to pravo. Ako zadržano lice nema branioca po sopstvenom izboru, ima pravo da mu branioca dodijeli sudski ili neki drugi organ u svim slučajevima kada interesi pravde to nalažu i nije u obavezi da mu plati ako nema dovoljno sredstava da to učini. Načelom 18 nadalje je predviđeno da pritvorenik ili zatvorenik treba da ima pravo da komunicira i da se konsultuje sa svojim braniocem.

Postoje posebna i izuzetna ograničenja u odnosu na pravo pritvorenika ili zatvorenika da primi posjetu i da se konsultuje i komunicira sa svojim braniocem, bez odlaganja ili cenzure i u potpunoj povjerljivosti. Ovo pravo se ne može obustaviti niti ograničiti, osim u izuzetnim okolnostima utvrđenim zakonom ili zakonskim propisima, kada to sudski ili pravosudni organ smatra nužnim za očuvanje bezbjednosti i reda. Nadalje, službenik za sprovođenje zakona može da posmatra, ali ne i da čuje razgovore između pritvorenika ili zatvorenika i njegovog branioca. Komunikacija između pritvorenika ili zatvorenika i njegovog branioca pomenuta u ovom načelu je neprihvatljiva kao dokaz na sudu protiv pritvorenog lica ili zatvorenika, osim ako nije povezana sa krivičnim djelom čije izvršenje se nastavlja ili djelom koje se namjerava učiniti.

Evropski pristupi i zahtjevi slični su univerzalnim i dodaju neke posebne akcente i aspekte. Standardi o pristupu braniocu (kao mjere zaštite od zlostavljanja) osmišljeni su tako da obezbijede da zadržano lice može saopštiti informacije o zlostavljanju svom braniocu. Oni obuhvataju pravo da s njim razgovara nasamo, da branilac bude prisutan tokom policijskog saslušanja i pravo na besplatnu pravnu pomoć gdje je to potrebno¹⁹⁸, kao i pravo na sastanak nasamo sa braniocem prije prvog saslušanja, za koje nije potrebna dozvola istražitelja, državnog tužioca, suda a nakon prvog razgovora – može da ima iste sastanke bez ograničenja u pogledu broja i trajanja, pod uslovima koji onemogućavaju slušanje ili prisluškivanje.

Istovremeno je važno naglasiti da ovo pravo obuhvata pristup ne bilo kom braniocu, već braniocu kojeg odabere zadržano lice. Nije dovoljno samo mu obezbijediti branioca i ne dati mu priliku da angažuje branioca po sopstvenom izboru osim ako za to ne postoje neki valjani razlozi (npr. nedostupnost odabranog branioca tokom obavljanja hitnih postupaka).¹⁹⁹

Ovo pravo se primjenjuje bez obzira na poseban pravni (procesni) status lica. Tako se u mnogim jurisdikcijama ono proširuje na svjedoke i na sve ostale relevantne učesnike u krivičnom ili sličnim postupcima.

U javnom izvještaju o posjeti CPT-a Crnoj Gori iz 2013. godine navode se sljedeći nalazi (počev od stava 28):

---

¹⁹⁸ Dvanaesti opšti izvještaj o aktivnostima CPT-a, CPT/Inf (2002) 15, stav 41.

¹⁹⁹ V. Pavlenko protiv Rusije, presuda od 1. aprila 2010. godine, predstavka br. 42371/02, stav 74 sa daljim pozivima.

„Pravo lica lišenih slobode na pristup braniocu (uključujući branioca po sopstvenom izboru) takođe je zajamčeno Ustavom i članom 12 ZKP-a. Naročito je u članu 261 stav 4 ZKP-a navedeno da će ako se branilac zadržanog lica ne pojavi u roku od četiri sata, policijski službenik i državni tužilac omogućiti kontakt sa braniocem postavljenim po službenoj dužnosti.

Što se tiče lica koja policija pozove radi prikupljanja obavještenja, članom 259 stav 4 propisano je da ako lice dođe sa advokatom policija dozvoljava tom advokatu da ostane.

29. Mogućnost da osumnjičeni za krivično djelo kontaktira branioca, uključujući onog kojeg sam odabere, potvrđena je u odgovarajućim evidencijama o zadržavanju koje potpisuju i zadržana lica. Čini se da se u praksi većina zadržanih lica odluči za pomoć branioca dodijeljenog po službenoj dužnosti. Međutim, mnoga lica sa kojima su se članovi delegacije susreli rekla su da su se sa braniocem dodijeljenim po službenoj dužnosti sreća po prvi put neposredno prije saslušanja pred istražnim sudijom.

CPT preporučuje da crnogorski organi ulože dodatne napore – u konsultacijama sa Advokatskom komorom – kako bi se obezbijedilo da branioci dodijeljeni po službenoj dužnosti obavljaju svoje funkcije stručno i, naročito, blagovremeno. Posebno je važno da se branilac sretne sa zadržanim licem nasamo u ranoj fazi postupka i da bude prisutan tokom saslušanja tog lica.”²⁰⁰

4.2.4 Pristup ljekaru

Načela UN-a o zaštiti svih lica koja se nalaze u nekoj vrsti pritvora ili zatvora sadrže izvjesnu rezervu kada se radi o pravu na pristup ljekaru, i ona predviđaju pribavljanje mišljenja drugog ljekara ili dodatne pretrage.²⁰¹

Najnapredniji i najsavremeniji standardi u ovom pogledu predloženi su u praksi CPT-a. Prema njima, pravo na pristup ljekaru samo po sebi podrazumijeva pravo da se ljekarski pregled obavi bez prisustva policije i drugog nemedicinskog osoblja (osim ako ljekar izričito ne zatraži drugačije). Pored zdravstvenog pregleda koji obavlja ljekar kojeg su pozvali organi zadržavanja, ono obuhvata i pravo na pregled koji obavlja medicinski stručnjak po izboru zadržanog lica. Rezultate zdravstvenih pregleda treba pravilno evidentirati i staviti na raspolaganje zadržanom licu i njegovom braniocu.

Standardi o pristupu ljekaru imaju dvije osnovne svrhe: (i) njima se obezbjeđuje mogućnost da zadržano lice saopšti ljekaru informacije o zlostavljanju, i (ii) oni su ključni za prikupljanje dokaza. CPT jasno navodi da uvijek treba izaći u susret za-

---

²⁰⁰ Izvještaj CPT-a o posjeti Crnoj Gori od 13. do 20. februara 2013. godine, CPT/Inf (2014) 16, st. 28-29.

²⁰¹ A/RES/43/173, načelo 25.

htjevima zadržanih lica da vide ljekara, da zdravstveni pregled zadržanih lica treba da obavi ljekar po njihovom izboru i da sve zdravstvene preglede treba obaviti tako da policija ne može da čuje razgovor između ljekara i zadržanog lica, niti vidi pregled, osim ako ljekar ne zatraži drugačije. Naglašava se da rezultati pregleda treba da se stave na raspolaganje zadržanom licu ili njegovom braniocu i da medicinski podaci moraju da budu povjerljivi.²⁰²

Sud je odobrio standarde CPT-a u ovoj oblasti, kao i neke odredbe Istanbulskog protokola, kao važne elemente u ispunjenju obaveze sprovođenja djelotvorne istrage, posebno sa aspekta prikupljanja dokaza.²⁰³

Pored toga, medicinski stručnjaci imaju obavezu i prema osobama koje liječe ili pregledaju i prema društvu u cjelini, kojem je u interesu da pravda bude zadovoljena i da učinioci budu izvedeni pred lice pravde. Medicinski stručnjaci moraju uspostaviti ravnotežu između svojih odgovornosti prema pacijentima sa odgovornostima koje imaju prema društvu u cjelini. To može dovesti do dilema, na primjer, kada žrtva nije tražila ili nije pristala da se prijave dokazi o zlostavljanju. Istanbulski protokol prepoznaje ovaj problem. Naglašava potrebu da se pristup zauzima u zavisnosti od slučaja. U protokolu se savjetuje da se navodno zlostavljanje može prijaviti na anonimn način ili da se može prenijeti nadležnom organu izvan neposredne jurisdikcije.²⁰⁴

Isto tako, u Istanbulskom protokolu prepoznato je da medicinsko osoblje:

„...može otkriti dokaze o neprihvatljivom nasilju, koje sami zatvorenici ne mogu iznijeti zbog položaja u kojem se stvarno nalaze. U tim situacijama, ljekari moraju imati na umu najbolje interese pacijenta i svoju obavezu povjerljivosti prema tom licu, ali postoje snažni etički argumenti da ljekar iznese dokaz o očiglednom zlostavljanju, jer sami zatvorenici često nisu u mogućnosti da to djelotvorno učine. Kada zatvorenici pristanu na objelodanjivanje, ne nastaje suprotstavljenost i moralna obaveza je jasna. Ako zatvorenik ne pristane na objelodanjivanje, ljekari moraju izvagati rizik i potencijalnu opasnost po tog pojedinačnog pacijenta u odnosu na dobrobiti ukupne zatvorske populacije i interese društva u sprečavanju zlostavljanja.”²⁰⁵

CPT je nedavno predstavio rješenje za ove dileme. U svom Dvadeset trećem opštem izvještaju predložio je novi standard prema kojem:

„...princip povjerljivosti ne smije postati prepreka prijavljivanju medicinskog dokaza koji ukazuje na zlostavljanje, a koji su zdravstveni stručnjaci prikupili u da-

---

202 Izvještaj CPT-a o posjeti Azerbejdžanu obavljenoj u periodu od 24. novembra do 6. decembra 2002. godine, CPT/Inf (2004) 26, stav 36, <http://www.cpt.coe.int/documents/aze/2004-36-inf-eng.htm>

203 *Mehmet Eren protiv Turske*, Presuda od 14. oktobra 2010.godine, zahtjev br. 32347/02, st. 37-40; 53-56.

204 V. st. 68-70, 72-73 Istanbulskog protokola.

205 *Ibid*, stav 73.

tom predmetu. U slučaju da se dozvoli, to bi se kosilo sa legitimnim interesima pritvorenih lica uopšte i društva u cjelini...Stoga se CPT zalaže da zdravstveni stručnjaci koji rade u zatvorima ili drugim mjestima lišavanja slobode imaju obavezu da automatski prijave te informacije ukoliko dođu do njih. U stvari, ta obaveza već postoji u zakonima mnogih država koje je posjetio CPT, ali se često ne poštuje u potpunosti u praksi.

U nekoliko izvještaja o skorijim posjetama, CPT je preporučio da se revidiraju postojeće procedure kako bi se obezbijedilo da se kad god zdravstveni stručnjak evidentira povrede koje su konzistentne sa navodima o zlostavljanju koje je iznijelo zadržano lice, te informacije neodložno i sistematično dostave nadležnom organu, bez obzira na to da li dato lice to želi. Ako se ustanovi da zadržano lice ima povrede koje jasno ukazuju na zlostavljanje (npr. velike modrice na tabanima stopala), ali to lice odbija da otkrije uzrok ili iznosi razlog nepovezan sa zlostavljanjem, njegova izjava treba precizno da se dokumentuje i prijavi nadležnom organu, uz potpun opis objektivnih medicinskih nalaza.²⁰⁶

Kao što je navedeno, nema ograničenja u odnosu na ovo pravo. U slučaju legitimnih razloga (npr. indicije o uključenosti u incident, krivično djelo ili drugi nedozvoljeni interes), pregled od strane ljekara kojeg je izabralo zadržano lice može biti uslovljen i obavljen samo u prisustvu ljekara kojeg odredi nadležni organ.

U javnom izvještaju o posjeti CPT-a Crnoj Gori iz 2013. godine navode se sljedeći nalazi (počev od stava 30):

„U pogledu pristupa ljekaru, u članu 25 Zakona o unutrašnjim poslovima navodi se da će policijski službenik na zahtjev lica prema kome se ovlašćenje primjenjuje, omogućiti pružanje medicinske pomoći tom licu od strane zdravstvene ustanove. U informativnom listu koji se distribuira zadržanim licima u policijskim stanicama takođe se pominje pravo zadržanih lica da zatraže zdravstvenu zaštitu od ljekara (uključujući onog kog sami odaberu).

Praksa koju je zapazila delegacija potvrdila je da je uopšteno posmatrano policija odvodila u bolnicu ona zadržana lica koja su tražila zdravstvenu zaštitu ili ih je posjećivao ljekar kojeg zapošljava Ministarstvo unutrašnjih poslova. Međutim, neka lica koja su tvrdila da ih je policija fizički zlostavljala su izjavila da su im odbijeni zahtjevi za ljekarskim pregledom, i da su policijski službenici izjavili da će ljekarski pregled biti obavljen po prijemu u istražni zatvor.

CPT primjećuje da su usvojene zakonske odredbe (član 268 stav 6 ZKP-a) o mogućnosti da osumnjičeni za krivično djelo, branilac ili članovi porodice zatraže od državnog tužioca da odobri ljekarski pregled. Međutim, lica mogu biti zadržana do 12 sati prije nego budu dovedena pred državnog tužioca.

---

206 Dvadeset treći opšti izvještaj CPT-a, [CPT/Inf (2013) 29], stav 77. <http://www.cpt.coe.int/en/annual/rep-23.pdf>

CPT ponavlja još jednom preporuku da se licima lišenim slobode od strane policije izričito garantuje pravo na pristup ljekaru (uključujući ljekara kojeg sami odaberu, pri čemu se to shvata tako da zadržano lice snosi troškove pregleda tog ljekara) od samog početka njihovog lišavanja slobode. Relevantnom odredbom treba jasno utvrditi da uvijek treba udovoljiti zahtjevu zadržanog lica da vidi ljekara; nije na policijskim službenicima, niti na nekom drugom organu, da filtrira te zahtjeve.²⁰⁷

4.2.5 Pouka (objašnjenje) o pravima

Djelotvorna primjena ovih mjera zaštite koje, kao što je navedeno, podrazumijevaju skup prava zadržanih lica ili drugih lica koja imaju veze sa organima za izvršenje zakona ili drugim radnjama u kojima im se slično ograničavaju sloboda i bezbjednost zahtijeva da zadržana lica budu poučena o svojim pravima.

Prema međunarodnim standardima, „imperativ“ je da se ova obaveza izvrši bez odlaganja. Skup načela UN-a za zaštitu svih lica koja se nalaze u nekom obliku pritvora ili zatvora predviđa da se tim licima pruže informacije i objašnjenje o njihovim pravima i načinu ostvarivanja tih prava.²⁰⁸

CPT je išao korak dalje i naveo da svakom ko je zadržan treba dati standardni obrazac u kojem su sadržana ta prava i da od zadržanih lica treba zatražiti da potpišu obrazac čime se potvrđuje da su poučeni o svojim pravima.²⁰⁹

U najnovijem javnom izvještaju o posjetama CPT-a Crnoj Gori navode se sljedeći nalazi (u stavu 31):

*„U cilju poučavanja o pravima, uvedeni su informativni listovi na nekoliko jezika u kojima se pominju sve gorepomenute mjere zaštite od zlostavljanja. Međutim, nekoliko lica sa kojima je delegacija razgovarala je tvrdilo da im taj informativni list nije bio dat, ili da su ga dobili tek kad su bili smješteni u pritvorsku ćeliju (odnosno, nakon pojavljivanja pred državnim tužiocem) što može biti i do 12 sati od trenutka kada su lišeni slobode. CPT poziva crnogorske organe da preduzmu korake bez daljeg odlaganja kako bi obezbijedili da sva lica koja policija zadrži – iz bilo kog razloga – budu potpuno informisana o svojim pravima od samog početka lišavanja slobode (odnosno, od trenutka kada su u obavezi da ostanu u policiji). To treba obezbijediti tako što će se na samom početku dati jasne usmene informacije, koje će što prije bude moguće (odnosno odmah po dolasku u policijske prostorije) biti dopunjene pružanjem gorepomenutog informativnog lista.”*²¹⁰

---

207 Izvještaj CPT-a o posjeti Crnoj Gori u periodu od 13. do 20. februara 2013. godine, CPT/Inf (2014) 16, stav 30.

208 A/RES/43/173.

209 Dvanaesti opšti izvještaj o aktivnostima CPT-a, CPT/Inf (2002) 15, stav 44.

210 Izvještaj CPT-a o posjeti Crnoj Gori u periodu od 13. do 20. februara 2013. godine, CPT/Inf (2014) 16, stav 31.

Modul 4

Dio II

Organizacione mjere zaštite

- ▶ **Evidencija o pritvoru**
- ▶ **Obaveze tužilaca i sudija**
- ▶ **Odgovornosti službenika u zatvorima**
- ▶ **Pritužbe**
  - **sistem pritužbi u policiji**
  - **sistem pritužbi u zatvoru**
- ▶ **Inspekcija i monitoring**
  - **Nacionalni preventivni mehanizam**
  - **Komiteta za sprečavanje mučenja (CPT)**
  - **ostali međunarodni monitoring**

4.3.1 Evidencija o pritvoru

Rizik od zlostavljanja je posebno visok prilikom hapšenja i tokom rane faze pritvora. Prema navodima *Amnesty International*, "U većini prijavljenih slučajeva, mučenje i drugo zlostavljanje se vrši prema ljudima koji su bili lišeni slobode od strane službenika za sprovođenje zakona ili drugih državnih službenika."²¹¹. Ovo je vremenski period kada policija vrši svoja ovlašćenja sa najvećim stepenom diskrecionog prava i sa minimalnim nadzorom od strane pretpostavljenih službenika. Stoga je kompletna i precizna evidencija koja sadrži podatke o hapšenju osumnjičenog i podatke o policijskom pritvoru važna mjera zaštite od rizika od zlostavljanja. Zahtjev da policija evidentira hapšenje i da otvori evidenciju o pritvoru radi utvrđivanja zakonitosti miješanja u pravo na slobodu, u skladu je sa članom 5 stav 1 tačka c Evropske konvencije o ljudskim pravima.

"Svako ima pravo na slobodu i bezbjednost ličnosti. Niko ne može biti lišen slobode osim u sljedećim slučajevima i u skladu sa zakonom propisanim postupkom... (c) zakonitog hapšenja ili lišenja slobode radi privođenja lica pred nadležnu sudsku vlast zbog opravdane sumnje da je izvršilo krivično djelo, ili kada se to opravdano smatra potrebnim kako bi se spriječilo izvršenje krivičnog djela ili bjekstvo po njegovom izvršenju."

Smjernicama Komiteta ministara Savjeta Evrope za iskorjenjivanje nekažnjivosti za teška kršenja ljudskih prava utvrđen je zahtjev za postojanje evidencije o hapšenju i pritvoru, kako slijedi:

---

²¹¹ *Sprečavanje mučenja i drugih vidova zlostavljanja: Uputstvo za preuzimanje mjera*, 2016, Amnesty International: strana 126.

“Države treba da preduzmu djelotvorne mjere zaštite od rizika od teškog kršenja ljudskih prava tako što će voditi evidenciju o datumu, vremenu i mjestu lišenja slobode lica, kao i o drugim bitnim podacima koji se odnose na lišenje slobode.”²¹²

U svrhu zaštite od zlostavljanja, *Standardi CPT-a* naglašavaju značaj vođenja “*jedinствене i sveobuhvatne evidencije o pritvoru*” za svako lice koje je pritvoreno i u kojoj se evidentiraju svi aspekti pritvora. Evidencija bi trebalo da bude supotpisana i od strane pritvorenog lica i data na uvid njegovom braniocu. CPT savjetuje da bi evidencija o pritvoru trebalo da sadrži sljedeće podatke:

- kada je lice lišeno slobode i razloge za određivanje ove mjere;
- kada su saopštena prava;
- znaci povrede, mentalne bolesti i dr.;
- kada je ostvaren kontakt sa članom porodice/konzulatom i braniocem i kada su ga oni posjetili;
- kada mu je ponuđena hrana;
- kada je saslušan;
- kada je izvršen premještaj ili kada je lice otpušteno itd.; i
- predmeti koji se nalaze kod pritvorenika.²¹³

*Istanbulski protokol*²¹⁴ i *Skup načela o zaštiti svih lica koja se nalaze u bilo kom obliku pritvora ili zatvora*²¹⁵ takođe utvrđuju standarde za evidentiranje podataka o licima koja se nalaze u pritvoru. CPT kroz napomene u izvještajima o posjetama zemlji daje primjere najbolje prakse i usaglašavanja sa standardima. U izvještaju CPT-a o posjeti Crnoj Gori 2013. godine konstatovano je da, iako je unijet odjeljak koji se odnosi na obavještenje o pritvoru, vrijeme obavještanja o pritvoru je izostalo (v. i gorenavedeni odjeljak o obavještanju o lišenju slobode u Modulu 4(1)).²¹⁶ CPT je u vezi sa ovim pitanjem naveo da, shodno članu 259 stav 1 Zakonika o krivičnom postupku Crne Gore i članu 50 Zakona o unutrašnjim poslovima, policija može da pozove svjedoka da dođe u policijsku stanicu radi prikupljanja obavještenja u trajanju od najduže 6 sati i da svjedok može slobodno da napusti stanicu policije ukoliko odbije da pruži obavještenja. U tom smislu, CPT je u pogledu ovakve prakse preporučio sljedeće:

“...kako bi se obezbijedilo da su lica koja su pozvana od strane policije radi prikupljanja obavještenja u potpunosti upoznata sa svojim pravima, CPT preporučuje da ta lica u pozivu i na samom početku postupka prikupljanja informacija

---

212 *Smjernice Komiteta ministara Savjeta Evrope za iskorjenjivanje nekažnjivosti za teška kršenja ljudskih prava*, Savjet Evrope, H/Inf (2011) 7, usvojene od strane Komiteta ministara 30. marta 2011. godine, na 1110. sastanku zamjenika ministara.

213 *Izvod iz Drugog opšteg izvještaja CPT-a*, CPT/Inf(92)3-dio 1 | Odjeljak: 1/1 | Datum: 13.4.1992. godine Policijski pritvor: stav 40.

214 *Priručnik o djelotvornoj istrazi i dokumentovanju mučenja i drugog surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja*, Kancelarija visokog komesara UN-a za ljudska prava (OHCHR), 2004. godine, HR/P/PT/8/Rev.1: stav 10(e).

215 *Skup načela o zaštiti svih lica koja se nalaze u bilo kom obliku pritvora ili zatvora*, Generalna skupština Ujedinjenih nacija, 9. decembar 1988. godine, A/RES/43/173: Načelo 12.

216 *Izvještaj za Vladu Crne Gore o posjeti Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) Crnoj Gori od 13. do 20 februara 2013. godine*, CPT/Inf (2014) 16: stav 26.

u policijskim prostorijama, budu izričito obaviještena da mogu napustiti policijsku stanicu kada ne žele – ili više ne žele – da pružaju obavještenja. Pored ovoga, potrebno je da se otvori posebna evidencija u svakoj policijskoj stanici u kojoj bi se evidentirala sva lica koja su po pozivu došla u policijsku stanicu.”²¹⁷

Evropski sud za ljudska prava je, u sudskoj praksi po članu 5, otvoreno naglašavao značaj vođenja evidencije za zakonitost pritvora.²¹⁸ Primjeri prakse koje je sud kritikovao zbog neadekvatnog vođenja evidencije o podacima o pritvoru a koji su bili relevantni za navode o mučenju i zlostavljanju, uključuju sljedeće:

- policija nije otvorila evidenciju o pritvoru iz razloga što pritvorenik nije bio uhapšen kao osumnjičeni i zato što je bio svjedok koji je pomagao u prikupljanju dokaza (ovo je direktno povezano sa zahtjevom koji je CPT uputio crnogorskoj vladi i koji je naveden u prethodnom paragrafu, a to je da se evidencija napravi za sva lica koja su pozvana da dođu u policijsku stanicu);²¹⁹
- odsustvo evidencije o pritvoru kao mjere zaštite od rizika od nestanka;²²⁰ i
- krivotvoreni unos podataka u policijsku evidenciju o pritvoru.²²¹

4.3.2 Obaveze tužilaca i sudija

Standardi CPT-a,²²² Istanbulski protokol Ujedinjenih nacija,²²³ Osnovna načela o nezavisnosti sudstva,²²⁴ Smjernice o ulozi tužilaca²²⁵ i Skup načela o zaštiti svih lica koja se nalaze u bilo kom obliku pritvora ili zatvora,²²⁶ uspostavljaju dužnosti i odgovornosti sudskih i tužilačkih organa za sprovođenje djelotvornih mjera zaštite protiv mučenja i zlostavljanja kada su pritvorenici izvedeni pred njih (za odgovornost sudija vidi module 2 i 3).

217 Izvještaj za Vladu Crne Gore o posjeti Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) Crnoj Gori od 13. do 20. februara 2013. godine, CPT/Inf (2014) 16: stav 12. Za odgovore crnogorskih organa na preporuke CPT-a, v. *Odgovori Vlade Crne Gore na Izvještaj Evropskog Komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja (CPT) o njegovoj posjeti Crnoj Gori od 13. do 20. februara 2013. godine*, CPT/Inf (2014) 17; str. 3.

218 V., na primjer, *Barakhoyev protiv Rusije* (predstavka br. 8516/08), presuda od 17. januara 2017. godine: stav 51.

219 *Uğur protiv Turske* (predstavka br. 37308/05), presuda od 13. januara 2015. godine: stav 128.

220 *Orhan protiv Turske* (predstavka br. 25656/94), presuda od 18. juna 2006. godine: stav 372; v. ta-kođe *Er i drugi protiv Turske* (predstavka br. 23016/04), presuda od 31. jula 2012. godine: stav 69.

221 *Angelova protiv Bugarske* (predstavka br. 38361/97), presuda od 13. juna 2002. godine: stav 156.

222 *Izvod iz Dvanaestog opšteg izvještaja CPT-a*, CPT/Inf(2002)15-dio | Odjeljak: 1/1 | Datum: 3.9.2002. godine Dešavanja po pitanju standarda CPT-a u vezi sa policijskim pritvorom: stav 45.

223 *Priručnik o djelotvornoj istrazi i dokumentovanju mučenja i drugog surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja*, Kancelarija visokog komesara UN-a za ljudska prava (OH-CHR), 2004. godine, HR/P/PT/8/Rev.1: stav 49.

224 *Osnovna načela o nezavisnosti sudstva*, usvojena na 17. Kongresu Ujedinjenih nacija o prevenciji kriminala i postupanju sa prestupnicima, koji je održan u Milanu od 26. avgusta do 6. septembra 1985. godine, i potvrđena rezolucijama Generalne skupštine 40/32 od 29. novembra 1985. godine i 40/146 od 13. decembra 1985. godine: Načelo 6.

225 *Smjernice o ulozi tužilaca*, usvojene na 18. Kongresu Ujedinjenih nacija o prevenciji kriminala i postupanju sa prestupnicima, koji je održan u Havani, Kuba, u periodu od 27. avgusta do 7. septembra 1990. godine: član 15.

226 *Skup načela o zaštiti svih lica koja se nalaze u bilo kom obliku pritvora ili zatvora*, 9. decembar 1988. godine, A/RES/43/173: Načelo 37.

Shodno *standardima CPT-a*, dovođenje pritvorenika pred tužilački ili sudski organ, daje mu priliku da ukaže na zlostavljanje koje je pretrpio. U odsustvu pritužbe pritvorenika, tužilac ili sudija će biti u poziciji da, ukoliko se dogodilo zlostavljanje, to primijeti i da preduzme blagovremene mjere. CPT upozorava na činjenicu da su tokom posjete zemlji od zatvorenika dobijene informacije o neaktivnosti nakon podnošenja pritužbe o zlostavljanju, čak i onda kada su imali vidljive povrede. U nekim prilikama, CPT je bio u mogućnosti da potvrdi takvu neaktivnost. Nadalje, *standardi CPT-a* upozoravaju da su se lica plašila da podnesu pritužbu o zlostavljanju zbog toga što su se odgovorni policijski službenici nalazili u neposrednoj blizini kada su ta lica bila dovedena pred tužioca ili sudiju ili zbog toga što su bila obeshrabrena da podnesu pritužbu. Iz ovih razloga, CPT naglašava da tužilački i sudski organi treba da preduzmu odlučne radnje kada dobiju bilo kakve informacije koje ukazuju na zlostavljanje i da vode postupak na način da ta lica osjećaju da mogu da podnesu pritužbu.²²⁷

Evropski sud za ljudska prava smatra da, ukoliko podnosilac predstavke nije podnio zvaničnu pritužbu, tužilački organi nisu oslobođeni svoje obaveze da sprovedu istragu o navodima zlostavljanja i time zaštite od budućeg zlostavljanja (v. i procesnu obavezu sprovođenja djelotvorne istrage u Modulu 5). U predmetu *Georgiev protiv „Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije“*, Sud je, kada je našao da je prekršena procesna obaveza sprovođenja istrage, konstatovao da:

“...propuštanje podnosioca predstavke u tom smislu [da podnese pritužbu] nije oslobodilo državu dužnosti da sprovede “zvaničnu istragu”, kako je to propisano članom 3 Konvencije. U vezi sa tim, Sud ponavlja da organi moraju samostalno da djeluju od momenta kada su stekli saznanja vezana za takva ponašanja. Oni ne mogu to da prepuste inicijativi pojedinca da ili podnese zvaničnu pritužbu ili da preuzme odgovornost za sprovođenje bilo kakvog istražnog postupka.”²²⁸

U Izveštaju o posjeti CPT-a Crnoj Gori 2013. godine dati su navodi o neaktivnosti tužilaca i sudija kada su im se lica koja su im dovedena žalila na zlostavljanje od strane policije (v. i predmet *Siništaj i drugi protiv Crne Gore*,²²⁹ o kojem je više navedeno niže u tekstu prilikom osvrta na policijski sistem pritužbi, kao i u Modulu 5).

“Mnoga lica koja su razgovarala sa delegacijom izjavila su da su se žalila tužiocu ili sudiji kojem su privedeni da su bila zlostavljana od strane policije, ali da nije bilo odgovora. Očigledno, čak i kada su na pritvorenom licu bile vidljive povrede, to u većini slučajeva nije bilo praćeno od strane tužioca ili sudije. Ostali su izjavili da su bili zastrašeni od strane policijskih službenika u pratnji da se ne žale tužiocu ili sudiji.

---

227 Izvod iz Dvanaestog opšteg izvještaja CPT-a, CPT/Inf(2002)15-dio | Odjeljak: 1/1 | Datum: 3.9.2002. Dešavanja po pitanju standarda CPT-a u vezi sa policijskim pritvorom: stav 45.

228 *Georgiev protiv „Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije“* (predstavka br. 26984/05), presuda od 19. aprila 2012. godine: stav 64.

229 *Siništaj i drugi protiv Crne Gore* (predstavke br. 1451/10, 7260/10 i 7382/10), presuda od 24. novembra 2015. godine.

CPT želi ponovo da istakne da ako se na informacije koje ukazuju na zlostavljanje ne reaguje odmah i djelotvorno, oni koji imaju namjeru da zlostavljaju lica lišena slobode brzo će se uvjeriti - a za to imaju dobar razlog - da će proći nekažnjeno. Stoga, očigledno je da tužioci i sudije treba da preduzmu odgovarajuće radnje kada postoje indicije da je policija možda vršila zlostavljanje. U vezi sa tim, kada god osumnjičeni za krivično djelo pred tužiocem ili sudijom tvrdi da je zlostavljan, ti navodi treba da se pismeno zabilježe, treba odmah naložiti da se izvrši medicinsko vještačenje i da se preduzmu neophodni koraci da se navodi istraže na odgovarajući način. Takav pristup trebalo bi da se primijeni bez obzira na to da li lice ima vidljive spoljne povrede. Zatim, čak i ako ne postoje izričiti navodi o zlostavljanju, tužilac/sudija treba da usvoji proaktivni pristup; npr. kada god postoje drugi osnovi da se smatra da je lice koje je pred njega dovedeno moguća žrtva zlostavljanja, treba tražiti medicinsko vještačenje.

Sva ova pitanja navedena su u izvještaju o posjeti 2008. godine. Međutim, nije bilo odgovora od nadležnih crnogorskih organa.

CPT preporučuje da vrhovni državni tužilac i predsjednik Vrhovnog suda Crne Gore preko odgovarajućih kanala jasno podsjetu na to da tužioci i sudije treba da djeluju u skladu sa navedenim načelima.²³⁰

Primjeri u kojima je Sud konstatovao neuspjeh organa da na odgovarajući način odgovore na dokaze o mogućem zlostavljanju, uključuju sljedeće:

- propuštanje nadležnih službenika da predmet upute tužilaštvu kada su povrede bile očigledno vidljive;²³¹
- propuštanje tužioca da pokrene istragu, i pored toga što je u spisima predmeta imao dokaze o povredama koje su pretrpjela lica dok su bila u pritvoru;²³²
- odbacivanje pritužbi jer predstavljaju "taktiku za odbranu" i odgovarajuće propuštanje nadležnih organa, uključujući regionalnog komandanta žandarmerije, javne tužioce i istražnog sudiju, da preduzmu neophodne korake radi pokretanja istrage zbog mučenja i zlostavljanja.²³³

---

230 Izvještaj za Vladu Crne Gore o posjeti Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) Crnoj Gori od 13. do 20. februara 2013. godine, CPT/Inf (2014) 16, tačka 22. Za odgovore crnogorskih organa na preporuke CPT-a, v. *Odgovori Vlade Crne Gore na Izvještaj Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja (CPT) o njegovoj posjeti Crnoj Gori od 13. do 20. februara 2013. godine* CPT/Inf (2014) 17.

231 *Taraburca protiv Moldavije* (predstavka br. 18919/10), presuda od 6. decembra 2011. godine: stav 56.

232 *Ahmet Özkan i drugi protiv Turske* (predstavka br. 21689/93), presuda od 6. aprila 2004. godine: st. 356/359.

233 *Elçi i drugi protiv Turske* (predstavka br. 23145/94), presuda od 13. novembra 2003. godine: stav 645.

4.3.3 Odgovornosti službenika u zatvorima

Državni službenici (uključujući policijske i zatvorske službenike) koji rade u pritvorskim jedinicama imaju dužnost da vode računa o pritvorenicima i osuđenim licima. Ovo podrazumijeva i dužnost da o pritužbama i indicijama o zlostavljanju obavijeste pretpostavljenog službenika i nadležni organ. Standardi CPT-a nedvosmisleno utvrđuju dužnost prijavljivanja kao osnovnu mjeru zaštite protiv mučenja i zlostavljanja i kao sredstvo za borbu protiv nekažnjivosti. CPT naglašava da odgovarajući pravni okvir nije sam dovoljan da osigura da će se preduzeti odgovarajuće mjere protiv zlostavljanja. Značaj se pridaje obukama i promociji kulture profesionalizma i nulte tolerancije na zlostavljanje. Krivica za zlostavljanje bi trebalo da se pripiše i onima koji znaju za zlostavljanje, a ne prijavljuju ga pretpostavljenom službeniku ili nadležnom organu, a trebalo bi da postoje i mjere za zaštitu zviždača.²³⁴

Obaveza prijavljivanja posebno je važna za zdravstvene radnike koji rade u zatvorskim i pritvorskim jedinicama. Zdravstveni radnik u zatvoru možda je prvi nezavisni stručnjak koji nije povezan sa pravosudnim sistemom, koji dolazi u kontakt sa pritvorenikom koji je pretrpio zlostavljanje dok se nalazio u policijskom pritvoru. Medicinski pregled po njihovom dolasku u pritvorsku jedinicu od suštinskog je značaja za procjenu njihovog zdravlja i stanja. Izvještaj o obavljenom pregledu mogao bi da bude od velikog značaja za utvrđivanje načina na koji se postupalo prema zatvoreniku prije njegovog dolaska i kasnije tokom trajanja pritvora. Stoga se poseban značaj pridaje odgovornostima zdravstvenih radnika koji rade u pritvorskim jedinicama a koje se odnose na zaštitu (pravo pritvorenika ili osuđenog lica na pristup ljekaru opisano je u Modulu 4.1).

U *Izvještaju* CPT-a o posjeti Crnoj Gori 2013. godine konstatovani su nedostaci po pitanju broja zaposlenih u zdravstvenoj službi u spuškom zatvorskom kompleksu i relevantnost za dužnosti organa koje se odnose na obezbjeđivanje zaštite.

“Osoblje Doma zdravlja sastoji se od glavnog ljekara (specijaliste interne medicine), jednog ljekara opšte prakse sa punim radnim vremenom i devet medicinskih sestara. (Pored toga, jedan ljekar opšte prakse obilazio je Zatvor u Bijelom Polju). Dvije medicinske sestre bile su prisutne, u 24-časovnim smjenama, sve vrijeme u Istražnom zatvoru i KPD-u. Ovo je nedovoljno za zatvorsku populaciju koja broji više od 1300 lica. Treba pomenuti da s obzirom na zahtjeve koji se pred njih postavljaju, medicinske sestre su morale znatno da rade prekovremeno. U Domu zdravlja radi i stomatolog sa punim radnim vremenom i ostalo osoblje koje uključuje stomatološku sestru, medicinsku sestru za fizioterapiju i nekoliko tehničara (dvoje u laboratoriji, jednog farmaceuta i jednog radiologa). Međutim, sredstva za psihijatriju su očigledno nedovoljna; jedan psihijatar van ustanove dva puta nedjeljno dobrovoljno posjećuje zatvorski kompleks.”²³⁵

---

234 Izvod iz Četrnaestog opšteg izvještaja CPT-a, CPT/Inf(2004)28-dio | Odjeljak: 1/1 | Datum: 21.9.2004. godine Borba protiv nekažnjivosti: st. 25-28.

235 Izvještaj za Vladu Crne Gore o posjeti Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog

Navodeći član 18 Pravilnika o bližem načinu izvršavanja pritvora, CPT u svom izvješčaju o posjeti Crnoj Gori 2013. godine preporučuje crnogorskim organima da se pozabave pitanjem odlaganja ljekarskih pregleda novopristiglih zatvorenika.

„Prema zakonu, ljekarski pregled novopristiglih zatvorenika vrši se odmah po njihovom prijemu. Ipak, delegacija je utvrdila da se u praksi ljekarski pregled često vrši tek nekoliko dana nakon prijema. Tako recimo, od 26 zatvorenika koji su već primljeni u istražni zatvor u toku 2013. godine, samo 5 je pregledano u roku od 24 sata po prijemu.

Ne postoje konkretne smjernice da na pregledu zatvorenika treba obratiti pažnju na prenosive bolesti; testiranje na takve bolesti se, po pravilu, sprovodi od slučaja do slučaja. CPT preporučuje da bi takve smjernice trebalo usvojiti i primjenjivati ih na nivou Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija (ZIKS). Ljekarski pregled novopristiglih zatvorenika je neophodan, naročito kako bi se spriječilo širenje prenosivih bolesti, uočili zatvorenici kod kojih postoji rizik od samoubistva i obezbijedilo da se na vrijeme evidentiraju sve povrede. Prema tome, sa svakim novopristiglim zatvorenikom bi trebalo da bude pravilno obavljen razgovor i da bude fizički pregledan od strane ljekara što je prije moguće po njegovom prijemu; osim u izuzetnim okolnostima, razgovor/pregled bi trebalo da se obavi na dan prijema. Medicinski pregled bi takođe mogla da obavi i kvalifikovana medicinska sestra koja će o tome izvijestiti doktora.

CPT pozdravlja činjenicu što je nakon njegove posjete izdato novo uputstvo kojim je propisano da svi novopristigli zatvorenici moraju da budu pregledani u roku od 24 časa po njihovom prijemu.²³⁶

Delegacija CPT-a takođe je izrazila zabrinutost u vezi sa povjerljivošću ljekarskih pregleda i izvješčaja.

„Što se tiče povjerljivosti medicinskih konsultacija, u skladu sa internim pravilima, zatvorsko osoblje bi trebalo da prisustvuje takvim konsultacijama jedino ukoliko medicinsko osoblje to smatra neophodnim. Ipak, delegacija je utvrdila da je zatvorski službenik sistematski prisutan tokom zdravstvenih pregleda zatvorenika. CPT ponavlja svoju preporuku da svi ljekarski pregledi zatvorenika treba da se vrše na način da ih zatvorski službenici ne mogu čuti ni – sem ukoli-

---

ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) Crnoj Gori od 13. do 20 februara 2013. godine, CPT/Inf (2014) 16: tačka 57 (v. takođe tačku 61 o kvalitetu medicinske evidencije; i tač. 64 i 65 u vezi pružanja psihijatrijske njege). Za odgovore crnogorskih organa na preporuke CPT-a v. Odgovori Vlade Crne Gore na Izvješčaj Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja (CPT) o njegovoj posjeti Crnoj Gori od 13. do 20. februara 2013. godine, CPT/Inf (2014) 17; str. 8-12, 16-17.

²³⁶ *Izvješčaj za Vladu Crne Gore o posjeti Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) Crnoj Gori od 13. do 20 februara 2013. godine, CPT/Inf (2014) 16: tačka 59. Za odgovore crnogorskih organa na preporuke CPT-a, v. Odgovori Vlade Crne Gore na Izvješčaj Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja (CPT) o njegovoj posjeti Crnoj Gori od 13. do 20. februara 2013. godine, CPT/Inf (2014) 17: str. 8-12, 16-17.*

ko zdravstveni radnik u konkretnom slučaju ne zahtjeva drugačije – vidjeti. Povjerljivost medicinske dokumentacije nije uvijek ispoštovana. Lična medicinska dokumentacija koja se tiče zatvorenika ponekad je dijeljena sa direktorom zatvora na njegov zahtjev. Ljekari su potvrdili da je takva praksa ustaljena, ali izgleda da nisu bili svjesni da se time krše prava njihovih pacijenata (zatvorenika). Dalje, delegacija je zapazila da se zdravstveni kartoni osuđenih zatvorenika drže na policama sobe za konsultacije u paviljonu F KPD-a i da su potencijalno dostupni zatvorskom osoblju.

*Povjerljivost medicinske dokumentacije treba poštovati u zatvorima na isti način kao bilo gdje drugo. Naročito treba obratiti pažnju na Preporuku R (98) 7 Komiteta ministara Savjeta Evrope državama članicama o etičkim i organizacionim aspektima zdravstvene zaštite u zatvorima, shodno kojoj medicinsku povjerljivost treba jemčiti i poštovati sa istom strogošću kao i kod cjelokupne populacije. CPT bi želio da istakne da je poštovanje povjerljivosti nužno za stvaranje atmosfere povjerenja koja je neizostavni dio odnosa između ljekara i pacijenta. CPT preporučuje da crnogorski organi ustanove jasnu politiku povjerljivosti medicinske dokumentacije u zatvorima u svjetlu gorenavedenih zapažanja.*²³⁷

Evropski sud za ljudska prava je utvrdio značaj zdravstvenog pregleda za zaštitu od zlostavljanja i redovno upućuje na ovo pitanje u sudskoj praksi koja se odnosi na član 3 (v. i Modul 5 o obavezi države da djelotvorno istraži navode o zlostavljanju). Sud je utvrdio da je ljekarski pregled prije nego što se lice smjesti u zatvor od suštinskog značaja za odgovornost države da pruži vjerodostojno objašnjenje o uzroku svih povreda koje su nanijete prije ili za vrijeme boravka u pritvoru.²³⁸ Sud je takođe ustanovio da ljekarski pregled mora da bude nezavisan i da izvještaj o ljekarskom pregledu treba da sadrži stepen u kojem se povrede podudaraju sa navodima o mučenju.²³⁹

Primjeri u kojima je Evropski sud za ljudska prava konstatovao neodgovarajući medicinski pregled uključuju:

- propuštanje organa da obave ljekarske preglede nakon što su radnje specijalnih jedinica imale za posljedicu povrede pritvorenika u istražnom zatvoru;²⁴⁰
- odbijanje organa da se obavi ljekarski pregled, nedostatak blagovremene i odgovarajuće medicinske pomoći i liječenja.²⁴¹
- policijski službenici koji su navodno zlostavljali podnosioca predstavke bili su prisutni prilikom obavljanja ljekarskog pregleda.²⁴²

---

237 Izvještaj za Vladu Crne Gore o posjeti Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) Crnoj Gori od 13. do 20. februara 2013. godine, CPT/Inf (2014) 16: st. 62/63. Za odgovore crnogorskih organa na preporuke CPT-a, v., *Odgovori Vlade Crne Gore na Izvještaj Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja (CPT) o njegovoj posjeti Crnoj Gori od 13. do 20. februara 2013. godine*, CPT/Inf (2014) 17: str. 8-12, 16.

238 *Korobov protiv Ukrajine* (predstavka br. 39598), presuda od 21. jula 2011. godine: stav 70.

239 *Ochelkov protiv Rusije* (predstavka br. 17828/05), presuda od 11. aprila 2013. godine: stav 103.

240 *Dedovskiy i drugi protiv Rusije* (predstavka br. 7178/03), presuda od 15. maja 2009. godine: stav 89.

241 *Groni protiv Albanije* (predstavka br. 25336/04), presuda od 7. jula 2009. godine: stav 122.

242 *Colibaba protiv Moldavije* (predstavka br. 29089/06), presuda od 23. oktobra 2007. godine: stav 49.

4.3.4 Pritužbe

Djelotvorni mehanizmi podnošenja pritužbi u policiji i zatvoru predstavljaju osnovne mjere zaštite protiv mučenja i zlostavljanja. Za pritužbe koje uključuju navode da je krivično djelo počinjeno od strane policijskog ili zatvorskog službenika, kao u navodnim slučajevima mučenja ili zlostavljanja, neophodno je da postoji djelotvoran nezavisan ili eksterni istražni mehanizam (v. Modul 5 u daljem tekstu). Za pritužbe koje uključuju navode da je počinjen disciplinski prekršaj od strane policijskog ili zatvorskog službenika, što se može desiti i u slučajevima navodnog mučenja ili zlostavljanja, kao što je marginalno uključivanje službenika (npr. neprijavlivanje u propisanom roku), neophodno je da postoji djelotvorni interni istražni mehanizam. Stoga, i kod policije i kod zatvora, funkcionalni sistem pritužbi mora da kombinuje dva mehanizma koji imaju kapacitet da pokrenu postupak pred krivičnim sudovima i pred internim disciplinskim vijećima. Pored toga, očekuje se da istražitelji odgovorni za ta dva mehanizma komuniciraju jedni sa drugima. Ovo se odnosi na pojedinačne istrage, u predmetima u kojima, na primjer, postoji nesigurnost u vezi toga da li dokazi ispunjavaju krivični ili disciplinski standard. Takođe važi i generalno u interesu profesionalnog razvoja. Važno je da se znanje krivičnih i disciplinskih istražitelja dijeli radi identifikovanja i sprečavanja obrazaca ponašanja koji mogu dovesti do krivičnih djela, nepropisnog ili neprofesionalnog ponašanja koje šteti ugledu policije ili zatvorske službe i koje može narušiti povjerenje javnosti u krivično-pravni sistem u širem smislu.

Nakon što su utvrđene opšte svrhe i načela mehanizama podnošenja pritužbi u policiji i zatvoru, očigledno je i da kod obje te službe funkcionišu različite vrste mehanizama. Opšte dužnosti policije da služi javnosti i da štiti javnost, što uključuje sprečavanje kriminala i nereda pored hapšenja i pritvaranja osumnjičenih lica, iziskuju da postoji sistem pritužbi koji je javno dostupan cijelom stanovništvu. Pravo pojedinca da podnese pritužbu na bilo koji aspekt policijskog djelovanja, lakoća sa kojom to može da uradi i djelotvornost postupaka, odražavaju javno povjerenje i pouzdanje u policiju u cjelini. Policijski sistem pritužbi mora da obuhvati i postupke za postupanje po pritužbama pojedinaca, uključujući pritužbe lica koja nisu bila u pritvoru, da su bili izloženi zlostavljanju od strane policijskih službenika. Zatvorski sistem pritužbi, nasuprot tome, funkcionišu u kontekstu zatvorenog sistema, u kom se primjenjuju ograničenja prava zatvorenika da komuniciraju i da se povezuju sa drugima. Prema tome, različite procedure dostupne su zatvorenicima, njihovim porodicama i s njima povezanim licima koja žele da podnesu pritužbu zatvorskim organima, uključujući navode o zlostavljanju. Uprkos ovim razlikama, oba sistema pritužbi služe kao mjera zaštite protiv mučenja i zlostavljanja i primjenjuju se međunarodni standardi (član 13 *Konvencije Ujedinjenih nacija protiv mučenja i drugih surovih, nečovječnih ili ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja*;²⁴³ član 2 *Načela o djelotvornoj istrazi i dokumentovanju mučenja i drugog surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja*²⁴⁴; i stav 79 *Istanbulskog protokola*²⁴⁵).

243 Usvojena i otvorena za potpisivanje, ratifikaciju i pristupanje od strane Generalne skupštine Rezolucijom 39/46 od 10. decembra 1984. godine.

244 Preporučeni Rezolucijom Generalne skupštine 55/89 od 4. decembra 2000. godine.

245 *Priručnik o djelotvornoj istrazi i dokumentovanju mučenja i drugog surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja*, Kancelarija visokog komesara UN-a za ljudska prava (OHCHR), 2004. godine, HR/P/PT/8/Rev.1.

Sistem pritužbi u policiji

*Mišljenje Komesara za ljudska prava o nezavisnom i djelotvornom utvrđivanju pritužbi protiv policije*²⁴⁶ sadrži detaljno uputstvo o policijskim mehanizmima pritužbi. U Mišljenju Komesara navedeno je da funkcionisanje nezavisnog policijskog tijela za pritužbe predstavlja najdjelotvorniji način da se omogući ispunjenje obaveze da se sprovede djelotvorna istraga o navodnom kršenju čl. 2 i 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima.²⁴⁷

Mišljenje pruža korisno uputstvo o svrhama policijskog sistema pritužbi:

“Osnovne svrhe policijskog sistema pritužbi su:

- postupanje po prigovorima podnositaca pritužbi;*
- identifikovanje nepravilnosti u radu policije i, gdje je to moguće, pružanje dokaza za:*

i. krivične postupke,

ii. disciplinske postupke, ili

iii. druge mjere upravljanja;

- davanje policiji povratnih informacija od članova društva koji su direktno iskusili postupanje policije;*
- olakšavanje pristupa pravu na djelotvorni pravni lijek zbog kršenja prava iz Evropske konvencije o ljudskim pravima, kako to zahtijeva član 13 Konvencije;*
- sprečavanje policijskog zlostavljanja i nepravilnosti u radu policije;*
- u saradnji sa policijom i drugim regulatornim organima, da utvrđuje, prati i sprovodi policijske standarde; i*
- uvažava stečena iskustva o politici policije i njenoj praksi.”*²⁴⁸

Mišljenje savjetuje da članovi društva treba da imaju mogućnost da lično podnesu pritužbu u policijskoj stanici, ili u pisanoj formi, telefonom ili sredstvima elektronske komunikacije, ili ovlašćenom nezavisnom organu. Dobra praksa u pogledu vidljivosti i pristupačnosti mehanizama pritužbi, koja je opisana u *Mišljenju*, uključuje:

- “pružanje informacija o pritužbama putem javnog policijskog materijala;*
- vidno isticanje obavještenja sa informacijama o pritužbama u svim prostorijama policije, naročito u dijelu za zadržavanje lica lišenih slobode;*
- da sva lica koja su zadržana u prostorijama policije budu u pisanoj formi obaviještena kako da podnesu pritužbu nakon što budu puštena;*

---

246 Savjet Evrope, CommDH(2009)4.

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806daa54>.

247 *Mišljenje Komesara za ljudska prava o nezavisnom i djelotvornom utvrđivanju pritužbi protiv policije*, Savjet Evrope, CommDH(2009)4: stav 33. V. takođe Savjet Ujedinjenih nacija za ljudska prava, *Izvještaj specijalnog izvjestioca o vansudskim pogubljenjima, pogubljenjima po kratkom postupku ili samovoljnim pogubljenjima, Dodatak: Studija o mehanizmima nadzora rada policije*, 28. maj 2010. godine, A/HRC/14/24/Dodatak 8).

248 *Mišljenje Komesara za ljudska prava o nezavisnom i djelotvornom utvrđivanju pritužbi protiv policije*, Savjet Evrope, CommDH(2009)4: stav 22.

- da policijski službenik za vrijeme obavljanja službene dužnosti sa sobom nosi "informatore o podnošenju pritužbe" koje mogu dati članovima društva koji izraze svoje nezadovoljstvo sa postupanjem policije;
- objavljivanje informacija o pritužbama na policiju na javnim mjestima koja kontrolišu organi krivičnog pravosuđa, uključujući tužilaštvo, probacionu službu, zatvorske i sudske službe; i
- objavljivanje informacija o pritužbama na policiju na javnim mjestima koja ne potpadaju pod krivični pravosudni sistem, uključujući zajednicu, savjetodavne organizacije i organizacije socijalnog staranja.²⁴⁹

Zatim, *Mišljenje* daje uputstvo o operativnim procedurama, uključujući odjeljke o obavještavanju, evidentiranju i alokaciji; posredovanju; istrazi; i ishodu i ocjeni.²⁵⁰

Standardima CPT-a takođe se utvrđuju zahtjevi za sprovođenje nezavisne istrage po pritužbama i upozorava na rizik za djelotvornu istragu u slučajevima u kojima su policijski službenici odgovorni da se svakodnevno bave pritužbama protiv svojih kolega (v. i Modul 5). Poseban naglasak stavlja se na zahtjeve da za sprovođenje djelotvornih istraga po pritužbama moraju da budu na raspolaganju ljudski i materijalni resursi.²⁵¹ Član 61 i obrazloženje *Evropskog kodeksa policijske etike*,²⁵² i član 23 *Osnovnih načela Ujedinjenih nacija o upotrebi sile i vatrenog oružja od strane policijskih službenika*²⁵³, takođe postavljaju zahtjeve za sprovođenje nezavisne istrage po pritužbama protiv policije.

U *Izveštaju* CPT-a o posjeti Crnoj Gori 2013. godine ukazano je na tada postojeće procedure policijskih pritužbi, bez komentara ili preporuka:

"Odjeljenje za unutrašnju kontrolu (OUK) policije od jula 2012. godine funkcioniše pod direktnom nadležnošću Ministarstva unutrašnjih poslova i zvanično je nezavisno od Uprave policije. U skladu sa članom 16 Zakona o unutrašnjim poslovima, građani mogu podnijeti pritužbe OUK-u u roku od 30 dana od predmetnog događaja, dok OUK u roku od 30 dana mora da donese odluku na koju se može uložiti žalba Ministarstvu. OUK trenutno ima 15 policijskih službenika koji su na nivou cijele države zaduženi kao kontakt tačke u različitim centrima bezbjednosti. Paralelno s tim, građani mogu da podnesu pritužbe na zlostavljanje od strane policije direktno tužiocu ili petočlanom Skupštinskom odboru za građansku kontrolu rada policije. (Članovi odbora su predstavnici Advokatske komore, Ljekarske komore, Udruženja pravnika, Pravnog fakulteta u Podgorici

249 *Mišljenje Komesara za ljudska prava o nezavisnom i djelotvornom utvrđivanju pritužbi protiv policije*, Savjet Evrope, CommDH(2009)4: stav 43.

250 *Mišljenje Komesara za ljudska prava o nezavisnom i djelotvornom utvrđivanju pritužbi protiv policije*, Savjet Evrope, CommDH(2009)4: st. 48-57.

251 *Izvod iz 14. Opšteg CPT izvještaja*, CPT/Inf(2004)28-dio | Odjeljak: 1/1 | Datum: 21.9.2004. godine Borba protiv nekažnjivosti: st. 31-32.

252 Preporuka Rec(2001)10 usvojena od strane Komiteta ministara Savjeta Evrope 19. decembra 2001. godine.

253 Usvojena 7. septembra 1990. godine na 18. Kongresu Ujedinjenih nacija o prevenciji kriminala i postupanju sa prestupnicima, koji je održan u Havani, Kuba, u periodu od 27. avgusta do 7. septembra 1990. godine.

i NVO sektora. Bira ih Skupština na period od pet godina i održavaju sjednice uglavnom jednom mjesečno).“²⁵⁴

Presuda u predmetu *Siništaj i drugi protiv Crne Gore* objavljena je nakon objavljivanja Izvještaja CPT-a iz 2014. godine i uključivala je navode sedam podnosilaca predstavljanja o zlostavljanju prilikom hapšenja 2006. godine i za vrijeme rane faze trajanja pritvora. Sud je konstatovao da su i istražni sudija i zatvorski ljekar primijetili povrede kod trećeg podnosioca predstavljanja i da je podnosilac predstavljanja podnio pritužbu. Međutim, jedina radnja koja je bila preduzeta je sprovođenje istrage od strane Odjeljenja za unutrašnju kontrolu (OUK), a u izvještaju o sprovedenoj istrazi ne pominje se treći podnosilac predstavljanja ili povrede koje su primijetili istražni sudija i zatvorski ljekar. Pored nalaženja da je došlo do materijalne povrede člana 3 u odnosu na trećeg podnosioca predstavljanja, Sud je našao da je došlo i do povrede procesnog aspekta zbog propuštanja da se sprovede djelotvorna istraga, a iz razloga što istraga koju je sprovelo OUK nije bila ni nezavisna niti temeljna (v. i Modul 5).²⁵⁵

Reforme koje CPT opisuje u svom *Izvještaju* iz 2014. godine započete su nakon incidenta koji je doveo do presude *Siništaj i drugi*. U smislu jurisprudencije Suda o obavezama države da sprovede djelotvornu istragu po osnovu sumnje o zlostavljanju, sistem pritužbi u policiji Crne Gore podložan je i drugim izazovima. U sudskoj praksi Suda evidentno je šest uzajamno povezanih standarda za sprovođenje djelotvorne istrage – adekvatnost, temeljitost, nezavisnost i nepristrasnost, blagovremenost, javni nadzor i učešće oštećenog – svaki od njih je relevantan za politiku i postupanja u vezi sa policijskim pritužbama. Ovi standardi detaljno su objašnjeni u Modulu 5.

Sistem pritužbi u zatvoru

Standardima CPT-a utvrđuje se značaj načina na koji zatvorenici mogu da iskoriste pravo na podnošenje pritužbe što predstavlja osnovnu mjeru zaštite od zlostavljanja.

„Djelotvorni žalbeni i inspekijski postupci predstavljaju osnovne mjere zaštite od zlostavljanja u zatvorima. Zatvorenici moraju da imaju mogućnosti za podnošenje pritužbe, koje su im dostupne kako unutar tako i van konteksta zatvorskog sistema, uključujući i mogućnost da imaju povjerljivi pristup odgovarajućem organu. CPT pridaje posebnu važnost redovnim posjetama svakoj zatvorskoj ustanovi od strane nezavisnog tijela (npr. odbor posjetilaca ili sudije za nadzor) koje ima ovlaštenje da sasluša (i ako je potrebno, da nakon toga preduzme određene radnje) pritužbe zatvorenika i izvrši inspekciju u prostorijama ustanove. Takva tijela mogu, između ostalog, da imaju važnu ulogu u

---

²⁵⁴ Izvještaj za Vladu Crne Gore o posjeti Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) Crnoj Gori od 13. do 20. februara 2013. godine, CPT/Inf (2014) 16: stav 33. Za odgovore crnogorskih organa na preporuke CPT-a, v., *Odgovori Vlade Crne Gore na Izvještaj Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja (CPT) o njegovoj posjeti Crnoj Gori od 13. do 20. februara 2013. godine*, CPT/Inf (2014) 17: strana 5.

²⁵⁵ *Siništaj i drugi protiv Crne Gore* (predstavke br. 1451/10, 7260/10 i 7382/10), presuda od 24. novembra 2015. godine, st. 146-149.

*premošćavanju razlika koje se pojavljuju između uprave zatvora i konkretnog zatvorenika ili zatvorenika u cjelini.*²⁵⁶

Načelo 33 *Skupa načela Ujedinjenih nacija o zaštiti svih lica koja se nalaze u bilo kom obliku pritvora ili zatvora*²⁵⁷ također utvrđuje standarde koji su relevantni za pravo zatvorenika da podnese pritužbu.²⁵⁸ Standardi CPT-a posebno preciziraju da bi procedure za podnošenje pritužbi za mlade ljude pritvorene u maloljetničkim pritvorskim centrima trebalo da budu prilagođene djeci i dostupne roditeljima/starateljima.²⁵⁹

Pravo na poštovanje prepiske zaštićeno je članom 8 Evropske konvencije o ljudskim pravima i Evropski sud za ljudska prava smatra da je miješanjem u prepisku zatvorenika sa tužiocem i Ombudsmanom povodom navoda o zlostavljanju kršen član 8.²⁶⁰ Sud također smatra da je došlo do kršenja člana 8 u pogledu miješanja zatvorskih organa u prepisku zatvorenika sa Sudom.²⁶¹ Sud je također našao da miješanje u prepisku zatvorenika sa Sudom predstavlja kršenje kako člana 8, tako i člana 34 Evropske konvencije o ljudskim pravima, koji zabranjuje državama da ometaju podnošenje pojedinačnih predstavi Sudu,²⁶² iako je uobičajeno da se takvi slučajevi razmatraju samo u odnosu na član 34.²⁶³ U predmetu *Hilal Mammadov protiv Azerbejdžana* Sud je našao da postoji kršenje člana 34, nakon što su zatvorski organi odbili da podnosiocu predstavke daju dozvolu da ga njegov zastupnik posjeti u zatvoru kako bi sa njim razgovarao o upućivanju predstavke Sudu. Sud je u presudi naglasio ranjivost lica u pritvoru.²⁶⁴

U *Izveštaju CPT-a o posjeti Crnoj Gori 2013. godine* izražena je zabrinutost povodom pritužbi zatvorenika da su im službenici obezbjeđenja upućivali verbalne prijetnje prilikom korišćenja kutija koje su nadležni organi postavili za potrebe podnošenja pritužbi Ombudsmanu.

Delegacija je primijetila da su kutije za upućivanje žalbi Ombudsmanu stavljene u svim djelovima Zatvora za osuđena lica, kao i u Istražnom zatvoru. Ombudsman je saopštio delegaciji da njegovi službenici redovno prikupljaju pritužbe i da se obrađuju prema njihovom predmetu. Ipak, nekoliko zatvorenika iz

---

256 Izvod iz *Drugog opšteg izvještaja CPT-a*, CPT/Inf(92)3-dio 1 | Odjeljak: 1/1 | Datum: 13.4.1992. godine Zatvor: st. 54/55 (kao što je formulisano).

257 Generalna skupština Ujedinjenih nacija, 9. decembra 1988. godine, A/RES/43/173.

258 V. zapažanje Suda da crnogorsko zakonodavstvo nije omogućilo zatvorski sistem pritužbi "koji bi zadovoljio djelotvornost zahtjeva u odnosu na pritužbe podnosioca predstavke" u predmetu *Bulatović protiv Crne Gore* (predstavka br. 67320/10), presuda od 22. jula 2014. godine, stav 107.

259 Izvod iz *Dvadeset četvrtog opšteg CPT izvještaja*, CPT/Inf(2015)1-dio | Odjeljak: 11/11 | Datum: 21.1.2015, Maloljetnici lišeni slobode prema krivičnom zakonodavstvu / 3. Pritvorski centri za maloljetnike / i. postupci za pritužbe i inspekciju: stav 131.

260 *Niedbala protiv Poljske* (predstavka br. 27915/95), presuda od 4. jula 2000. godine: stav 82.

261 V., kao primjer, *Miroslaw Zieliński protiv Poljske* (predstavka br. 3390/05), presuda od 20. septembra 2011. godine: stav 88.

262 *Drozdowski protiv Poljske* (predstavka br. 20841/02), presuda od 6. decembra 2005. godine: stav 31.

263 *Enache protiv Rumunije* (predstavka br. 10662/06), presuda od 1. aprila 2014. godine: stav 71.

264 *Hilal Mammadov protiv Azerbejdžana* (predstavka br. 81553/12), presuda od 4. februara 2016. godine, st. 116/117; v. također *Rasul Jafarov protiv Azerbejdžana* (predstavka br. 69981/14), presuda od 17. marta 2016. godine: stav 187.

*obje ustanove žalilo se delegaciji da im je osoblje službe obezbjeđenja verbalno prijetilo zbog ubacivanja pisanih pritužbi u kutiju.*²⁶⁵

Komiteet preporučuje da crnogorske vlasti pošalju jasnu poruku osoblju da će se na odgovarajući način kazniti sve radnje zastrašivanja zatvorenika koji žele da podnesu pritužbu tijelima van zatvora.

Presuda u predmetu *Milić i Nikezić protiv Crne Gore* objavljena je nakon objavljivanja Izvještaja CPT-a iz 2014. godine i sadrži pritužbe dva podnosioca predstavke da su 2009. godine bili zlostavljani od strane službenika obezbjeđenja u zatvoru. Nakon što je našao da je došlo do materijalne povrede člana 3 u odnosu na oba podnosioca predstavke, Sud se osvrnuo na djelotvornost istrage povodom navoda o zlostavljanju. Kako je zaključio da je došlo i do procesne povrede, Sud je konstatovao da, između ostalog, državni tužilac prilikom obustavljanja krivičnog postupka nije uzeo u obzir nalaze Ombudsmana o činjenicama.²⁶⁶

4.3.5 Inspekcija i praćenje

Nacionalne i međunarodne inspekcije pritvorskih jedinica – uključujući pritvorske prostorije u policiji, pritvorske centre, zatvore, maloljetničke pritvorske centre, zdravstvene i psihijatrijske ustanove – i praćenje funkcionalnog sprovođenja zakona predstavljaju osnovne mjere zaštite od zlostavljanja.

Članom 1 *Evropske konvencije o sprečavanju mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (ECPT)* osnovan je Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja. Od 1990. godine CPT redovno posjećuje države članice Savjeta Evrope i vrši inspekciju prostorija za pritvor radi obezbjeđivanja zaštite od mučenja i zlostavljanja. Delegacije CPT-a izvještavaju o svojim nalazima i preporukama nacionalne vlade, koje su saglasne sa tim da CPT javno objavljuje svoje izvještaje i odgovore vlade.²⁶⁷

Članom 1 *Opcionog protokola uz Konvenciju UN protiv mučenja (OPCAT)* uspostavljen je "sistem redovnih posjeta od strane nezavisnih međunarodnih i domaćih tijela mjestima u kojima se nalaze lica lišena slobode, radi sprečavanja mučenja i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja."²⁶⁸ Potkomitet za sprečavanje mučenja i drugih surovih, nečovjećnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka Komiteta protiv mučenja (CPT) osnovan je shodno članu 2 stav 1 Opcionog

---

²⁶⁵ *Izvještaj za Vladu Crne Gore o posjeti Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) Crnoj Gori od 13. do 20. februara 2013. godine, CPT/Inf (2014) 16: stav 85. Za odgovore crnogorskih organa na preporuke CPT-a, v. Odgovori Vlade Crne Gore na Izvještaj Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja (CPT) o njegovoj posjeti Crnoj Gori od 13. do 20. februara 2013. godine, CPT/Inf (2014) 17: str. 12 i 19.*

²⁶⁶ *Milić i Nikezić protiv Crne Gore* (predstavka br. 549910/10 i 10609/11), presuda od 28. aprila 2015. godine, stav 99.

²⁶⁷ *Evropska konvencija o sprečavanju mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja*, Savjet Evrope, ETS br. 126: član 11 stav 2.

²⁶⁸ Usvojen 18. decembra 2002. godine na 57. sjednici Generalne skupštine Ujedinjenih nacija Re-

protokola uz Konvenciju protiv mučenja²⁶⁹ za potrebe obavljanja posjeta od strane međunarodnih delegacija; a SPT je objavio *Smjernice za posjete državama članicama*.²⁷⁰ Članom 3 Opcionog protokola uz Konvenciju protiv mučenja predviđen je nacionalni preventivni mehanizam (NPM) koji će ispunjavati obavezu da posjete obavlja barem jedno nacionalno tijelo;²⁷¹ a SPT je objavio *Smjernice o nacionalnim preventivnim mehanizmima*.²⁷²

Nacionalni preventivni mehanizam

Crna Gora je u martu 2009. godine ratifikovala Opcioni protokol uz Konvenciju protiv mučenja, a nakon donošenja izmjena i dopuna Zakona o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda u avgustu 2011. godine, Ombudsman je određen da bude nadležan za NPM.²⁷³ Odgovornost za NPM povjerena je zamjeniku ombudsmana, kome podršku pruža stručno-savjetodavno tijelo i određeni službenici Institucije Ombudsmana.²⁷⁴

Aktivnosti NPM-a, uključujući posjete radi vršenja inspekcije i tematske inspekcije evidentiraju se u izvještajima koje, između ostalih, objavljuju Ombudsman,²⁷⁵ CPT,²⁷⁶ Evropska komisija²⁷⁷ i Stejt Department SAD-a.²⁷⁸

U pritvorskim jedinicama u Crnoj Gori takođe se nezavisno vrši monitoring od strane nevladinih organizacija i sudija za istragu (v. prethodne module 2 i 3).²⁷⁹

---

zoluacijom A/RES/57/199.

269 Opcioni protokol uz Konvenciju protiv mučenja, usvojen 18. decembra 2002. godine na 57. sjednici Generalne skupštine Ujedinjenih nacija Rezolucijom A/RES/57/199.

270 Potkomitet za sprečavanje mučenja, *Smjernice Potkomiteta za sprečavanje mučenja i drugih surovih, nečovječnih ili ponižavajućih kazni i postupaka, u vezi sa posjetama državama članicama po članu 11 tačka (a) Opcionog protokola*, CAT/OP/5.

271 Opcioni protokol uz Konvenciju protiv mučenja, usvojen 18. decembra 2002. godine na 57. sjednici Generalne skupštine Ujedinjenih nacija Rezolucijom A/RES/57/199.

272 SPT, *Smjernice o nacionalnim preventivnim mehanizmima*, CAT/OP/12/5.

273 Član 24 Zakona o zaštitniku ljudskih prava i sloboda.

274 V. *Izveštaj za Vladu Crne Gore o posjeti Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) Crnoj Gori od 13. do 20. februara 2013. godine*, CPT/Inf (2014) 16, tač. 9/10. i 'Odgovor Ombudsmana' str. 20/21, *Odgovori Vlade Crne Gore na Izveštaj Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja (CPT) o njegovoj posjeti Crnoj Gori od 13. do 20. februara 2013. godine*, Savjet Evrope, CPT/Inf (2014) 17.

275 V., na primjer, *Izveštaj o radu za 2014. godinu crnogorskog Zaštitnika ljudskih prava i sloboda*, str. 37-39.

276 *Izveštaj za Vladu Crne Gore o posjeti Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) Crnoj Gori od 13. do 20. februara 2013. godine*, CPT/Inf (2014) 16, str. 9, 10, 32 i 86.

277 V., na primjer, *Radni dokument službi Komisije, Izveštaj o Crnoj Gori za 2016. godinu, uz dokument Saopštenje Komisije Evropskom parlamentu, Savjetu, Evropskom ekonomsko-socijalnom komitetu i Komitetu regiona Saopštenje o politici proširenja EU 2016. godine* (COM(2016) 715 final), Evropska komisija, SWD(2016) 360 final, str. 18 i 62.

278 Stejt Department SAD-a, Biro za demokratiju, ljudska prava i rad, *Izveštaj o stanju ljudskih prava u Crnoj Gori za 2015. godinu*, US Dept of State, 2016, str. 2-4, 22.

279 *Izveštaj za Vladu Crne Gore o posjeti Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) Crnoj Gori od 13. do 20. februara 2013. godine*, CPT/Inf (2014) 16: stav 86. i *Izveštaj o stanju ljudskih prava u Crnoj Gori za 2015. godinu*, US Dept

Komitet za sprečavanje mučenja (CPT)

Mnoga upućivanja na CPT u ovom modulu u vezi sa mjerama zaštite od mučenja i zlostavljanja odražavaju važnu ulogu koju CPT ima u podržavanju i jačanju zabrane mučenja i zlostavljanja. *Izvještaji* CPT-a o posjeti zemlji i *Standardi* CPT-a redovno se pominju u presudama Evropskog suda za ljudska prava: *Bulatović protiv Crne Gore*^{280j} *Siništaj i drugi protiv Crne Gore*,²⁸¹ na primjer. CPT je obavio posjete Crnoj Gori u 2008. i 2013. godini, a još jedna posjeta planirana je za 2017. godinu.²⁸²

Pored toga što vrši inspekciju i monitoring mjesta pritvora, uključujući i razgovor sa pritvorenicima i osuđenim zatvorenicima, CPT prati i djelotvornost mjera nacionalne inspekcije i monitoringa. O aktivnostima crnogorskog NPM-a, u *Izvještaju* CPT-a o posjeti Crnoj Gori 2013. godine, navedeno je sljedeće:

“...institucija crnogorskog Ombudsmana, u svojstvu nacionalnog preventivnog mehanizma, vrši monitoring policijskih prostorija za pritvor. Jednom mjesečno vrše se nenajavljene posjete policijskim prostorijama za pritvor, dok je izvještaj sa preporukama objavljen 2011. godine; njegovi zaključci bili su predmet rasprave u Skupštini u junu 2012. godine.

Ipak, delegacija je stekla utisak da je ova vrsta aktivnosti monitoringa uglavnom usmjerena na materijalne uslove u policijskom pritvoru. Komitet vjeruje da će u budućem periodu nacionalni preventivni mehanizam detaljnije istražiti kako se postupa prema licima prilikom lišenja slobode i saslušanja od strane policije. Ovo, između ostalog, zahtijeva detaljno ispitivanje primjene mjera zaštite protiv zlostavljanja u praksi, kao i povjerljive razgovore sa licima koja se nalaze u pritvoru.”²⁸³

Ostali međunarodni monitoring

Pored SPT-a²⁸⁴ i CPT-a, niz međunarodnih tijela prati usaglašenost sa međunarodnim standardima u oblasti ljudskih prava. Evropska komisija, na primjer, objavljuje godišnje izvještaje o zemljama koje teže ka tome da postanu članice Evropske unije, što uključuje i procjenu postojećih uslova i praksi i preporuke. U *Izvještaju* Komisije o Crnoj Gori za 2016. godinu, navodi se sljedeće:

---

of State, 2016: strana 4.

280 (Predstavka br. 67320/10), presuda od 22. jula 2014. godine, st. 88-93.

281 *Siništaj i drugi protiv Crne Gore* (predstavke br. 1451/10, 7260/10 i 7382/10), presuda od 24. novembra 2015. godine: st. 99-103.

282 CPT najnovije vijesti, *Komitet Savjeta Evrope za sprečavanje mučenja najavio da će posjetiti deset zemalja u 2017. godini.*

283 *Izvještaj za Vladu Crne Gore o posjeti Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) Crnoj Gori od 13. do 20. februara 2013. godine, CPT/Inf (2014) 16: stav 32. Za odgovore crnogorskih organa na preporuke CPT-a, v. Odgovori Vlade Crne Gore na Izvještaj Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja (CPT) o njegovoj posjeti Crnoj Gori od 13. do 20. februara 2013. godine, CPT/Inf (2014) 17.*

284 Koji nije posjetio Crnu Goru.

“Što se tiče prevencije mučenja i zlostavljanja Crna Gora je nastavila da radi s ciljem potpune implementacije preporuka Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT). Nacionalni preventivni mehanizam (NPM) nastavio je da radi kao zaseban sektor u okviru institucije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda. Njegov se kapacitet poboljšao, međutim, treba jačati njegovu nezavisnost. Ministarstvo pravde treba da propiše precizna pravila za korišćenje vezivanja kao sredstva prinude, u skladu sa međunarodnim standardima. Treba izraditi planove za nepredviđene situacije, kako bi se bolje rješavale vanredne situacije u zatvorima, kao što su incidenti koji uključuju verbalno i fizičko nasilje. Epizode nasilja do kojih je došlo tokom protesta nekih od opozicionih partija u jesen 2015. godine i odlaganja u napretku s njima povezanih istraga i krivičnih gonjenja, pokazuju teškoće u iskorjenjivanju zlostavljanja i uspostavljanju bilansa odvratajućih sankcija. To se odnosi i na slučajeve nasilja u zatvorima tokom 2015. godine. Manja renoviranja poboljšala su uslove pritvora; međutim, postupanje prema osuđenim i pritvorenim licima i dalje treba usklađivati sa međunarodnim standardima, kao i kapacitete zatvorskih zdravstvenih službi za vršenje pregleda i izvještavanje, kao i njihovu saradnju sa sudskim organima.”²⁸⁵

---

285 Radni dokument službi Komisije, Izvještaj o Crnoj Gori za 2016. godinu, uz dokument Saopštenje Komisije Evropskom parlamentu, Savjetu, Evropskom ekonomskom i socijalnom komitetu i Komitetu regiona Saopštenje o politici proširenja EU 2016. godine {COM(2016) 715 final}, Evropska Komisija, SWD(2016) 360 final: strana 62.

Modul 5

Pozitivna (procesna) obaveza sprovođenja djelotvorne istrage o navodnoj povredi člana 3

- ▶ **Uvod**
- ▶ **Obaveza sprovođenja djelotvorne istrage**
- ▶ **Standardi djelotvorne istrage po Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima**
  - **adekvatnost**
  - **nezavisnost i nepristrasnost**
  - **temeljnost**
  - **blagovremenost**
  - **javni nadzor**
  - **učešće oštećenog**

5.1 Uvod

U modulima 1 i 4 dat je uvod u pozitivne obaveze države da štiti ljudska prava. Da ponovimo, negativne obaveze odnose se na zahtjev da se država ne miješa u ljudska prava propisana Evropskom konvencijom o ljudskim pravima, a pozitivne obaveze propisuju da država preduzima pozitivne korake ili mjere za zaštitu ljudskih prava.²⁸⁶

Dok se negativne obaveze odnose na radnje lica koja predstavljaju državu ili lica koja djeluju u službenom svojstvu, pozitivne obaveze se odnose na dužnosti države da spriječi kršenja ljudskih prava bez obzira na to da li je navodni izvršilac kršenja državni ili nedržavni subjekt ili je fizičko lice.

Pozitivne obaveze su zasnovane, kao prvo, na obavezi iz člana 1 Evropske konvencije o ljudskim pravima²⁸⁷ koja od države zahtijeva da osigura konvencijska prava svima koji se nalaze u njenoj nadležnosti. Drugo, da prava propisana Evropskom konvencijom o ljudskim pravima moraju da budu praktična i djelotvorna, a ne "teoretska i iluzorna".²⁸⁸ I, treće, na načelu iz člana 13 Evropske konvencije o ljudskim pravima²⁸⁹ da države obezbjeđuju djelotvoran pravni lijek za navodna kršenja konvencijskih prava. Ovaj modul i moduli koji slijede odnose se na procesne obaveze i sa njima pove-

---

286 Za detaljnije o ovom pitanju v. Jean-François Akandji-Kombe, *Pozitivne obaveze po Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima: Vodič za implementaciju Evropske konvencije o ljudskim pravima*, Priručnik o ljudskim pravima, br. 7 (2007.) Savjet Evrope.

287 "Visoke strane ugovornice jemče svakome u svojoj nadležnosti prava i slobode definisane u Odjeljku I ove Konvencije."

288 V. na primjer, *El Masri protiv „Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije“* (predstavka br. 39630/09), presuda od 13. decembra 2012, stav 134.

289 "Svako kome su povrijeđena prava i slobode predviđeni u ovoj Konvenciji ima pravo na djelotvoran

zanu pozitivnu obavezu sprovođenja djelotvorne istrage navodnog namjernog kršenja člana 3. Ova obaveza je prvi put uvedena u načelu radi zaštite prava na život iz člana 2 Evropske konvencije o ljudskim pravima.²⁹⁰ U ključnoj presudi o zlostavljanju iz 1998. *Assenov i drugi protiv Bugarske*²⁹¹ isto je primijenjeno na član 3: dok Sud vodi evidenciju o presudama o nepostojanju djelotvorne istrage po čl. 2 i 3 u svojim godišnjim izvještajima. U Tabeli 5.1 ispod, prikazana je učestalost kršenja od trenutka kada je Sud počeo da objavljuje statističke podatke 2003. godine.

Tabela 5.1. Kršenja čl. 2 i 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima zbog nepostojanja djelotvorne istrage: 2003–2016.²⁹²

	Nepostojanje djelotvorne istrage po članu 2	Nepostojanje djelotvorne istrage po članu 3	Ukupno
2003.	3	7	10
2004.	21	7	28
2005.	33	3	36
2006.	33	13	46
2007.	36	37	73
2008.	63	55	118
2009.	81	64	145
2010.	64	74	138
2011.	90	89	179
2012.	42	99	141
2013.	51	67	118
2014.	44	55	99
2015.	58	88	146
2016.	55	71	126
Ukupno	674	729	1403

5.2 Obaveza sprovođenja djelotvorne istrage

Konvencijom protiv mučenja i drugih surovih, nečovječnih ili ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja (u daljem tekstu: Konvencija UN protiv mučenja)²⁹³ propisane su obaveze države da propiše da je mučenje krivično djelo i da sprovodi istrage akata mučenja i zlostavljanja. Članom 4 propisano je da se akti mučenja, uključujući pokušaj mučenja i saučesništvo ili učestvovanje u aktima mučenja smatraju krivičnim djelima i da budu na odgovarajući način kažnjeni po domaćem krivičnom pravu.

---

pravni lijek pred nacionalnim organom, bez obzira da li su povredu izvršila lica koja su postupa u službenom svojstvu.”

290 *McCann protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (predstavka br. 18984/91), presuda od 27. septembra 1995, stav 161.

291 (Predstavka br. 24760/94), presuda od 28. oktobra 1998, stav 102.

292 Izvor: Godišnji izvještaji Evropskog suda za ljudska prava.

293 Usvojena i otvorena za potpis, ratifikaciju i pristupanja rezolucijom Generalne Skupštine 39/46 od 10. decembra 1984.

Po članu 12, nadležne vlasti su dužne da neodložno sprovedu nepristrasnu istragu kada postoje osnovani razlozi da se smatra da je počinjeno neko djelo mučenja. Članom 13 utvrđeno je pravo pojedinca da uloži pritužbu, kao i obaveza države da zaštiti podnosioca pritužbe i svjedoke. Članom 16 propisana je dužnost države da spriječi druga akta zlostavljanja koja ne predstavljaju mučenje, odnosno radnje koje nisu umišljajno preduzete protiv određenog lica u svrhu predviđenu članom 1 Konvencije UN protiv mučenja. Navedeni član takođe utvrđuje iste obaveze države da istraži zlostavljanje i osigura postupak po pritužbama kao što se zahtijeva za mučenje.

U skladu sa Konvencijom UN protiv mučenja, u čl. 166a i 167 Krivičnog zakonika Crne Gore utvrđena su krivična djela zlostavljanja i mučenja.²⁹⁴ Članom 166a stav 1 je propisano da će se svako lice koje zlostavlja drugog ili prema njemu postupa na način kojim se vrijeđa ljudsko dostojanstvo kazniti zatvorom do jedne godine, dok se stavom 2 utvrđuje da se kazna zapriječena službenom licu kreće u rasponu od tri mjeseca do tri godine. Članom 167 stav 1 propisano je da će se svako lice koje drugom nanese veliki bol ili teške patnje sa ciljem da dobije priznanje ili obavještenje, ili da nezakonito kazni ili da zastraši, ili da izvrši pritisak, ili iz nekog drugog razloga koji se zasniva na zastrašivanju, kazniti zatvorom od šest mjeseci do pet godina. U skladu sa stavom 2, uključenost službenog lica u izvršenje djela mučenja kažnjava se zatvorom od jedne do osam godina.

Šest članova *Načela Ujedinjenih nacija o djelotvornoj istrazi i dokumentovanju mučenja i drugih surovih, nečovječnih i ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja*²⁹⁵ daju sveobuhvatan okvir za propisivanje odredbi o istragama akata mučenja i zlostavljanja. Član 1 utvrđuje da su ciljevi istrage trostruki. Prvo, da se razjasne činjenice i utvrdi i prizna odgovornost pojedinca i države; drugo, da se utvrde preventivne mjere; i, treće, da se omogući krivično gonjenje ili disciplinske sankcije i odšteta i obeštećenje od strane države, uključujući i novčanu naknadu, zdravstvenu njegu i rehabilitaciju. Član 2 uspostavlja obavezu države da neodložno, djelotvorno, nezavisno, nepristrasno i stručno istraži prijave mučenja i zlostavljanja, bez obzira na to da li je podnesena pritužba. Član 3 utvrđuje da istražitelji moraju imati autoritet, ovlašćenja i resurse koji su neophodni da se sprovede djelotvorna istraga; da oštećeni, istražitelji i njihove porodice moraju da budu zaštićeni od nasilja ili prijetnji koje proizlaze iz istrage, i da lica upletena u mučenje ili zlostavljanje budu uklonjena sa bilo koje pozicije koja im omogućava kontrolu ili moć nad podnosiocima pritužbe, svjedocima, članovima porodice ili licima koja su odgovorna za istragu. Član 4 zahtijeva da žrtve mučenja ili zlostavljanja i njihovi pravni zastupnici imaju pristup postupku istrage. Kada su uspostavljene istražne procedure neadekvatne, član 5 predviđa osnivanje nezavisne, nepristrasne i stručne ispitne komisije koja ima nadležnost i ovlašćenja da sprovede istragu, i koja će objaviti sveobuhvatni pisani izvještaj na koji će država odgovoriti. Član 6 propisuje standarde za zdravstveno osoblje u vezi sa sprovođenjem istraga i izvještavanjem o istima.

---

294. „Službeni list Republike Crne Gore“, br. 70/2003, 13/2003, 47/2006 i „Službeni list Crne Gore“, br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/11, 40/13, 56/13 i 42/15.

295 Preporučeni rezolucijom Generalne skupštine 55/89 od 4. decembra 2000.

Priručnik o djelotvornoj istrazi i dokumentovanju mučenja i drugog surovog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja (Istanbulski protokol) predstavlja dopunu Načela UN-a koja su opisana u prethodnom stavu. Svrha Priručnika je da posluži kao međunarodne smjernice za ocjenu, istragu i izvještavanje o saznanjima o tvrdnjama o postojanju mučenja i zlostavljanja.²⁹⁶

Obaveze države da djelotvorno istraži navode o teškim povredama ljudskih prava opisane su i drugim dokumentima Ujedinjenih nacija. U čl. 22, 23 i 24 *Osnovnih načela Ujedinjenih nacija o upotrebi sile i vatrenog oružja od strane organa za sprovođenje zakona*²⁹⁷ propisano je da se smrtni događaji i teške tjelesne povrede koji su rezultat upotrebe sile od strane organa za sprovođenje zakona prijave i djelotvorno ispituju; da pogođena lica i njihovi pravni zastupnici imaju pristup nezavisnom postupku ispitivanja; i da se uspostave mjere koje omogućavaju da pretpostavljena lica odgovaraju za svoje postupke. Član 9 *Načela Ujedinjenih nacija o djelotvornom sprečavanju i istrazi vansudskih i samovoljnih pogubljenja i pogubljenja po kratkom postupku* zahtijeva da država sprovede temeljnu, brzu i nezavisnu istragu svih događaja za koje se sumnja da predstavljaju kršenje prava na život.²⁹⁸

Član 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima je jednostavno formulisan i ne sadrži odredbe o inkriminaciji i istrazi mučenja i zlostavljanja. Jurisprudencija Suda u Strazburu o obavezama države da djelotvorno istraži teška kršenja ljudskih prava razvijena je u sudskoj praksi o pravu na život, zabrani mučenja i zlostavljanja i pravu na privatnost i porodični život: čl. 2, 3 i 8 Evropske konvencije o ljudskim pravima. Član 8 značajan je u predmetima u kojima stepen težine postupanja na koje se odnosi predstava ne dostiže prag iz člana 3, ali ima negativan uticaj na fizički i moralni integritet određenog lica zbog čega se primjenjuje član 8.²⁹⁹ Jurisprudencija o djelotvornoj istrazi razvijena je prvi put u presudi u predmetu *McCann protiv Ujedinjenog Kraljevstva* iz 1995. godine, u kojoj se Sud pozvao na *Osnovna načela Ujedinjenih nacija o upotrebi sile i vatrenog oružja od strane organa za sprovođenje zakona* i *Načela Ujedinjenih nacija o djelotvornom sprečavanju i istrazi vansudskih i samovoljnih pogubljenja i pogubljenja po kratkom postupku*. Primjenjujući obavezu države članice da poštuje ljudska prava, po članu 1, na pravo na život po članu 2, Sud je konstatovao da treba sprovesti "djelotvornu zvaničnu istragu" navoda da je službenik države povrijedio pravo na život.³⁰⁰

---

296 Kancelarija visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava (OHCHR), *Priručnik o djelotvornoj istrazi i dokumentovanju mučenja i drugih surovih, nečovjećih i ponižavajućih postupanja i kažnjavanja* ("Istanbulski Protokol"), 2004, HR/P/PT/8/Rev.1, strane 1-2.

297 *Osnovna načela Ujedinjenih nacija o upotrebi sile i vatrenog oružja od strane organa za sprovođenje zakona*, usvojena 7. septembra 1990. od strane Osmog kongresa Ujedinjenih nacija o sprečavanju kriminala i o postupanju sa izvršiocima krivičnih djela.

298 *Načela Ujedinjenih nacija o djelotvornom sprečavanju i istrazi nezakonitih i samovoljnih pogubljenja i pogubljenja po kratkom postupku*, Preporučena rezolucijom 1989/65 Ekonomsko-socijalnog savjeta od 24. maja 1989. Načela prati Priručnik Ujedinjenih nacija o djelotvornom sprečavanju i istrazi vansudskih i samovoljnih pogubljenja i pogubljenja po kratkom postupku (Protokol iz Minesote), U.N. Doc. E/ST/CSDHA/12 (1991) koji je trenutno u postupku revizije.

299 *R. B. protiv Mađarske* (predstavka br. 64602/12), presuda od 12. aprila 2016, stav 79.

300 *McCann protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (predstavka br. 18984/91), presuda 27. septembra 1995, stav 161.

U navedenoj presudi *Assenov i drugi protiv Bugarske*³⁰¹ Sud je uskladio svoju jurisprudenciju o djelotvornim istragama po članu 2 i članu 3. Nakon što je utvrdio da povrede koje je pretrpio glavni podnosilac predstavke, koji je u to vrijeme bio 14-godišnji dječak i navodna žrtva zlostavljanja od strane policije, dostižu prag iz člana 3³⁰² Sud nije mogao da zaključi na osnovu dostupnih dokaza da je policija bila odgovorna.³⁰³ Dokazi su, međutim, doveli do opravdane sumnje da je povrede uzrokovala policija i Sud je utvrdio da treba da bude sprovedena "djelotvorna zvanična istraga" koja može da dovede do otkrivanja i kažnjavanja policijskih službenika koji su bili odgovorni za zlostavljanje.³⁰⁴

Sud u Strazburu je pojasnio da postoji očekivanje da će država krivično goniti i kazniti namjerno zlostavljanje od strane lica koja predstavljaju državu u interesu borbe protiv nekažnjivosti i poštovanja zabrane mučenja i zlostavljanja u praksi.³⁰⁵

Pozitivna obaveza da se spriječi zlostavljanje, uključujući djelotvornu istragu, ne odnosi se samo na postupanje lica koja predstavljaju državu, već i na postupanje fizičkih lica.³⁰⁶ U predmetu *Amadayev protiv Rusije*, na primjer, Sud je utvrdio da je tužena država povrijedila pozitivnu obavezu po članu 3 da sprovede djelotvornu istragu nasilnih napada od strane nekoliko fizičkih lica.³⁰⁷ U ključnoj presudi *M. C. protiv Bugarske* Sud je objasnio da je njegov zadatak da ispita da li zakonodavstvo o silovanju i navodni nedostaci u istrazi silovanja podnosioca predstavke predstavljaju povredu čl. 3 i 8. Sud je zaključio da pristup koji su zauzeli istražitelj i tužioc nije ispunio propisani standard i da je postojala povreda pozitivne obaveze države da uspostavi i djelotvorno primjenjuje krivično-pravni sistem koji kažnjava sve oblike seksualnog zlostavljanja.³⁰⁸

Sud razmatra pozitivne obaveze države da spriječi nasilje od strane fizičkih lica motivisano mržnjom i da istraži diskriminatorne motive po članu 3 kako samostalno, tako i zajedno sa članom 14, koji se odnosi na zabranu diskriminacije. U predmetu *97 pripadnika Gldani kongregacije Jehovinih svjedoka i četvoro drugih protiv Gruzije*, koji se odnosio na vjersku diskriminaciju od strane fizičkih lica, Sud je utvrdio da je država povrijedila svoju dužnost da sprovede djelotvornu istragu, čime je prekršila član 3; kao i čl. 3 i 9 (sloboda misli, savjesti i vjeroispovijesti) zajedno sa članom 14.³⁰⁹ U predmetu *M. C. i A. C. protiv Rumunije* Sud je utvrdio da je nesprovođenje djelotvorne istrage o navodima homofobičnog nasilja od strane fizičkih lica predstavljalo kršenje člana 3 zajedno sa članom 14.³¹⁰

---

301 (Predstavka br. 24760/94), presuda od 28. oktobra 1998.

302 *Assenov i drugi protiv Bugarske* (predstavka br. 24760/94), presuda od 28. oktobra 1998, stav 95.

303 *Assenov i drugi protiv Bugarske* (predstavka br. 24760/94), presuda od 28. oktobra 1998, st. 99/100.

304 *Assenov i drugi protiv Bugarske* (predstavka br. 24760/94), presuda od 28. oktobra 1998, st. 102.

305 V., na primjer, *Gäfgen protiv Njemačke* (predstavka br. 22978/05), presuda od 1. juna 2010, stav 119.

306 V., na primjer, *Biser Kostov protiv Bugarske* (predstavka br. 32662/06), presuda od 10. januara 2012, stav 77.

307 *Amadayev protiv Rusije* (predstavka br.18114/06), presuda od 3. jula 2014.

308 *M. C. protiv Bugarske* (predstavka br. 39272/98), presuda od 4. decembra 2003, st. 169-187.

309 *97 pripadnika Gldani kongregacije Jehovinih svjedoka i četvoro drugih protiv Gruzije* (predstavka br. 71156/01), presuda od 3. maja 2007.

310 *M.C. i A.C. protiv Rumunije* (predstavka br. 12060/12), presuda od 12. aprila 2016, st. 120-125.

5.3 Standardi djelotvorne istrage po Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima

---

U jurisprudenciji Suda³¹² utvrđen je niz međusobno povezanih standarda o procesnoj obavezi da se sprovede djelotvorna istraga, koja se mora sprovesti na sopstvenu inicijativu države nakon saznanja od strane nadležnih organa.³¹¹ Poznati u literaturi Savjeta Evrope pod različitim pojmovima kao što su standardi,³¹³ načela³¹⁴ i kriterijumi,³¹⁵ standardi djelotvorne istrage po Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima su sljedeći:

- adekvatnost;
- temeljitost;
- nezavisnost i nepristrasnost;
- blagovremenost;
- javni nadzor; i
- učešće oštećenog.

Obaveza sprovođenja djelotvorne istrage navodnih kršenja člana 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima je oblast prava koja se stalno razvija. Šest navedenih standarda nisu precizno ni odvojeno definisani u sudskoj praksi. Javni nadzor i učešće oštećenog, na primjer, često se uzimaju zajedno. Svaki standard se sastoji od imperativa politike i operativnih imperativa, i značajan je za jačanje institucija i kapaciteta, kao i za zahtjeve propisnog sudskog postupka koji su važni za pravično i djelotvorno sprovođenje pravde. Svaki od tih standarda je pojedinačno detaljnije izložen u daljem tekstu, a u skladu s jurisprudencijom Suda, gdje je to relevantno, biće navedena upućivanja na sudsku praksu po članu 2.

Adekvatnost

Standard adekvatnosti utvrđen je u Smjernicama Komiteta ministara Savjeta Evrope o iskorjenjivanju nekažnjivosti za teška kršenja ljudskih prava kako slijedi:

“Istraga mora biti takva da dovede do otkrivanja i kažnjavanja odgovornih lica. Ovo ne stvara obavezu za državu da osigura da istraga vodi tačno određenom

---

311 V., na primjer, *Georgiev protiv „Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije“* (predstavka br. 26984/05), presuda od 19. aprila 2012, stav 64.

312 Korijeni onoga što je kasnije postalo široko poznato kao standardi Evropske konvencije o ljudskim pravima o djelotvornoj istrazi navedeni su u *Jordan protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (predstavka br. 24746/94), presuda od 4. maja 2001, st. 106-109. V. takođe, Svanidze, E, *Djelotvorna istraga zlostavljanja: Smjernice za evropske standarde*, Drugo izdanje, 2014, Savjet Evrope.

313 'Borba protiv nekažnjivosti', Poglavlje VIII Standarda Komiteta za sprečavanje mučenja: "Materijalni" dijelovi Opštih izvještaja Komiteta za sprečavanje mučenja, Savjet Evrope, CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2015, str. 102-107.

314 Savjet Evrope, *Mišljenje Komesara za ljudska prava o nezavisnom i djelotvornom razmatranju pritužbi protiv policije*, CommDH(2009)4.

315 Savjet Evrope, *Smjernice Komiteta ministara Savjeta Evrope o iskorjenjivanju nekažnjivosti za teška kršenja ljudskih prava*, H/Inf (2011.) 7, usvojene od strane Komiteta ministara 30. marta 2011. godine na 1110. sastanku zamjenika ministara.

*rezultatu, ali vlasti moraju preduzeti razumne korake koji su im na raspolaganju da obezbijede dokaze koji se odnose na spornu situaciju.*³¹⁶

Poznat kao obaveza sredstva,³¹⁷ standard adekvatnosti odnosi se na sveobuhvatan cilj da se obezbijede i pribave dokazi. U slučaju istrage krivičnog djela, svrha istrage je da se obezbijede dokazi koji će učinioca privesti pravdi. U slučaju navodnog disciplinskog prekršaja, svrha istrage je da osigura izricanje odgovarajuće sankcije. Nadalje, opšta svrha krivičnih i disciplinskih postupaka je da odvrate od činjenja kažnjivih djela, da zaštite javnost i izvuku pouke koje će spriječiti dalje prekršaje ili krivična djela u budućnosti. Isto ovo važi za istrage navoda o teškim kršenjima ljudskih prava koja su propisana kao krivična djela: kao što se zahtijeva za mučenje po članu 4 Konvencije protiv mučenja i drugog surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja.³¹⁸ Konvencija UN protiv mučenja ne zahtijeva inkriminisanje drugih oblika zlostavljanja, ali ih isto tako izričito ne isključuje.³¹⁹ U predmetu *M. C. protiv Bugarske* ESLJP je utvrdio da je pozitivna obaveza države da "propíše krivično-pravne odredbe kojima se djelotvorno kažnjava silovanje i da ih primjenjuje u praksi putem djelotvorne istrage i krivičnog gonjenja" inherentna članu 3, kao i članu 8.³²⁰ U predmetu *Amadayev protiv Rusije* Sud je smatrao da je neshvatljivo da nije sprovedena temeljna istraga u vezi sa nasilnom konfrontacijom koja je uključivala desetine lica i to kvalifikovao kao "kršenje pozitivne obaveze države da zaštiti pojedince od zlostavljanja od strane trećih lica zbog propuštanja da se djelotvorno primijene postojeći krivično-pravni mehanizmi."³²¹

U predmetu *Milić i Nikezić protiv Crne Gore* Sud je izričito naveo da država nije utvrdila da je odluka državnog tužioca da obustavi krivični postupak protiv službenika obezbjeđenja u zatvoru osumnjičenih za zlostavljanje koje su pretrpjeli podnosioci predstave "bila zasnovana na adekvatnoj ocjeni svih relevantnih" činjenica.³²²

Samo po sebi je jasno da prag koji zahtijeva da bude ispunjena obaveza sprovođenja djelotvorne istrage po članu 3 nije tako visok kao test koji se zahtijeva za

---

316 Smjernice Komiteta ministara Savjeta Evrope o iskorjenjivanju nekažnjivosti za teška kršenja ljudskih prava, H/Inf (2011.) 7, usvojene od strane Komiteta ministara 30. marta 2011. godine na 1110. sastanku zamjenika ministara. V. takođe, "Borba protiv nekažnjivosti" Poglavlje VIII Standarda Komiteta za sprečavanje mučenja: "Materijalni" djelovi Opštih izvještaja Komiteta za sprečavanje mučenja, Savjet Evrope, CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2015, stav 31. Mišljenje Komesara za ljudska prava o nezavisnom i djelotvornom razmatranju pritužbi protiv policije, CommDH(2009)4, Savjet Evrope, CommDH(2009)4, st. 67-69. Kancelarija visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava (OHCHR), Priručnik o djelotvornoj istrazi i dokumentovanju mučenja i drugih surovih, nehumanih i ponižavajućih postupanja i kažnjavanja ("Istanbulski Protokol"), 2004, HR/P/PT/8/Rev.1, stav 77

317 V., na primjer, *Archip protiv Rumunije* (predstavka br. 49608/08), presuda od 27. septembra 2011, stav 61.

318 Konvencija protiv mučenja i drugog surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, usvojena i otvorena za potpis, ratifikaciju i pristupanja rezolucijom Generalne skupštine 39/46 od 10. decembra 1984.

319 V. Amnesty International, *Borba protiv mučenja i drugog zlostavljanja: priručnik za akciju*, strana 268, 2016, Amnesty International.

320 *M. C. protiv Bugarske* (predstavka br. 39272/98), presuda od 4. decembra 2003, stav 153.

321 *Amadayev protiv Rusije* (predstavka br.18114/06), presuda od 3. jula 2014.

322 *Milić i Nikezić protiv Crne Gore* (predstavke br. 54999/10 i 10609/11), presuda od 28. aprila 2015, stav 81.

utvrđivanje postojanja materijalne povrede. U predmetu *Stefan Iliev protiv Bugarske* Sud je zaključio da korišćenje sile od strane policije u cilju izvršenja hapšenja podnosioca predstavke nije dostiglo minimalni stepen težine po članu 3. Sud je dalje utvrdio procesnu povredu usljed činjenice da su vlasti imale obavezu da sprovedu djelotvornu istragu kada su medicinski dokazi ukazivali na osnovanu sumnju da je policija uzrokovala povredu koje je pretrpio podnosilac predstavke u suprotnosti sa domaćim Krivičnim zakonikom.³²³

U predmetu *Cestaro protiv Italije* iz 2015. godine, Sud je detaljno izložio opšta načela procesnih obaveza po članu 3 koja se odnose na standard adekvatnosti. Veliki značaj pridaje se ishodu istrage, kao i krivičnom ili disciplinskom postupku, uključujući i težinu sankcije koja se izriče u slučaju kada se ustanovi odgovornost. Razlog za to je efekat odvratanja kako krivičnog tako i disciplinskog postupka i njihova opštija svrha sprječavanja povreda zabrane zlostavljanja. Od suštinskog je značaja za zadržavanje povjerenja javnosti u organe za sprovođenje zakona, kao i za poštovanje vladavine prava, da se tokom postupka, uključujući i fazu suđenja, ne dozvoli da napadi na fizički i moralni integritet pojedinca prođu nekažnjeno (ovo uključuje predmete u kojima stepen težine dostiže prag po članu 8, ali ne i prag po članu 3). U suprotnom, može se steći utisak da postoji tolerancija javnosti ili tajno dogovaranje u pogledu nezakonitog postupanja lica koja predstavljaju državu. Preduslov za djelotvornu istragu su krivično-pravne odredbe kojima se kažnjava zlostavljanje koje je suprotno članu 3. Bez krivičnog zakonodavstva ove vrste, uključujući odredbe koje će omogućiti adekvatno kažnjavanje, zaštita protiv mučenja i zlostavljanja, koja predstavlja temeljnu vrijednost za demokratsko društvo, biće ugrožena. Kada je riječ o disciplinskom postupku protiv lica koje predstavlja državu koje je optuženo za krivično djelo zlostavljanja, očekuje se da će to lice biti suspendovano sa dužnosti za vrijeme trajanja postupka i da će biti otpušeno ukoliko bude osuđeno.³²⁴

Primjenjujući prethodno opisana načela, Sud je naveo tri razloga za zabrinutost u predmetu *Cestaro protiv Italije* u pogledu obaveze države da "otkrije i, gdje je to primjereno, adekvatno kazni učinioce akata koji su u suprotnosti sa članom 3." Kao prvo, propuštanje da se identifikuju policijski službenici odgovorni za zlostavljanje na koje se odnosi pritužba. Drugo, zastara krivičnog gonjenja i djelimično smanjenje kazne nakon osuđujuće presude. I kao treće, sumnje u disciplinske mjere preduzete protiv lica koja su bila odgovorna za sporno zlostavljanje.³²⁵

Sud je kritikovao činjenicu da su policijski službenici mogli da odbiju, a da ne budu kažnjeni, saradnju sa tužilačkim organima potrebnu da se identifikuju službenici koji su možda bili uključeni u napad na podnosioca predstavke.³²⁶ Sud je takođe ukazao da je značajno da policijski službenici uključeni u operaciju mogu da budu identifikovani, jer u suprotnom postoji rizik od kršenja obaveze da se sprovede djelotvorna istraga.³²⁷

---

323 *Stefan Iliev protiv Bugarske* (predstavka br. 53121/99), presuda od 10. maja 2007, stav 47.

324 *Cestaro protiv Italije* (predstavka br.6884/11), presuda od 7. aprila 2015: st. 205-210.

325 *Cestaro protiv Italije* (predstavka br.6884/11), presuda od 7. aprila 2015: st. 205-2013.

326 *Ibid*, st. 214-216.

327 *Ibid*, stav 217.

Sud je primijetio da su po zakonima tužene države kažnjiva djela učinjena protiv podnosioca predstavke zastarjela prije nego što je okončan postupak po žalbi u krivičnom postupku. Sud je zaključio da je italijansko krivično zakonodavstvo neadekvatno u dijelu koji se odnosi na zahtjev da se kazne akti mučenja i da je u potpunosti lišeno bilo kakvog efekta odvratanja koji bi mogao da spriječi slične povrede člana 3 u budućnosti.³²⁸

Sud je takođe konstatovao da se ne čini da su policijski službenici koji su bili upleteni u djela mučenja koje je pretrpio podnosilac predstavke i druga kažnjiva djela usljed iste policijske operacije bili suspendovani sa dužnosti tokom trajanja krivičnog postupka. Sud je kritikovao činjenicu da tužena država nije pružila informacije o uticaju koji je krivični postupak imao na karijeru službenika, odnosno da li je protiv njih pokrenut disciplinski postupak.³²⁹

Temeljnost

Standard temeljitosti utvrđen je u *Smjernicama Komiteta ministara Savjeta Evrope o iskorjenjivanju nekažnjivosti za teška kršenja ljudskih prava* kako slijedi:

“Istraga treba da bude sveobuhvatna po opsegu i da se bavi svim relevantnim okolnostima, uključujući svaku rasističku ili drugu diskriminatornu motivaciju. Istraga bi trebalo da omogući identifikovanje svih sistemskih propusta koji su doveli do kršenja. To zahtijeva preduzimanje svih razumnih koraka da se obezbijede relevantni dokazi, kao što su identifikovanje i razgovor sa navodnim žrtvama, osumnjičenima i svjedocima; uviđaj na licu mjesta gdje se dogodila navodna povreda radi prikupljanja materijalnih dokaza; i prikupljanje forenzičkih i medicinskih dokaza od strane za to stručnih specijalista. Dokaze bi trebalo ocijeniti na temeljan, dosljedan i objektivian način.”³³⁰

Dok se standard adekvatnosti u biti odnosi na svrhu istrage, standard temeljitosti odnosi se na operativna pitanja i na način na koji bi istragu trebalo sprovesti. U predmetu *Ciorap protiv Republike Moldavije* (br. 5)³³¹ Sud je konstatovao da mora da postoji ozbiljan pokušaj da se otkrije što se dogodilo i da treba izbjegavati oslanjanje na ishitrene ili neosnovane zaključke: *“Bilo kakav nedostatak u istrazi koji ugrožava njenu sposobnost da utvrdi uzrok povreda ili identitet lica koja su od-*

---

³²⁸ *Ibid*, stav 225.

³²⁹ *Ibid*, st. 226/227.

³³⁰ *Smjernice Komiteta ministara Savjeta Evrope o iskorjenjivanju nekažnjivosti za teška kršenja ljudskih prava*, H/Inf (2011.) 7, usvojene od strane Komiteta ministara 30. marta 2011. godine na 1110. sastanku zamjenika ministara.

V. takođe, “Borba protiv nekažnjivosti” Poglavlje VIII *Standarda Komiteta za sprečavanje mučenja: “Materijalni” djelovi Opštih izvještaja Komiteta za sprečavanje mučenja*, Savjet Evrope, CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2015, stav 69; *Mišljenje Komesara za ljudska prava o nezavisnom i djelotvornom razmatranju pritužbi protiv policije*, CommDH(2009)4, Savjet Evrope, CommDH(2009)4, st. 33-34; Kancelarija visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava (OHCHR), *Priručnik o djelotvornoj istrazi i dokumentovanju mučenja i drugih surovih, nehumanih i ponižavajućih postupanja i kažnjavanja* (“Istanbulski Protokol”), 2004, HR/P/PT/8/Rev.1, stav 80.

³³¹ (Predstavka br. 7232/07), presuda od 15. marta 2016.

govorna za nanošenje istih predstavljaće rizik od neispunjavanja ovog standarda.”³³²

U predmetu *Milić i Nikezić protiv Crne Gore*³³³ utvrđivanje procesne povrede člana 3 je bilo zasnovano na tvrdnji podnosilaca predstavke, koju Vlada nije osporila, da državni tužilac nije pribavio sve relevantne video zapise zatvorskog hodnika i da, kada je obustavio krivični postupak, nije uzeo u obzir nalaze činjenica kako ih je utvrdio Ombudsman.

U predmetu *Siništaj i drugi protiv Crne Gore* Sud je utvrdio da istraga povreda koje je pretrpio treći podnosilac predstavke nije bila temeljna. Sud je primijetio da su podnosilac predstavke i povrede koje su mu nanijete, a koje su konstatovali istražni sudija i zatvorski ljekar, ignorisani od strane Odjeljenja za unutrašnju kontrolu u njihovoj istrazi pritužbi o zlostavljanju koje je podnijelo svih sedam podnosilaca predstavke.³³⁴

Prilikom konstatovanja nedostatka temeljitosti istrage Sud je utvrdio širok spektar operativnih mjera koje su potrebne da bi istraga bila u skladu sa članom 3. Ne postoji iscrpan spisak, ali su ovdje dati neki primjeri onoga što se očekuje u različitim fazama istrage.

Podnošenje formalne pritužbe često služi da se pokrene istraga. U vezi sa izjavom podnosioca pritužbe, neophodno je uzeti punu i tačnu izjavu koja obuhvata sve okolnosti njegove pritužbe,³³⁵ i pažljivo i objektivno ocijeniti njegovu pritužbu.³³⁶

Iskazi svjedoka od ključne važnosti su za temeljnu istragu i utvrđivanje činjenica. Postoji očekivanje da će se učiniti razumni naponi da se uđe u trag svjedocima, uključujući pripadnike javnosti³³⁷ i policijske ili zatvorske službenike,³³⁸ radi pribavljanja potpunih i tačnih izjava.³³⁹

U istragama u skladu sa članom 3, položaj predstavnika države koji imaju ovlaštenje da primijene prisilu može se pokazati problematičnim. Ovo je naročito slučaj u vezi sa pitanjem da li se oni ispituju kao svjedoci ili kao osumnjičeni. U interesu sprovođenja temeljne istrage Sud veoma jasno zahtijeva da se, kada se pojave pi-

---

332 *Ciorap protiv Republike Moldavije* (br. 5) (predstavka br. 7232/07), presuda od 15. marta 2016, stav 60.

333 (Predstavke br. 549910/10 i 10609/11), presuda od 28. aprila 2015, stav 99.

334 *Siništaj i drugi protiv Crne Gore* (predstavke br. 1451/10, 7260/10 i 7382/10), presuda od 24. novembra 2015, stav 148.

335 V., na primjer, *Cobzaru protiv Rumunije* (predstavka br. 48254/99), presuda od 26. jula 2007, stav 71. (predstavka br. 42418/10), presuda od 24. jula 2012, stav 90. *El Masri protiv „Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije“* (predstavka br. 39630/09), presuda od 13. decembra 2012, stav 187.

336 V., na primjer, *Bouyid protiv Belgije* (predstavka br. 23380/09), presuda od 28. septembra 2015, stav 130.

337 V., na primjer, *Ognyanova i Choban protiv Bugarske* (predstavka br. 46317/99), presuda od 23. februara 2006, stav 110.

338 V., na primjer, *Artyomov protiv Rusije* (predstavka br. 14146/02), presuda od 27. maja 2010, stav 180; *Ciorap protiv Republike Moldavije* (br. 5) (predstavka br. 7232/07), presuda od 15. marta 2016, stav 64.

339 V., na primjer, *Assenov i drugi protiv Bugarske* (predstavka br. 24760/94), presuda od 28. oktobra 1998, stav 103; *El Masri protiv „Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije“* (predstavka br. 39630/09), presuda od 13. decembra 2012, stav 187.

tanja krivične odgovornosti, policijski službenici optuženi ili osumnjičeni za nezakonito ponašanje ispituju u svojstvu osumnjičenog koji ima pravo na garancije pravičnog suđenja,³⁴⁰ kao i da im se ne dozvoli komunikacija sa kolegama prije nego što daju iskaz.³⁴¹

Prikupljanje raspoloživih dokaza korišćenjem drugih metoda koje ne podrazumijevaju saslušanje od ključne je važnosti za temeljitost i moraju se učiniti razumni napori da se obezbijede, prikupe i analiziraju svi forenzički,³⁴² medicinski³⁴³ i video dokazi.³⁴⁴

U pogledu rigoroznosti koja se zahtijeva prilikom prikupljanja dokaza Sud je ustanovio nekoliko načela koja se odnose na temeljitost. Neophodno je sprovesti pravce ispitivanja po osnovu osnovane sumnje i ne smiju se zanemariti dokazi koji idu u prilog pritužbe.³⁴⁵ Ovo znači da se dokazi ne smiju prihvatati nekritički, posebno kada su u pitanju iskazi policijskih službenika,³⁴⁶ ili kada dokazi pobijaju pritužbu.³⁴⁷ Takođe, kada postoje protivrečni dokazi, treba izbjegavati pokušaje da se kontradiktorni dokazi usaglaise ili da se odbace dokazi koji idu u prilog navodima podnosioca pritužbe.³⁴⁸

S obzirom na teškoće koje postoje u dokazivanju diskriminacije koja predstavlja kršenje člana 14 Evropske konvencije o ljudskim pravima, istražiteljima se nameće dodatna obaveza da temeljno ispituju sve činjenice kako bi otkrili sve moguće diskriminatorne motive za navodne povrede člana 2 po osnovu, na primjer, rasnih,³⁴⁹ političkih³⁵⁰ ili vjerskih³⁵¹ predrasuda ili predrasuda u vezi sa seksualnom orijentacijom.³⁵²

---

340 V., na primjer, *Ramsahai protiv Holandije* (predstavka br. 52391/99), presuda od 15. maja 2007, stav 330.

341 V., na primjer, *Virabyan protiv Armenije* (predstavka br. 40094/05), presuda od 2. oktobra 2012, stav 175.

342 V., na primjer, *Tangiyev protiv Rusije* (predstavka br. 27610/05), presuda od 11. decembra 2012, stav 53. *Naboyshchikov protiv Rusije* (predstavka br. 21240/05), presuda od 27. oktobra 2010, st. 70/71.

343 V., na primjer, *Aksoy protiv Turske* (predstavka br. 21987/93), presuda od 18. decembra 1996, stav 56; *J. D. protiv Hrvatske* (predstavka br. 42418/10), presuda od 24. jula 2012, stav 90; *Dedovskiy i drugi protiv Rusije* (predstavka br. 7178/03), presuda od 15. maja 2009, stav 89.

344 V., na primjer, *Ciorap protiv Republike Moldavije* (br. 5) (predstavka br. 7232/07), presuda od 15. marta 2016, stav 66.

345 V., na primjer, *Aydin protiv Turske* (predstavka br. 23178/94), presuda od 25. septembra 1997, stav 98.

346 V., na primjer, *Virabyan protiv Armenije* (predstavka br. 40094/05), presuda od 2. oktobra 2012, stav 167.

347 V., na primjer, *Cobzaru protiv Rumunije* (predstavka br. 48254/99), presuda od 26. jula 2007, stav 72.

348 V., na primjer, *Mikhail Nikolayev protiv Rusije* (predstavka br. 40192/06), presuda od 6. decembra 2016, stav 100.

349 V., na primjer, *Nachova i drugi protiv Bugarske* (predstavke br. 43577/98 i 43579/98), presuda od 6. jula 2005, st. 160-164; *B.S. protiv Španije* (predstavka br. 47159/08), presuda od 24. jula 2012, stav 62.

350 V., na primjer, *Virabyan protiv Armenije* (predstavka br. 40094/05), presuda od 2. oktobra 2012, stav 224.

351 V., na primjer, *97 pripadnika Gldani kongregacije Jehovinih svjedoka i četvoro drugih protiv Gruzije* (predstavka br. 71156/01), presuda od 3. maja 2007.

352 V., na primjer, *M. C. i A. C. protiv Rumunije* (predstavka br.12060/12), presuda od 12. aprila 2016.

Nezavisnost i nepristrasnost

Standard nezavisnosti i nepristrasnosti opisan je u Smjernicama Komiteta ministara Savjeta Evrope o iskorjenjivanju nekažnjivosti za teška kršenja ljudskih prava kako slijedi:

“Lica koja su odgovorna za sprovođenje istrage moraju da budu nepristrasna i nezavisna od lica koja su upletena u predmetne događaje. Ovo zahtijeva da organi koji su upleteni u događaje ne mogu ni da vode pribavljanje dokaza niti predistražni postupak; naročito, istražitelji ne mogu da budu dio iste jedinice kao službenici protiv kojih se vodi istraga.”³⁵³

Standard nezavisnosti i nepristrasnosti odnosi se na lica koja su odgovorna za vođenje istrage, uključujući i usmjeravanje, upravljanje i sprovođenje istrage, i donošenje profesionalnih ocjena i primjenu istražne ekspertize. U predmetu *Siništaj i drugi protiv Crne Gore* Sud je konstatovao da istraga povreda koje je pretrpio treći podnosilac predstave nije bila nezavisna:

“Jedina radnja koja je preduzeta ... bila je izgleda istraga unutrašnje kontrole policije, koja takođe ne može da se smatra nezavisnom, jer ju je izvršila sama policija.”³⁵⁴

Pitanja koja se odnose na nezavisnost istraga o navodima o postojanju mučenja i zlostavljanja, kao i druge navodne povrede ličnog integriteta po čl. 2, 4 i 8 Evropske konvencije o ljudskim pravima zauzimaju značajno mjesto u jurisprudenciji Suda i u smjernicama Savjeta Evrope o djelotvornim istragama.³⁵⁵ U vezi sa nezavisnošću istrage navoda da je smrtonosna upotreba vatrenog oružja od strane policije predstavljala kršenje člana 2 Sud je primijetio: „Ovdje je u pitanju ništa manje nego javno povjerenje u monopol države da koristi silu.”³⁵⁶

---

353 Smjernice Komiteta ministara Savjeta Evrope o iskorjenjivanju nekažnjivosti za teška kršenja ljudskih prava, H/Inf (2011.) 7, usvojene od strane Komiteta ministara 30. marta 2011. na 1110. sastanku zamjenika ministara.

V. takođe, “Borba protiv nekažnjivosti” Poglavlje VIII Standarda Komiteta za sprečavanje mučenja: “Materijalni” djelovi Opštih izvještaja Komiteta za sprečavanje mučenja, Savjet Evrope, CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2015, stav 32; Mišljenje Komesara za ljudska prava o nezavisnom i djelotvornom razmatranju pritužbi protiv policije, CommDH(2009)4, Savjet Evrope, CommDH(2009)4, st. 63-66; Kancelarija visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava (OHCHR), Priručnik o djelotvornoj istrazi i dokumentovanju mučenja i drugih surovih, nehumanih i ponižavajućih postupanja i kažnjavanja (“Istanbulski Protokol”), 2004, HR/P/PT/8/Rev.1, stav 79.

354 *Siništaj i drugi protiv Crne Gore* (predstavke br. 1451/10, 7260/10 i 7382/10) presuda od 24. novembra 2015, stav 148.

355 Standardi Komiteta za sprečavanje mučenja “Borba protiv nekažnjivosti” Poglavlje VIII Standarda Komiteta za sprečavanje mučenja: “Materijalni” djelovi Opštih izvještaja Komiteta za sprečavanje mučenja, Savjet Evrope, CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2015, str. 102-107; Mišljenje Komesara za ljudska prava o nezavisnom i djelotvornom razmatranju pritužbi protiv policije, CommDH(2009)4, Savjet Evrope, CommDH(2009)4. Smjernice Komiteta ministara Savjeta Evrope o iskorjenjivanju nekažnjivosti za teška kršenja ljudskih prava, H/Inf (2011.) 7, usvojene od strane Komiteta ministara 30. marta 2011 na 1110. sastanku zamjenika ministara.

356 *Ramsahai protiv Holandije* (predstavka br. 52391/99) presuda od 15. maja 2007, stav 325.

Opšti je stav da većinom djelotvornih istraga navoda o teškim kršenjima ljudskih prava od strane predstavnika države treba da vode, upravljaju i da ih sprovede istražitelji koji su pripadnici organa koji je odvojen i nije povezan sa organom čiji su pripadnici predstavnici države koji su upleteni u date događaje.³⁵⁷

Neki primjeri predmeta u kojima je Sud konstatovao nedostatke u odnosu na nezavisnost istraga navodnih kršenja člana 3 su:

- kada su istragu sprovele kolege policijskog službenika koji je navodno zlostavljao podnosioca predstavke;³⁵⁸
- kada je istraga sprovedena u potpunosti u okviru komandnog lanca iste policijske jedinice koja je bila upletena u sporni događaj;³⁵⁹
- kada je isti istražitelj bio odgovoran za istragu krivičnih navoda protiv podnosioca predstavke kao i istragu navoda podnosioca predstavke o zlostavljanju koje je proizašlo iz istog spornog događaja;³⁶⁰
- kada tužilaštvo nadležno za pokretanje istrage o navodima podnosioca predstavke o zlostavljanju za vrijeme zadržavanja od strane policije vrati pritužbu istoj policijskoj jedinici u kojoj je on bio zadržan;³⁶¹
- prisustvo policijskog službenika tokom ljekarskog pregleda podnosioca predstavke, za koje je Sud utvrdio da je uticalo na podnosioca predstavke da se uzdrži od pokazivanja povreda iz straha od daljeg zlostavljanja;³⁶²
- nedjelotvorna sudska kontrola nad istražnim organima;³⁶³ i
- zabrinutost u vezi sa “formalnom i *de facto* nezavisnošću” ljekara sudske medicine zaduženog za pregled podnosioca predstavke, naročito u pogledu evidentiranja mogućeg porijekla povreda.³⁶⁴

---

357 “U idealnom slučaju, lica kojima je povjereno operativno sprovođenje istrage trebalo bi da budu u potpunosti nezavisna od agencije koja je upletena u događaje.” Standardi Komiteta za sprečavanje mučenja, str. 105, “Borba protiv nekažnjivosti” Poglavlje VIII Standarda Komiteta za sprečavanje mučenja: “Materijalni” djelovi Opštih izvještaja Komiteta za sprečavanje mučenja, Savjet Evrope, CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2015102-107. V. takođe, stav 32 Mišljenja Komesara za ljudska prava o nezavisnom i djelotvornom razmatranju pritužbi protiv policije, “Postojanje Nezavisnog tijela za pritužbe protiv policije sa sveobuhvatnim ovlaštenjima za nadzor svih pritužbi protiv policije predstavlja značajan doprinos načelu nezavisnosti. Odgovornost Nezavisnog tijela za pritužbe protiv policije za evidentiranje i dodjeljivanje predmeta u slučaju postupanja po pritužbi u potpunosti je u skladu sa očekivanjem da pored praktične nezavisnosti treba da ne postoji institucionalna ili hijerarhijska veza između istražitelja i službenika protiv koga je podnijeta pritužba.” Savjet Evrope, CommDH(2009)4.

358 V., na primjer, *Najafli protiv Azerbejdžana* (predstavka br. 2594/07), presuda od 2. oktobra 2012, stav 52.

359 V., na primjer, *Mafalani protiv Hrvatske* (predstavka br. 32325/13), presuda od 9. jula 2015, stav 99.

360 V., na primjer, *Timofejevi protiv Latvija* (predstavka br. 45393/04), presuda od 11. decembra 2012, stav 98.

361 V., na primjer, *Vovruško protiv Latvija* (predstavka br. 11065/02), presuda od 11. decembra 2012, stav 50.

362 V., na primjer, *Buhaniac protiv Republike Moldovije* (predstavka br. 560740/10), presuda od 28. januara 2014, stav 39.

363 V., na primjer, *Sochichiu protiv Moldova* (predstavka br. 28698/09), presuda od 15. maja 2012, stav 41.

364 V., na primjer, *Ochelkov protiv Rusije* (predstavka br. 17828/05), presuda od 11. aprila 2013, stav 103.

Standard nezavisnosti i nepristrasnosti od ključnog je značaja za djelotvornost istrage i preklapa se sa operativnim imperativima koji su povezani sa standardom temeljitosti. U predmetu *Mikhail Nikolayev protiv Rusije*, na primjer, Sud je utvrdio da “zaključci istražnog organa nisu bili zasnovani na temeljnoj, objektivnoj i nepristrasnoj analizi svih relevantnih elemenata.”³⁶⁵ Pored toga što služi kao imperativ politike, odnosno osigurava da “ne postoji hijerarhijska i institucionalna veza”, standard nezavisnosti i nepristrasnosti ima i operativni imperativ, odnosno zahtijeva da istražitelji nezavisno i nepristrasno ocijene dokaze, što je Sud u predmetu *Mikhail Nikolayev* opisao kao “temeljnu, objektivnu i nepristrasnu analizu.”³⁶⁶

Trenutno je ključna presuda u jurisprudenciji Suda iz Strazbura u ovoj oblasti presuda u predmetu u vezi sa članom 2, *Mustafa Tunç i Fecire Tunç protiv Turske*. U ovom predmetu Sud je ispitivao značenje nezavisnosti u kontekstu temeljitosti istrage o smrtonosnoj upotrebi vatrenog oružja vojnika na služenju obaveznog vojnog roka.³⁶⁷ Sud je razmatrao nezavisnost i nepristrasnost istrage imajući u vidu zakonsku nezavisnost organa zaduženih za istragu, odnose između pojedinih pripadnika tih organa i lica koje je bilo upleteno u događaje i način na koji je istraga vođena. Sud je zaključio da je istraga bila u dovoljnoj mjeri nezavisna u smislu člana 2 i pored činjenice da nije postojala zakonska nezavisnost istražnih organa. Sud je uzeo u obzir da nije postojala neposredna veza između istražitelja i potencijalnog osumnjičenog i da način na koji je istraga vođena nije odražavao odsustvo nezavisnosti i nepristrasnosti.³⁶⁸ *Tunç protiv Turske* je značajan u smislu pojašnjavanja da standard nezavisnosti i nepristrasnosti nije ograničen na institucionalni okvir, već da se odnosi i na operativne aspekte istrage.

Odgovornosti policijskih službenika u okviru istrage pokazale su se naročito problematičnim u vezi sa poštovanjem standarda nezavisnosti i nepristrasnosti, što je rezultiralo time da je Sud utvrdio povredu procesne obaveze od strane države u velikom broju predmeta: Crne Gore, na primjer, u predmetu *Siništaj i drugi protiv Crne Gore*.³⁶⁹ Iz ovog razloga, standard nezavisnosti i nepristrasnosti nalazi se u fokusu jačanja institucija i kapaciteta širom Evrope, a Savjet Evrope pruža podršku programima reforme policije i krivičnog pravosuđa u nekoliko država članica.

Država ima slobodu procjene prilikom određivanja načina na koji će ispuniti standard nezavisnosti i nepristrasnosti u okviru parametara koje je utvrdio Sud. U nekim državama, u posebnim jurisdikcijama koje čine Ujedinjeno Kraljevstvo (Engleska i

---

365 V., na primjer, *Mikhail Nikolayev protiv Rusije* (predstavka br. 40192/06), presuda od 6. decembra 2016, stav 101.

366 V. takođe, zaključak Suda o “subjektivnim” ocjenama od strane tužilaštva u predmetu *Artyomov protiv Rusije* (predstavka br. 14146/02), presuda od 27. maja 2010, stav 181; i, dalje, zapažanja Suda o samopriznatom nepostojanju nepristrasnosti policijskog istražitelja u predmetu *97 pripadnika Gldani kongregacije Jehovinih svjedoka i četvoro drugih protiv Gruzije* (predstavka br. 71156/01), presuda od 3. maja 2007, st. 117/118.

367 *Mustafa Tunç i Fecire Tunç protiv Turske* (predstavka br. 24014/05), presuda od 14. aprila 2015, st. 217-256.

368 *Ibid*, stav 254.

369 *Siništaj i drugi protiv Crne Gore* (predstavke br. 1451/10, 7260/10 i 7382/10), presuda od 24. novembra 2015, stav 148.

Vels, Škotska i Sjeverna Irska), u Danskoj i Irskoj na primjer, obrazovana su nezavisna tijela za pritužbe protiv policije. Ova nezavisna tijela imaju zakonska ovlaštenja da vode istragu protiv policijskih službenika i da vrše nadzor nad unutrašnjim policijskim istragama navoda o postojanju krivičnih djela i disciplinskih prekršaja. Standardna praksa u Ujedinjenom Kraljevstvu je, na primjer, da nezavisno tijelo istraži sve predmete u kojima po Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima postoji obaveza da se sprovede djelotvorna istraga. Postojanje nezavisnog tijela sa ovlaštenjima da vodi istragu protiv predstavnika nadležnih organa, bilo da se radi o policijskim, zatvorskim ili tužilačkim službenicima, ne jemči poštovanje procesne obaveze sprovođenja istrage. Ovo može biti na osnovu toga što je nezavisnost i nepristrasnost ugrožena, i propuštanja da se nezavisno i nepristrasno ocijene dokazi (kao što je ukazano u predmetu *Mustafa Tunç i Fecire Tunç protiv Turske*³⁷⁰), kao posljedica istorijskih ili kontinuiranih veza između istražitelja i potencijalnih osumnjičenih, tajnog dogovora između istražitelja i nadležnih organa čiji je pripadnik potencijalni osumnjičeni, ili iz razloga što je nezavisno tijelo institucionalno obuhvaćeno od strane datog nadležnog organa.

Modeli nezavisnosti razvijeni u Ujedinjenom Kraljevstvu funkcionišu u krivično-pravnim sistemima u kojima je policija zadužena za sprovođenje krivičnih istraga. U jurisdikcijama u kojima je za krivične istrage zaduženo tužilaštvo, u nekim državama i uz učešće sudije za istragu, kao u Crnoj Gori, sprovođenje izviđaja i preduzimanje istražnih radnji od strane policije je problematično. Iako je tužilac zadužen za istragu i davanje instrukcija policijskim službenicima, činjenica da policijski službenici sprovode istragu predstavlja razlog za zabrinutost. Problemi se mogu pojaviti i kao posljedica tijesne saradnje tužilaca i policije u radu na standardnim krivičnim predmetima, kao i usljed rizika od tajnog dogovaranja kada se vodi istraga navoda o postojanju kršenja ljudskih prava. U skandinavskim zemljama, na primjer Norveškoj, da bi se riješio ovaj problem uspostavljena je nezavisna i posebna jedinica u okviru tužilaštva čija je jedina nadležnost da istražuje krivične navode i krivično goni policijske službenike. U Moldaviji je, nasuprot ovome, uspostavljena nezavisna jedinica u okviru tužilaštva da vodi istrage navoda o teškim kršenjima ljudskih prava. U Sloveniji, specijalna jedinica Javnog tužilaštva ima nadležnost da istražuje navode protiv policijskih službenika, a funkcionise i eksterni nadzorni mehanizam. Sličan model trenutno se razvija u „Bivšoj Jugoslovenskoj Republici Makedoniji“. Eksterni nadzorni mehanizam u formi novoosnovanog nezavisnog tijela, koje uključuje predstavnike građanskog društva, imaće ovlaštenja da ispituje istrage koje sprovodi specijalni tužilac i da vrši ulogu žalbenog organa.³⁷¹

Blagovremenost

Standard blagovremenosti utvrđen je u *Smjernicama Komiteta ministara Savjeta Evrope o iskorjenjivanju nekažnjivosti za teška kršenja ljudskih prava* kako slijedi:

---

370 *Mustafa Tunç i Fecire Tunç protiv Turske* (predstavka br. 24014/05), presuda od 14. aprila 2015, stav 254.

371 Savjet Evrope, *Podrška uspostavljanju eksternog mehanizma nadzora u "Bivšoj Jugoslovenskoj Republici Makedoniji"*.

"Istraga se mora pokrenuti dovoljno blagovremeno kako bi se pribavila najbolja moguća količina i kvalitet dostupnih dokaza. Iako mogu postojati prepreke ili poteškoće koje onemogućavaju napredovanje istrage u određenim situacijama, blagovremena reakcija vlasti može se generalno smatrati nužnom za zadržavanje javnog povjerenja u održavanje vladavine prava i sprečavanje bilo kakve percepcije tajnog dogovaranja ili tolerisanja nezakonitih akata. Istraga se mora okončati u razumnom roku, i, u svim slučajevima, mora se sprovesti sa svom potrebnom pažnjom."³⁷²

Blagovremenost i ažurnost su osnovne operativne komponente djelotvorne istrage. Ovo je naročito slučaj na samom početku, periodu koji krivični istražitelji uobičajeno nazivaju "zlatni sat", kada postoji potreba da se obezbijedi lice mjesta i da se osigura da se ne izgube ključni dokazi. Primjeri istražnih praksi kod kojih je Sud utvrdio da nije ispunjen standard blagovremenosti uključuju predmete u kojima je odlagano pokretanje istrage; kao na primjer u slučaju kada skoro dvije godine nakon spornih događaja "kada je mogućnost prikupljanja bilo kakvih dokaza o navodnom zlostavljanju bila skoro iluzorna,³⁷³ vlasti ne daju adekvatno objašnjenje za dužinu trajanja postupka.³⁷⁴ Nakon pokretanja istrage, Sud je takođe kritikovao odlaganja u otkrivanju, traganju za i saslušanju osumnjičenog;³⁷⁵ sprovođenju medicinskog ispitivanja;³⁷⁶ vještačenju;³⁷⁷ i traganju za i uzimanju izjava od nezavisnih svjedoka.³⁷⁸ Nadalje, Sud je izrazio zabrinutost u slučajevima u kojima je, nakon blagovremenog pokretanja, istraga trajala predugo.³⁷⁹

Pored toga što predstavlja operativni imperativ, standard blagovremenosti služi imperativima politike koji se odnose na zadržavanje javnog povjerenja u vladavinu prava i sprečavanje nastanka tajnog dogovaranja ili tolerancije nezakonitih akata. U predmetu *Afet Süreyya Eren protiv Turske* Sud je usmjerio pažnju na procesni as-

---

372 *Smjernice Komiteta ministara Savjeta Evrope o iskorjenjivanju nekažnjivosti za teška kršenja ljudskih prava*, H/Inf (2011.) 7, usvojene od strane Komiteta ministara 30. marta 2011. na 1110. sastanku zamjenika ministara. V. takođe, "Borba protiv nekažnjivosti" Poglavlje VIII *Standarda Komiteta za sprečavanje mučenja: "Materijalni" djelovi Opštih izvještaja Komiteta za sprečavanje mučenja*, Savjet Evrope, CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2015, stav 35; *Mišljenje Komesara za ljudska prava o nezavisnom i djelotvornom razmatranju pritužbi protiv policije*, CommDH(2009)4, Savjet Evrope, CommDH(2009)4, st. 70-73. Kancelarija visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava (OHCHR), *Priručnik o djelotvornoj istrazi i dokumentovanju mučenja i drugih surovih, nehumanih i ponižavajućih postupanja i kažnjavanja ("Istanbulski Protokol")*, 2004, HR/P/PT/8/Rev.1, stav 79.

373 *Preminy protiv Rusije* (predstavka br. 44973), presuda od 10. februara 2011, stav 109; V. takođe, *Giorap protiv Republike Moldavije* (br. 5) (predstavka br. 7232/07), presuda od 15. marta 2016, stav 62.

374 *Preminy protiv Rusije* (predstavka br. 44973), presuda od 10. februara 2011, stav 113.

375 V., na primjer, *Basenko protiv Ukrajine* (predstavka br. 24213/08), presuda od 26. novembra 2015, stav 64.

376 V., na primjer, *Ochelkov protiv Rusije* (predstavka br. 17828/05), presuda od 11. aprila 2013, stav 103; *Valeriu i Nicolae Rosca protiv Moldova* (predstavka br. 41704/02), presuda od 20. oktobra 2009, stav 67.

377 V., na primjer, *Kirpichenko protiv Ukrajine* (predstavka br. 38833/03), presuda od 2. aprila 2015, stav 86.

378 V. na primjer *Ochelkov protiv Rusije* (predstavka br. 17828/05), presuda od 11. aprila 2013, stav 105.

379 V., na primjer, *Belousov protiv Rusije* (predstavka br. 1748/02), presuda od 2. oktobra 2008, stav 53; *Angelova i Iliev protiv Bugarske* (predstavka br. 55523/00), presuda od 26. jula 2007, stav 101.

pekt člana 3 nakon što je utvrdio da je podnositeljka predstavke bila izložena mučenju prilikom ispitivanja od strane policije o svom članstvu u zabranjenoj političkoj partiji. Sud je konstatovao niz nedostataka, uključujući odluku o nepokretanju krivičnog postupka nakon inicijalne istrage; značajna odlaganja u kasnijem postupku, i obustavu postupka nakon sedam godina i osam mjeseci zbog zastarjelosti; kao i nepostojanje indicija da su optuženi policijski službenici bili suspendovani tokom postupka. Utvrđujući da je postojala povreda procesne obaveze da se sprovede djelotvoran pravni lijek, a nakon što je istakao značajno odugovlačenje u vođenju postupka, Sud je naveo da su *“izvršioći akata nasilja uživali skoro potpunu nekažnjivost, uprkos raspoloživim dokazima.”*³⁸⁰

U predmetu *Bouyid protiv Belgije* Sud je istakao da istražni organi nisu posvetili “po-trebnu pažnju” navodima podnositelja predstavke, koji su se odnosili i na udaranje lica od strane službenika za sprovođenje zakona pri čemu je dato lice bilo potpuno pod njegovom kontrolom, a prošlo je skoro pet odnosno četiri godine i osam mjeseci, od podnošenja pritužbi do početka suđenja.³⁸¹ U predmetu *N. D. protiv Slovenije* Sud nije prihvatio argument Vlade da su odugovlačenja krivičnog postupka bila rezultat velikog broja zaostalih predmeta, i konstatovao da nisu preduzimate nikakve procesne radnje od vremena kada je tužilac podigao optužnicu do trenutka skoro šest godina kasnije kada je predmet silovanja došao do suđenja.³⁸²

Javni nadzor

Standard javnog nadzora izložen je u *Smjernicama Komiteta ministara Savjeta Evrope o iskorjenjivanju nekažnjivosti za teška kršenja ljudskih prava* kako slijedi:

*“Treba da postoji dovoljan elemenat javnog nadzora istrage ili njenih rezultata da bi se osigurala odgovornost, zadržalo povjerenje javnosti da vlasti poštuju vladavinu prava i spriječila bilo kakva percepcija tajnog dogovaranja ili tolerancije nezakonitih akata. Javni nadzor ne bi trebalo da ugrozi ciljeve istrage i osnovna prava stranaka.”*³⁸³

Otvorenost i transparentnost su suštinske vrijednosti demokratskog društva. Kao i standard blagovremenosti, standard javnog nadzora odnosi se na javno povjerenje i na značaj zaštite od percepcije tajnog dogovaranja i tolerancije nezakonitog ponašanja. Korijene standarda javnog nadzora kao elementa djelotvorne istrage

---

380 *Afet Süreyya Eren protiv Turske* (predstavka br. 36617/07), presuda od 20. oktobra 2015, stav 46; V. takođe, *Mezut Deniz protiv Turske* (predstavka br. 36716/07) presuda od 5. novembra 2013, stav 55.

381 *Bouyid protiv Belgije* (predstavka br.23380/09), presuda od 28. septembra 2015, st. 131/132.

382 *N. D. protiv Slovenije* (predstavka br. 16605/09), presuda od 15. januara 2015, stav 60.

383 *Smjernice Komiteta ministara Savjeta Evrope o iskorjenjivanju nekažnjivosti za teška kršenja ljudskih prava*, H/Inf (2011) 7, usvojene od strane Komiteta ministara 30. marta 2011. na 1110. sastanku zamjenika ministara. V. takođe, “Borba protiv nekažnjivosti” Poglavlje VIII *Standarda Komiteta za sprečavanje mučenja: “Materijalni” djelovi Opštih izvještaja Komiteta za sprečavanje mučenja*, Savjet Evrope, CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2015, stav 36. *Mišljenje Komesara za ljudska prava o nezavisnom i djelotvornom razmatranju pritužbi protiv policije*, CommDH(2009)4, Savjet Evrope, CommDH(2009)4, st. 74-76; Kancelarija visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava (OHCHR),

nalazimo u presudi u predmetu *McCann protiv Ujedinjenog Kraljevstva*. Navodeći da sve okolnosti u vezi sa lišavanjem života moraju da budu predmet pažljivog nadzora,³⁸⁴ Sud je utvrdio da su radnje države bile predmet "ekstenzivnog, nezavisnog i veoma javnog nadzora" u postupku otvorenom za javnost (postupak ispitivanja uzroka smrti) i da su bile dovoljne da ispune procesni zahtjev po članu 2.³⁸⁵ U odluci u predmetu *Jordan protiv Ujedinjenog Kraljevstva* iz 2001. godine, još jednom predmetu po članu 2 koji je bio u vezi sa protivterorističkom operacijom snaga bezbjednosti Sjeverne Irske, Sud je upozorio da nivo javnog nadzora ne treba smatrati automatskim zahtjevom, već da se o istom odlučuje u svakom pojedinačnom slučaju. Kao osnov za ovo naveo je da objelodanivanje ili objavljivanje službenih dokumenata može uključivati osjetljiva pitanja, između ostalog i značaj zaštite interesa fizičkih lica i bezbjednosnih operacija.³⁸⁶

U predmetu *El Masri protiv „Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije“*, Sud se bavio pitanjem značaja javnog nadzora u kontekstu "prava na istinu".³⁸⁷ Sud je na ovaj način dao svoj doprinos sve obimnijoj jurisprudenciji o ovom pitanju i slijedio intervencije u predmetu od strane Kancelarije visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava (OHCHR); organizacije *Redress*; organizacije *Amnesty International* i Međunarodne komisije pravnik.³⁸⁸ OHCHR promoviše pravo na istinu kao samostalno pravo koje ne bi trebalo da bude predmet ograničenja i ističe da je ovo pravo tijesno povezano sa obavezom države da djelotvorno istraži gruba kršenja ljudskih prava i jemči djelotvorne pravne lijekove i naknadu štete.³⁸⁹

U presudi *El Masri* neadekvatnost istrage o navodima podnosioca predstaveke o vanrednoj predaji, mučenju i zlostavljanju razmatrana je u kontekstu njenog uticaja na pravo na istinu. Sud je utvrdio da je pravo da se sazna šta se dogodilo u slučaju "vanredne predaje", koji je privukao značajnu pažnju širom svijeta i bio predmet istrage od strane međunarodnih tijela, pored toga što je bilo od značaja za podnosioca predstaveke i njegovu porodicu, bilo od značaja i za žrtve sličnih krivičnih djela i širu javnost. Sud je izrazio zabrinutost da pojam "državnih tajni" služi da onemogućiti potragu za istinom, a da je istraga u datom predmetu pokazala da je tužena država krila istinu i dala očigledno lažan iskaz o radnjama nacionalnih organa i Centralne obavještajne agencije Sjedinjenih Američkih Država.³⁹⁰

Priručnik o djelotvornoj istrazi i dokumentovanju mučenja i drugih surovih, nehumanih i ponižavajućih postupanja i kažnjavanja ("Istanbulski Protokol"), 2004, HR/P/PT/8/Rev.1, stav 79.

384 *McCann protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (predstavka br. 18984/91), presuda od 27. septembra 1995, stav 161.

385 *Ibid*, stav 161.

386 *Jordan protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (predstavka br. 24746/94), presuda od 4. maja 2001, stav 121.

387 *El Masri protiv „Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije“* (predstavka br. 39630/09), presuda od 13. decembra 2012, stav 192. V. takode, *Husayn (Abu Zubaydah) protiv Poljske* (predstavka br. 7511/13), presuda od 24. jula 2014, st. 489/490; *Al Nashiri protiv Poljske* (predstavka br. 28761/11), presuda od 24. jula 2014, st. 495/496.

388 *El Masri protiv „Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije“* (predstavka br. 39630/09), presuda od 13. decembra 2012, st. 175-179.

389 *Studija o pravu na istinu, Izvještaj Kancelarije visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava, Komisija UN za ljudska prava*, 2006, E/CN.4/2006/91, stav 56.

390 *El Masri protiv „Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije“* (predstavka br. 39630/09), presuda od 13. decembra 2012, st. 191/192.

Učešće oštećenog

Zahtjev za učešće oštećenih u istrazi i postupku izložen je odvojeno od prethodno opisanih pet standarda u posebnom odjeljku *Smjernica Komiteta ministara Savjeta Evrope o iskorjenjivanju nekažnjivosti za teška kršenja ljudskih prava*. Standard je izložen kako slijedi:

“1. Države bi trebalo da obezbijede da oštećeni imaju mogućnost da učestvuju u istrazi i postupku u mjeri koja je potrebna za zaštitu njihovih legitimnih interesa kroz relevantne procedure po domaćem pravu.

2. Države moraju da obezbijede da oštećeni imaju mogućnost, u mjeri koja je potrebna za zaštitu njihovih legitimnih interesa, da budu obaviješteni o napretku, koracima preduzetim po njihovim pritužbama i ishodu istih, napretku istrage i krivičnog gonjenja, izvršenju sudskih odluka i svim mjerama za naknadu štete koju su pretrpjeli oštećeni.

3. U predmetima sumnjive smrti ili prisilnih nestanaka, države moraju, u mjeri u kojoj je to moguće, da obezbijede informacije o sudbini datog lica njegovoj porodici.

4. Oštećenima se može dati mogućnost da naznače da ne žele da dobiju takve informacije.

5. Kada je domaćim zakonodavstvom predviđeno učešće oštećenih kao strana-ka u postupku, države treba takođe da osiguraju da se oštećenima pruži odgovarajuća državna pravna pomoć i savjet, u mjeri u kojoj je to potrebno za potrebe njihovog učešća u postupku.

6. Države treba da obezbijede, kada je to potrebno u svim fazama postupka, da se uspostave mjere zaštite fizičkog i psihičkog integriteta oštećenih i svjedoka. Države treba da obezbijede da žrtve i oštećeni nisu predmet zastrašivanja, odmazdi i odvraćanja drugim sredstvima zbog podnošenja pritužbi ili vođenja postupka po njihovim pritužbama ili učešća u postupku. Ove mjere mogu uključivati posebna istražna sredstva, zaštitu i pomoć prije, tokom i nakon istražnog postupka, kako bi se garantovala bezbjednost i dostojanstvo datih lica.”³⁹¹

Standard učešća oštećenih osigurava da podnosilac pritužbe ima pristup istrazi u cilju zaštite svojih legitimnih interesa. U velikom broju predmeta Sud je izričito ukazao na propuštanje vlasti da uključe oštećene u istragu i krivični postupak, uključujući na primjer:

---

³⁹¹ *Smjernice Komiteta ministara Savjeta Evrope o iskorjenjivanju nekažnjivosti za teška kršenja ljudskih prava*, H/Inf (2011.) 7, usvojene od strane Komiteta ministara 30. marta 2011. na 1110. sastanku zamjenika ministara. V. takođe, “Borba protiv nekažnjivosti” Poglavlje VIII *Standarda Komiteta za sprečavanje mučenja: “Materijalni” djelovi Opštih izvještaja Komiteta za sprečavanje mučenja*, Savjet Evrope, CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2015, stav 36; *Mišljenje Komesara za ljudska prava o nezavisnom i djelotvornom razmatranju pritužbi protiv policije*, CommDH(2009)4, Savjet Evrope, CommDH(2009)4, st. 77-79; Kancelarija visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava (OHCHR), *Priručnik o djelotvornoj istrazi i dokumentovanju mučenja i drugih surovih, nehumanih i ponižavajućih postupanja i kažnjavanja (“Istanbulski Protokol”)*, 2004, HR/P/PT/8/Rev.1, stav 81.

- odbijanje vlasti da podnosiocima predstavke formalno priznaju status oštećenih;³⁹²
- uskraćivanje pristupa materijalima,³⁹³ uključujući neobjelodanjivanje izvještaja o vještačenju;³⁹⁴
- propuštanje da se podnosioci predstavke odmah obavijeste o dešavanjima u predmetu;³⁹⁵
- ignorisanje od strane tužioca iskaza pravnog zastupnika u ime njegovih klijenata;³⁹⁶ i
- uskraćivanje mogućnosti da se ospore odugovlačenja postupka.³⁹⁷

Sud je razvio svoju jurisprudenciju o pravu na istinu (v. gore) u predmetu *Husayn (Abu Zubaydah) protiv Poljske*. Sud je naveo da, uprkos argumentima "državne tajnosti" koje je iznijela Vlada (oštećenom i Evropskom sudu za ljudska prava tokom postupka), javni interes je djelimično ispunjen objavljivanjem detalja krivičnog postupka u domaćim štampanim medijima. Sud je utvrdio da je neobjelodanjivanje spisa predmeta u potpunosti pravnom zastupniku podnosioca predstavke od strane vlasti ugrozilo njegovu sposobnost da pravilno zastupa svog klijenta tokom domaćeg postupka i kasnije u postupku pred Evropskim sudom za ljudska prava.³⁹⁸

---

392 *Begheluri i drugi protiv Gruzije* (predstavka br. 28490/02), presuda od 7. oktobra 2014, stav 140.

393 *Kolpak protiv Rusije* (predstavka br. 41408/04), presuda od 13. marta 2012, stav 68.

394 *Hilal Mammadov protiv Azerbejdžana* (predstavka br. 81553/12), presuda od 4. februara 2016, stav 97.

395 *Paduret protiv Moldavije* (predstavka br. 33134/03), presuda od 5. januara 2010, stav 66; *Ognyanova i Choban protiv Bugarske* (predstavka br. 46317/99), presuda od 23. februara 2006, stav 115.

396 *Ghiurău protiv Rumunije* (predstavka br. 55421/10), presuda od 20. novembra 2012, stav 67.

397 *97 pripadnika Gldani kongregacije Jehovinih svjedoka i četvero drugih protiv Gruzije* (predstavka br. 71156/01), presuda od 3. maja 2007, st. 117/118.

398 *Husayn (Abu Zubaydah) protiv Poljske* (predstavka br. 28761/11), presuda od 24. jula 2014, st. 495/496.; v. takođe, (predstavka br. 7511/13), presuda od 24. jula 2014, st. 489/490.

Modul 6

Procesne obaveze

- ▶ **Borba protiv nekažnjivosti**
- ▶ **Pokretanje istrage**
- ▶ **Sudsko odvratanje / opšta prevencija**
  - **materijalno krivično zakonodavstvo (klasifikacija u zakonu)**
  - **adekvatnost sankcija / kažnjavanja**
- ▶ **Uloga različitih pravnih profesija**

6.1 Procesna obaveza i borba protiv nekažnjivosti

Kao što je rečeno u okviru Modula 5, i pored nedostatka izričite formulacije, član 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima tumači se na način da uspostavlja pravnu obavezu država članica da preduzmu pozitivne mjere u cilju sprečavanja zlostavljanja i njegovog otklanjanja ukoliko do njega dođe. Ona se prenosi kao kombinacija svojih materijalnih članova s dužnošću iz člana 1 da se obezbijede prava i slobode garantovane Konvencijom. Riječ „obezbijede“ navodi na zaključak o postojanju pozitivnih obaveza da se preduzmu mjere kako bi se obezbijedilo da su prava adekvatno zaštićena i u zakonu i u praksi.

Sušтина i sveukupni cilj procesne obaveze da se sprovede djelotvorna istraga indicija o namjernom zlostavljanju i da se izvršioci dovedu pred lice pravde obuhvata održavanje povjerenja javnosti u to da će vlasti poštovati vladavinu prava i da će spriječiti svaku pojavu tajnog dogovaranja ili tolerisanja nezakonitih radnji.³⁹⁹ Shodno tome, ona služi cilju sprovođenja apsolutne prirode zabrane namjernog zlostavljanja i treba da obezbijedi odvratajući efekat radi prevencije u budućnosti. Na taj način, borba protiv nekažnjivosti namjernog zlostavljanja i drugih teških kršenja ljudskih prava koja prevazilazi pojedinačne interese jedne žrtve od posebnog je značaja za vladavinu prava. Radi se o sveukupnom cilju niza zahtjeva i standarda koji se razmatraju.

Smjernice Komiteta za sprečavanje mučenja poučne su po ovom pitanju i mogu se ilustrovati XIV Opštim izvještajem, koji naglašava da kao rezultat preduzimanja istražnih i drugih proceduralnih koraka i mjera: „Ne smije ostati sumnja u posvećenost državnih organa borbi protiv nekažnjivosti“. To će podržati akcije koje se preduzimaju na svim drugim nivoima. Kredibilitet zabrane mučenja i drugih oblika zlostavljanja narušava se svaki put kada se zvaničnici odgovorni za takva djela ne

---

³⁹⁹ *V. mutatis mutandis Amine Güzel protiv Turske*, presuda od 17. septembra 2013, predstavka br. 41844/09, stav 39.

pozovu na odgovornost za svoje postupke. Ako pojavu informacija koje ukazuju na zlostavljanje ne prati brz i djelotvoran odgovor, oni koji namjeravaju da zlostavljaju osobe lišene slobode brzo će početi da vjeruju – i to s veoma dobrim razlogom – da to mogu činiti nekažnjeno.

Obaveza iskorjenjivanja nekažnjivosti za ozbiljna kršenja ljudskih prava potkrijepljena je Smjernicama Komiteta ministara Savjeta Evrope od 30. marta 2011. godine. Prema ovim Smjernicama, potreba da se bori protiv nekažnjivosti nastaje kada se oni koji su odgovorni za djela koja predstavljaju ozbiljna kršenja ljudskih prava ne pozivaju na odgovornost. Kada do nje dođe, nekažnjivost u velikoj mjeri uzrokuje ili omogućava odsustvo propisne reakcije institucija ili državnih organa na ozbiljna kršenja ljudskih prava. U takvim okolnostima, mogu se uočiti greške u državnim institucijama, kao i u svakoj fazi sudskih ili upravnih postupaka. Države treba da se bore protiv nekažnjivosti posmatrajući je kao pitanje pravde za žrtve, sredstvo odvratanja u odnosu na buduća kršenja ljudskih prava i kako bi se podržali vladavina prava i povjerenje javnosti u pravosudni sistem.

6.2 Pokretanje istrage

Međunarodni standardi pomažu u neposrednom prepoznavanju osnova za pokretanje prekrivičnog postupka u odnosu na indicije mogućih kršenja zabrane mučenja i zlostavljanja. To je prva faza nakon koje slijede istraga i gonjenje, kada je to potrebno.

Postoje detaljni međunarodni standardi koji odgovaraju na pitanje: „Kada se zahtijeva istraga u vezi sa zlostavljanjem?“ Odgovor daje član 12 Konvencije UN-a protiv mučenja, koji propisuje sljedeće: „Svaka država članica stara se da njeni nadležni organi neodložno izvrše nepristrasnu istragu svaki put kad postoje *osnovani razlozi da se smatra da je izvršen akt mučenja*.“⁴⁰⁰

Sušтина ovog standarda može se objasniti razvojem prakse Suda u Strazburu. Donedavno, Sud je postojanje ‘sporne tvrdnje’ smatrao preduslovom za pokretanje istrage u predmetima zlostavljanja. Da bi nastala obaveza sprovođenja istrage, navodna žrtva se morala žaliti na zlostavljanje.⁴⁰¹ Danas, „dovoljno jasne indicije“ da se „zlostavljanje moglo desiti“ predstavljaju osnov za pokretanje istrage. Međutim, pošto mu je predstavljen širok spektar različitih okolnosti, Sud je pooštrio svoje standarde i zahtijeva istragu čak i u odsustvu formulisane tvrdnje (pritužbe). Obaveza pokretanja istrage mučenja ili drugih oblika namjernog zlostavljanja sada postoji onda kada postoje „dovoljno jasne indicije“ da se „zlostavljanje moglo desiti“.⁴⁰²

---

400 Kurziv dodat.

401 *V. Kuznetsov protiv Ukrajine*, presuda od 29. aprila 2003, predstavka br. 39042/97, stav 105. *Ipek protiv Turske*, presuda od 17. februara 2004, predstavka br. 25760/94, st. 187, 198 i 199.

402 *Bati i drugi protiv Turske*, presuda od 3. juna 2004, predstavke br. 33097/96 i 57834/00, stav 100. *97 pripadnika Gldani kongregacije Jehovinih svjedoka i četvoro drugih protiv Gruzije*, presuda od 3. maja 2007, predstavka br. 71156/01, stav 97.

Ovakav pristup u skladu je s Istanbulskim načelima⁴⁰³ a podržavaju ga i standardi CPT-a.⁴⁰⁴ Sud u Strazburu podržao je Načelo 2 Istanbulskih načela kojim je predviđeno da 'čak i u odsustvu izričite pritužbe, istragu treba sprovesti ukoliko postoje druge indicije da se mučenje ili zlostavljanje moglo dogoditi.'⁴⁰⁵ Drugim riječima, obaveza da se sprovede istraga postoji čak i u odsustvu izričite pritužbe kada su očigledne druge dovoljno jasne indicije koje ukazuju na takvo zlostavljanje.⁴⁰⁶ Međutim, takva obaveza ne postoji ukoliko su tvrdnja ili indicije same po sebi malo vjerovatne. Stoga, vjerodostojni navodi o pretjeranoj upotrebi sile ili o fizičkom ili psihičkom zlostavljanju tokom pritvora pozivaju na istragu,⁴⁰⁷ a isto važi i za tvrdnje da korišćenje fizičke sile od strane policijskih službenika nije bilo opravdano u datim okolnostima.⁴⁰⁸

Ovo ima jasne implikacije za tužioce (i sudije), kao što je konstatovao Komitet za sprečavanje mučenja:

„Komitet za sprečavanje mučenja utvrdio je da, u nekim zemljama, tužilački organi imaju široko diskreciono pravo u pogledu pokretanja predistražnog postupka kada se pojave informacije koje se odnose na moguće zlostavljanje lica lišenih slobode. Po mišljenju Komiteta, čak i u odsustvu formalne pritužbe, ti organi bi trebalo da imaju zakonsku obavezu da sprovedu istragu kad god dobiju vjerodostojne informacije, iz bilo kog izvora, da je možda došlo do zlostavljanja lica lišenih slobode“⁴⁰⁹

Situacije se stoga moraju istražiti ukoliko na moguće zlostavljanje ukazuju vidljive povrede, opšti izgled ili držanje osobe, i drugi relevantni pokazatelji.⁴¹⁰ Dakle, formulacije 'uvjerljive tvrdnje ili drugi pokazatelji zlostavljanja' ili 'vjerodostojni navodi o zlostavljanju' su te koje usmjeravaju načine za pokretanje istrage.

U početnim fazama utvrđivanja relevantnih navoda, teško je odlučiti o definitivnim pragovima i razlikama između mučenja i drugih oblika zlostavljanja.⁴¹¹ Nije samo visok stepen fizičke ili psihičke povrede ono što je bitno u tom pogledu i ono što nameće obavezu da se sprovede istraga. Ponekad, dakle, nije toliko jasno da li postoje svi elementi krivičnog djela mučenja ili namjernog zlostavljanja. Iz tog razloga ne postoji iscrpan spisak situacija i indicija koje dovode do te dužnosti. Imajući u vidu potencijalne varijable koje se mogu javiti od slučaja do slučaja, Sud za ovu svrhu koristi po-

---

403 Istanbulska načela, stav 2.

404 Četnaesti opšti izvještaj o radu Komiteta za sprečavanje mučenja (CPT), CPT/Inf (2004) 28, stav 27.

405 Istanbulska načela stav 2.

406 *Ilhan protiv Turske*, presuda od 27. juna 2000, predstavka br. 22277/93, stav 63. *Ipek protiv Turske* 2004-II, stav 169 (organi vlasti moraju postupati po sopstvenoj inicijativi nakon što steknu saznanja). V. takođe *Aksoy protiv Turske* 1996-VI, stav 59 (vidljivi dokazi o modricama ignorisani od strane tužioca što je ukazuje na narušavanje djelotvornosti bilo kog drugog pravnog lijeka koji je možda postojao).

407 *Maslova i Nalbandov protiv Rusije*, presuda od 24. januara 2008, predstavka br. 839/02 stav 91.

408 *Kaya protiv Turske*, presuda od 19. februara 1998, predstavka br. 22729/93, stav 87.

409 Četnaesti opšti izvještaj o radu Komiteta za sprečavanje mučenja, CPT/Inf (2004) 28, stav 27.

410 Četnaesti opšti izvještaj o radu Komiteta za sprečavanje mučenja, CPT/Inf (2004) 28, stav 28.

411 V. Opšti komentar N2, CAT/C/GC/2, stav 3.

jam „ozbiljnost“ zlostavljanja. Istovremeno, sudska praksa Suda u Strazburu ukazuje na glavne scenarije koji dovode do obaveze sprovođenja istrage.⁴¹²

U pogledu procesnih mjera koje treba preduzeti tokom istrage, međunarodni standardi podrazumijevaju da isti treba da budu dovoljni da obezbijede njenu djelotvornost. U kombinaciji sa standardima o klasifikaciji u pravu,⁴¹³ to znači da za incidente koji ukazuju na mučenje ili drugo namjerno zlostavljanje istragu treba izvršiti kao punu krivičnu istragu (pretkrivično ispitivanje ili drugi manje razvijani istražni okviri nisu dovoljni). Dakle, Evropski sud za ljudska prava identifikovao je kao sistemski nedostatak „*odbijanje sprovođenja istrage na osnovu posebnog postupka predviđenog... Zakonikom o krivičnom postupku*“.⁴¹⁴ Prema tome, kad god se nadležni organi suoče s dovoljno jasnim indicijama o namjernom zlostavljanju treba da pokrenu krivični postupak i ispitaju takve indicije u ovom formatu.

Međunarodni standardi podjednako zahtijevaju da se svi aspekti incidenata koji se odnose na zlostavljanje istraže i riješe. To se odnosi na druga manje ozbiljna kršenja. Ona treba da dovedu barem do disciplinske, upravne ili građanske odgovornosti u skladu s domaćim pravom i procedurom, i nijedan vid zlostavljanja ne treba da prođe nekažnjeno.⁴¹⁵ Evropski sud za ljudska prava je zaista obazriv prema disciplinskim postupcima i odgovornosti onih umiješanih u zlostavljanje. Sud je naglasio da se ishod istrage i pratećeg krivičnog postupka, uključujući i izrečenu kaznu, kao i sve preduzete disciplinske mjere, smatraju odlučujućim.⁴¹⁶ Komitet za sprečavanje mučenja naglašava važnu ulogu disciplinskih postupaka u istražnom sistemu. Komitet je naglasio da disciplinski postupak pruža dodatnu vrstu zadovoljenja protiv zlostavljanja te da se može voditi paralelno s krivičnim postupkom. Disciplinsku krivicu zvaničnika treba sistematski ispitivati, bez obzira na to da li je za predmetno nedolično ponašanje utvrđeno da predstavlja krivično djelo. Komitet za sprečavanje mučenja preporučio je niz proceduralnih zaštitnih mehanizama koje treba slijediti u ovom kontekstu; na primjer, vijeća koja donose odluku u disciplinskim postupcima u policiji treba da uključuju najmanje jednog nezavisnog člana.⁴¹⁷

Treba napomenuti da kada sudski postupci imaju za ishod samo plaćanje odštete, što je važan dio pravnih lijekova, a ne i kažnjavanjem onih koji su odgovorni za zlostavljanje, takvi postupci ipak se ne mogu smatrati dijelom sistema za djelotvornu istragu zlostavljanja.⁴¹⁸ Iz sudske prakse je jasno da Evropski sud za ljudska prava posmatra naknadu štete kroz građanske i upravne postupke kao nešto što direktno izlazi iz okvira procesnog aspekta člana 3. Ovi kanali smatraju se zasebnim pravnim

---

412 Za niz činjeničnih okolnosti koje pokreću obavezu istrage, v. Modul 5.

413 V. relevantan odjeljak ove prezentacije u tekstu niže.

414 *Kaverzin protiv Ukrajine*, presuda od 15. maja 2012, predstavka br. 23893/03, stav 177.

415 V. na primjer odluku Suda u predmetu *Zelilof protiv Grčke*, presuda od 24. maja 2004, predstavka br. 17060/03, stav 58. V. takođe *Menesheva protiv Rusije*, presuda od 9. marta 2006, predstavka br. 59261/00, stav 68.

416 V. *Cestaro protiv Italije*, presuda od 7. aprila 2015, predstavka br. 6884/11, st. 205–210. V. takođe Modul 5 ovog priručnika.

417 Četrnaesti opšti izvještaj o radu Komiteta za sprečavanje mučenja, CPT/Inf (2004) 28, stav 27.

418 *Krastanov protiv Bugarske*, presuda od 30. septembra 2004, predstavka br. 50222/99, stav 60.

lijekovima obuhvaćenim obavezama iz člana 13 Evropske konvencije o ljudskim pravima. Njihova djelotvornost kao pravnog lijeka, međutim, može zavisi od rezultata istrage. Na primjer, u predmetu *Cobzaru protiv Rumunije* koji se odnosio na propust vlasti da sprovedu djelotvornu istragu navoda podnosioca predstavke da je bio zlostavljan od strane policije kada je otišao u lokalnu policijsku stanicu nakon incidenta u stanu njegove djevojke, kao i na odbijanje vlasti da sprovedu brzu, nepristrasnu i djelotvornu istragu njegovih navoda zbog diskriminatornih razloga vezanih za njegovo romsko porijeklo, Evropski sud za ljudska prava je utvrdio da je svaki drugi pravni lijek dostupan podnosiocu predstavke, uključujući i zahtjev za naknadu štete, imao ograničene šanse za uspjeh te se mogao smatrati teorijskim i iluzornim, kao i da nije mogao da donese zadovoljenje podnosiocu predstavke. Iako građanski sudovi imaju kapacitet da izvrše nezavisnu procjenu činjenica, u praksi je težina koja se pripisuje prethodnom krivičnom istražnom postupku toliko značajna da bi se čak i najubjedljiviji dokazi u prilog suprotnom iznijeti od strane podnosioca tužbe često odbacili te bi se ispostavilo da je takav pravni lijek samo teorijski i iluzoran.⁴¹⁹

6.3 Borba protiv nekažnjivosti / sudsko odvracanje

U skorijoj sudskoj praksi Evropskog suda za ljudska prava došlo je do razvoja u tumačenju prevencije zlostavljanja kroz borbu protiv nekažnjivosti. Njome je kompletirana „petlja“ međusobne povezanosti materijalnih standarda i procesnog aspekta zabrane zlostavljanja. Sud u Strazburu naglasio je da je obaveza borbe protiv nekažnjivosti neophodan preduslov za njenu prevenciju. U predmetu *Valeriu i Nicolae Rosca protiv Moldavije*, Sud u Strazburu je istakao da su odgovarajuća kazna u smislu adekvatnosti izrečene sankcije i konkretna klasifikacija prestupa kao zlostavljanja nužni za borbu protiv zlostavljanja.

Važno je u tom smislu napomenuti da relevantni dio presude nosi naziv „preventivni efekat zabrane zlostavljanja“. Na ovaj način, Sud je precizirao da postojanje relevantnog materijalnog krivično-pravnog okvira i njegova odgovarajuća primjena predstavljaju sastavni dio obaveze sprečavanja zlostavljanja.⁴²⁰

Prema tome, međunarodni standardi propisuju da sprečavanje mučenja i drugih vidova namjernog zlostavljanja treba da obuhvati, kao prvo, domaće zakonodavstvo koje izričito predviđa krivičnu odgovornost za takve slučajeve. Drugo, takve odredbe treba da se djelotvorno primjenjuju u praksi i oni koji su krivi za mučenje ili namjerno zlostavljanje treba da se adekvatno kazne. Na taj način, obezbjeđuje se individualna prevencija (na primjer, da se onima koji su izvršili mučenje / namjerno zlostavljanje to više ne dozvoli) i, jednako važno, opšta prevencija (na primjer, kada se oni koji namjeravaju da počine zlostavljanje odvrate od toga).

---

419 *Cobzaru protiv Rumunije*, presuda od 26. jula 2007, predstavka br. 48254/99, stav 83.

420 *Valeriu i Nicolae Rosca protiv Moldavije*, presuda od 20. oktobra 2009, st. 71–75.

Materijalno krivično zakonodavstvo (klasifikacija u zakonu)

Ključni instrument UN-a za borbu protiv mučenja, Konvencija protiv mučenja, direktno obavezuje države ugovornice da sprovedu i predvide u svom zakonodavstvu krivično djelo mučenja u skladu s definicijom predloženom u članu 1. Štaviše, članom 4 zahtijeva se da se svaka država ugovornica postara da sva djela mučenja predstavljaju krivična djela shodno njihovom krivičnom zakonodavstvu. Isto važi i za pokušaj vršenja mučenja ili za djelo bilo kog lica koje predstavlja saučesništvo ili učestvovanje u mučenju. Prema članu 16 iste Konvencije, države ugovornice spriječice druga djela surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, kada su ta djela počinjena od strane ili na podsticaj ili uz saglasnost ili pristanak javnog službenika ili drugog lica koje djeluje u službenom svojstvu.

Prema evropskom okviru, parametri materijalnog zakonodavstva definišu se iz ugla potrebe odvracanja potencijalnih izvršioaca zlostavljanja. I Sud i Komitet za sprečavanje mučenja naglašavaju značaj pravne sigurnosti u smislu toga kako će se zlostavljanje kažnjavati i po kojim odredbama.

Obrazloženje relevantnog kretanja i pravca u kojem se kreće sudska praksa Suda u Strazburu može se dalje ilustrovati sljedećim razmatranjima iz presude u predmetu *Paduret protiv Moldavije*. Sud je kritikovao nacionalno zakonodavstvo po kojem se mučenje smatralo "krivičnim djelom prosječnog nivoa", čime su opravdavane smanjene kazne. Naglašeno je da je takav pristup potpuno nespojiv s obavezama koje proističu iz člana 3 Konvencije, s obzirom na izuzetnu ozbiljnost krivičnog djela mučenja. Ovo se smatralo propuštanjem da se u potpunosti osudi praksa zlostavljanja od strane organa za sprovođenje zakona dok zakonodavstvu usvojenom da se spriječe i kazne djela zlostavljanja nije dat puni preventivni efekat.⁴²¹

Na taj način, UN i evropsko zakonodavstvo o ljudskim pravima nalažu da nacionalni pravni okvir i krivično zakonodavstvo treba da obezbijede poseban *corpus delicti* kojim se utvrđuje odgovornost za mučenje i namjerno zlostavljanje koje ne predstavlja mučenje ali predstavlja (drugo surovo) nečovječno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje. Zloupotreba vlasti ili drugi više uopšten *corpus delicti* nijesu dovoljni jer zamagljuju fokus neophodan za ciljani preventivni efekat u odnosu na mučenje i druge oblike namjernog zlostavljanja.⁴²²

Komitet za sprečavanje mučenja takođe je istakao da je neophodno da se protiv osoba osumnjičenih za zlostavljanje podignu adekvatne optužbe. Komitet je kritikovao praksu u kojoj se postupanje tužilaca ograničava na pokretanje postupka za „samovoljne radnje“⁴²³

Osim toga, Sud u Strazburu ocjenjuje adekvatnost raspona kazni u odnosu na vrste krivice, naročito kada se očekuje kombinacija krivičnih i disciplinskih sankcija. Sud je

⁴²¹ *Paduret protiv Moldavije*, presuda ESLJP-a od 5. januara 2010, stav 77.

⁴²² Za prikaz materijalnog krivičnog zakonodavstva u Crnoj Gori v. Modul 5 ovog priručnika.

⁴²³ Izvještaj Komiteta za sprečavanje mučenja o posjeti Albaniji od 23. maja do 3. juna 2005, CPT/

naglasio da čak i pod pretpostavkom da su počinioci suspendovani, ostaje činjenica da nijedan disciplinski postupak nikada nije preduzet protiv službenika i da nije bilo disciplinskih kazni koje su im izrečene, iako su kazne izrečene protiv njih obuhvatale ne samo zatvor već i disciplinske mjere suspenzije sa dužnosti.⁴²⁴

Kao što je rečeno,⁴²⁵ Komitet za sprečavanje mučenja takođe snažno kritikuje propust da se primijene disciplinske mjere kada se utvrde odgovarajuća kršenja. Tako je Komitet osudio situacije u kojima, uprkos činjenici da je navodno zlostavljanje potvrdio tužilac, nijesu preduzete nikakve disciplinske mjere da se procijeni uloga policijskih službenika prisutnih tokom incidenta (na primjer, niko od prisutnih policijskih službenika nije prijavio zlostavljanje nadležnom tužiocu iako su bili pod zakonskom obavezom da to urade).⁴²⁶

Takođe, postoji potreba da se napravi razlika između zlostavljanja koje se može pripisati državi (državni službenici) i fizičkim licima. Međutim, što se tiče obaveze da se istraži zlostavljanje koje su počinila fizička lica, Komitet tvrdi da se ova procesna obaveza primjenjuje i na incidente koji su usmjereni ka ranjivim kategorijama lica, uključujući kontekst diskriminacije i sa njom povezanog progona.⁴²⁷

Adekvatnost kažnjavanja

Kako bi se državni organi i njihovi predstavnici odvratili od zlostavljanja lica koja su pod njihovom kontrolom moraju postojati ozbiljne posljedice za počinioce u smislu kažnjavanja. Međunarodni standardi ne sadrže nikakve formalne skale u tom pogledu. Konvencija UN-a protiv mučenja u članu 4 stav 2 ukazuje samo na to da se djela zlostavljanja kažnjavaju odgovarajućim kaznama koje uzimaju u obzir njihovu tešku prirodu.

Što se tiče srazmjernosti stvarnih kazni koje se primjenjuju na počinioce, Sud u Strazburu je zauzeo stav da, iako treba dozvoliti značajnu slobodu nacionalnim sudovima u izboru odgovarajuće kazne za zlostavljanja, on ipak mora intervenirati u slučajevima očigledne nesrazmjere između težine djela i izrečene kazne.⁴²⁸ Nijansirani pristup razvijen od strane Suda u tom smislu može se ilustrovati sljedećim razmatranjima:

„...u ovom slučaju, tri službenika osuđena za zlostavljanje podnosioca predstavke osuđena su na tri godine zatvora i zabranu rada u organima za sprovođenje zakona tokom dvije godine. Trajanje zatvorske kazne bilo je određeno shodno zakonskom minimumu (v. stav 37 ove presude). Na domaćim sudovima koji izri-

---

Inf (2006) 24, stav 54.

424 *Okkali protiv Turske*, presuda od 16. oktobra 2006, predstavka br. 52067/99, stav 71.

425 V. prethodni odjeljak ovog modula.

426 Izvještaj Komiteta za sprečavanje mučenja o posjeti Albaniji od 13. do 18. jula 2003, CPT/Inf (2006) 22, stav 38.

427 *97 pripadnika Gldani kongregacije Jehovinih svjedoka i četvoro drugih protiv Gruzije*, presuda od 3. maja 2007, predstavka br. 71156/01, st. 96 i 97. V. takođe Modul 5 ovog priručnika.

428 *Ali i Ayşe Duran protiv Turske*, presuda od 8. aprila 2008, predstavka br. 42942/02, stav 66.

ču kaznu je da utvrde kaznu za koju smatraju da je najadekvatnija da se obezbijedi poučni i preventivni efekat osude. Sudovi su to u ovom slučaju i uradili, navodeći razlog za blagost kazne pozivajući se na relativnu mladost optuženih, raniju neosuđivanost, kao i činjenicu da su imali porodice i da su pozitivno posmatrani u društvu (v. stav 32 ove presude). Prema domaćem zakonu, sudovi su morali uzeti u obzir i olakšavajuće i otežavajuće okolnosti. Međutim, sudovi su prečitali brojne očigledno primjenjive otežavajuće okolnosti (izričito navedene u članu 38 Krivičnog zakonika – v. stav 37 ove presude). Naročito, nijedan od policajaca nije pokazao nikakve znake kajanja, negirajući tokom postupka da je bilo zlostavljanja s njihove strane.

Sud takođe konstatuje da je čak i minimalna kazna službenicima odložena uz godinu dana uslovne kazne, tako da službenici nijesu proveli ni dana u zatvoru. Štaviše, nijesu suspendovani sa svojih radnih mjesta tokom istrage (suprotno preporukama Istanbulskog protokola – v. stav 43 ove presude).⁴²⁹

Komiteta za sprečavanje mučenja, sa svoje strane, ukazuje na to da je sasvim jasno da će istraga bez obzira na to koliko je djelotvorna biti od male pomoći ako su kazne izrečene za zlostavljanje neadekvatne. Kada je zlostavljanje dokazano, treba da uslijedi izricanje odgovarajuće kazne. To će imati veoma jak efekat odvraćanja. Nasuprot tome, izricanje blagih kazni može samo dovesti do klime nekažnjivosti. Namjera zakonodavca mora biti jasna: da krivično-pravni sistem treba da zauzme čvrst stav u odnosu na mučenje i druge oblike zlostavljanja. Slično tome, kazne izrečene nakon utvrđivanja disciplinske krivice treba da budu srazmjerne težini slučaja.⁴³⁰

Osim toga, međunarodni standardi navode da amnestije, pomilovanja, druge mjere popustljivosti ili ograničenja koja onemogućavaju ili ukazuju na nespremnost da se obezbijedi brzo i pravično gonjenje i kažnjavanje počinitelja, uključujući puno oslobađanje od krivične ili druge odgovornosti zbog povoljnih odredbi zakona o otkrivanju ili kajanju, osujećuju ciljeve djelotvorne istrage i borbe protiv nekažnjivosti i da ih treba izbjegavati.

Ograničenja upotrebe mjera popustljivosti prema počiniocima zlostavljanja i drugih teških kršenja ljudskih prava zasnivaju se na pokazateljima na koje je ukazano u brojnim dokumentima UN-a i Suda u Strazburu. Komitet za sprečavanje mučenja je naveo da amnestija i pomilovanje „krše princip zabrane izuzeća“.⁴³¹ Komisija za ljudska prava unaprijedila je skup relevantnih standarda navodeći da činjenica da je počinitelj otkrio kršenja počinjena od strane njega samog ili drugih kako bi imao povoljniji tretman shodno zakonodavstvu o otkrivanju ili kajanju ne može izuzeti počinioca od krivične ili druge odgovornosti. Otkrivanje samo može pružiti osnovu za umanjenje kazne u cilju podsticanja otkrivanja istine.⁴³²

429 *Valeriu i Nicolae Rosca protiv Moldavije*, presuda od 20. oktobra 2009, st. 72–73.

430 Standardi CPT-a. CPT/Inf/E (2002) 1, str. 104, stav 41.

431 Opšti komentar N2, CAT/C/GC/2, stav 5.

432 Ujedinjene nacije, Ekonomski i socijalni savjet, Komisija za ljudska prava, Ažurirani skup načela za zaštitu i unapređenje ljudskih prava kroz aktivnosti na borbi protiv nekažnjivosti, U.N. Doc.

Sud je takođe zauzeo stav da je u situacijama kada je državni službenik optužen za krivična djela koja uključuju mučenje ili zlostavljanje od najvećeg značaja za svrhe djelotvornog pravnog lijeka da ne postoji zastara krivičnog postupka i kažnjavanja i da amnestija i pomilovanje nijesu dozvoljeni.⁴³³

Ovakav stav potvrđen je i u jednoj novijoj presudi koja se ticala prava na život. Uz pozivanje na gorepomenuti stav, Sud je jasno naveo da:

„...smatra da kada predstavnik države, naročito službenik za sprovođenje zakona, bude osuđen za krivično djelo kojim se krši član 2 Konvencije, odobravanje amnestije ili pomilovanja teško može služiti svrsi adekvatnog kažnjavanja (v., mutatis mutandis, Okkali, citiran prethodno, stav 76, i Abdülsamet Yaman protiv Turske, br. 32446/96, stav 55, 2. novembar 2004). Nasuprot tome, Sud očekuje od država da budu strože prilikom kažnjavanja sopstvenih službenika za sprovođenje zakona za činjenje takvih ozbiljnih krivičnih djela koja ugrožavaju život nego što bi to bile s običnim prestupnicima, jer se tu ne radi samo o pitanju pojedinačne krivičnopravne odgovornosti počinitelaca već i o dužnosti države da se bori protiv osjećaja nekažnjivosti koji prestupnici mogu imati zbog svoje funkcije te da održi povjerenje javnosti i poštovanje za sistem sprovođenja zakona (v., mutatis mutandis, Nikolova i Velichkova, citirano prethodno, st. 63). U tom pogledu, Sud smatra da bi, kao stvar principa, bilo potpuno neprihvatljivo i da bi slalo pogrešan signal javnosti ako bi počinioci veoma ozbiljnih predmetnih krivičnih djela i dalje ispunjavali uslove da vrše javne funkcije u budućnosti (v. Türkmen protiv Turske, br. 43124/98, stav 53, 19. decembar 2006, i Abdülsamet Yaman, citiran prethodno, stav 55).“⁴³⁴

6.4 Uloge različitih pravnih profesija

Međunarodno pravo i standardi direktno se primjenjuju na države i samo implicitno se odnose na i upućeni su konkretnim organima, tijelima, službenicima i drugim akterima. Države su te koje treba da se postaraju da se odgovornosti raspodijele i usmjere ka onima koji su zaduženi za njihovo sprovođenje u praksi.

Na taj način, svaki propust u ispunjavanju procesnih obaveza utvrđenih međunarodnim instrumentima odnosi se na države. Međutim, zbog prirode obaveza koje se razmatraju, koje pretpostavljaju koordinirane akcije i angažman čitavog niza zvaničnika, institucija, predstavnika različitih profesija (pravnih i medicinskih), čak i izolovani, ali nenadoknadivi propust ili neuspjeh da se slijede zahtjevi može potkopati sve napore i relevantne okvire uvedene na nacionalnom nivou.

To je razlog zbog kojeg je pored uvođenja odgovarajućeg sistema istrage zlostavljanja i drugih teških kršenja ljudskih prava, nezavisnog i efikasnog organa za po-

---

E/CN.4/2005/102/Add.1 (8. februar 2005).

433 *Abdülsamet Yaman protiv Turske*, presuda od 2. novembra 2004, predstavka br. 32446/96, stav 55.

434 *Enukidze i Girgvliani protiv Gruzije*, presuda od 26. aprila 2011, predstavka br. 25091/07, stav 274.

licijske pritužbe, čija se djelotvornost garantuje time što će im se pružiti adekvatni finansijski i tehnički resursi i adekvatno obučeni pravni, medicinski i drugi specijalisti, od ključnog je značaja da se identifikuju i shvate uloge onih koji su policijski službenici (za sprovođenje zakona), istražitelji, tužioci, istražne sudije i sudije u postupku, redovni advokati i advokati angažovani kroz sistem besplatne pravne pomoći, kao i uključeni zdravstveni radnici.

Pored ukupne negativne obaveze uzdržavanja od zlostavljanja, njihov očekivani doprinos u obezbjeđivanju odgovarajućeg vršenja procesnih obaveza može se ukratko opisati na sljedeći način:

- službenici policije (za sprovođenje zakona) su pod obavezom da prijave i evidentiraju (ukoliko je to primjenjivo) sve indicije o zlostavljanju, kao i da, gdje je to potrebno, osiguraju pravilnu primjenu zaštitnih mehanizama;
- istražitelji (pored gorenavedenih obaveza koje se odnose na sve službenike za sprovođenje zakona), prilikom vođenja istraga o zlostavljanju treba da obezbijede da se ispuni zahtjev nezavisnosti (uključujući i u smislu obezbjeđivanja neposrednog učešća nadležnog organa ukoliko oni ne ispunjavaju predmetni standard) i drugih kriterijuma djelotvornosti istrage;
- tužioci imaju posebnu dužnost u smislu reagovanja na bilo kakve indicije o zlostavljanju na koje naiđu u toku sprovođenja pravde; oni imaju posebnu ulogu u obezbjeđivanju zaštite osoba lišenih slobode i adekvatnom praćenju svih ostalih mehanizama zaštite od zlostavljanja; prilikom vođenja istrage i procesuiranja slučajeva zlostavljanja dužni su da osiguraju, sa svoje strane, da je ispunjen zahtjev nezavisnosti (uključujući i u smislu obezbjeđivanja neposrednog učešća nadležnog organa ukoliko oni ne ispunjavaju predmetni standard) i drugih kriterijuma djelotvornosti istrage; oni su ključni akteri u vršenju obaveze borbe protiv nekažnjivosti, uključujući u pogledu neophodne zakonske klasifikacije krivičnih djela koja sadrže namjerno zlostavljanje, i obezbjeđivanja adekvatnosti izrečenih kazni;
- sudije prvenstveno imaju dužnost da reaguju na bilo kakve indicije o zlostavljanju na koje naiđu u toku sprovođenja pravde, ali su dužni i da obezbijede odgovarajuće standarde prilikom postupanja u postupcima u okviru krivičnih predmeta namjernog zlostavljanja; sudije imaju prevashodno i dužnost da reaguju na sve indicije o zlostavljanju na koje naiđu u toku suđenja, kao i da sprovede konkretna pravila o prihvatljivosti dokaza kompromitovanih zlostavljanjem; kada je u pitanju postupanje na suđenjima licima koja su optužena za krivična djela u vezi sa zlostavljanjem neposredno su odgovorni za ispunjavanje pravosudnih zahtjeva u vezi s djelotvornošću krivičnog postupka i borbom protiv nekažnjivosti, uključujući adekvatnost zakonske klasifikacije i kažnjavanja;
- uloga ljekara u vezi s obezbjeđivanjem djelotvorne istrage uglavnom je ograničena na relevantne mehanizme zaštite i treba da ispunjava zahtjeve nezavisnosti i temeljitosti;
- redovni advokati i advokati angažovani kroz sistem besplatne pravne pomoći treba da koriste sve pravne puteve da obezbijede da svi gorepomenuti i neki drugi mogući akteri (organi za praćenje i druga tijela) obavljaju svoje dužnosti i funkcije tako da su interesi (navodne) žrtve zlostavljanja zaštićeni i adekvatno obnovljeni.

O autorima

Erik Svanidze je međunarodni konsultant sa bogatim iskustvom u oblasti ljudskih prava i reforme pravosudnog sektora. Nakon angažmana na poziciji tužioca i zamjenika ministra pravde Gruzije, stiče magistarsko zvanje u oblasti Međunarodnih ljudskih prava na Univerzitetu Lund u Švedskoj, gdje je bio član Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog i ponižavajućeg ponašanja ili kažnjavanja (European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment – CPT), i radio na brojnim ekspertskim i konsultantskim poslovima za Savjet Evrope, Evropsku uniju, i druge međunarodne aktere (tokom izrade ove publikacije, gospodin Svanidze vodio je projekat Evropske unije za praćenje pravde u Jermeniji). On je autor brojnih publikacija Savjeta Evrope, akademskih radova na temu ljudskih prava, kao i HELP kursa Savjeta Evrope ‘Zabrana zlostavljanja u kontekstu sprovođenja zakona, bezbjednosti i prinude’.

Dr Graham Smith je profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Mančesteru, Ujedinjeno Kraljevstvo. Nakon što su ga 1983. godine napali policajci, osnovao je i vodio grupu za samopomoć za žrtve policijskog kriminala u Londonu, nakon čega je završio i doktorske studije na University College-u u Londonu 1998. godine. Autor je nacrtu Mišljenja Komesara za ljudska prava u vezi sa nezavisnim i djelotvornim utvrđivanjem žalbi protiv policije, CommDH(2009)4, a radi kao konsultant za pitanja ljudskih prava za Savjet Evrope i Ujedinjene nacije. Radove o ljudskim pravima, žalbama protiv policije i odgovornosti objavljuje u brojnim međunarodnim akademskim žurnalima.

VIŠE INFORMACIJA

- ▶ **Vebsajt**
<http://horizontal-facility-eu.coe.int>
- ▶ **Facebook**
[jp.horizontal.facility](https://www.facebook.com/jp.horizontal.facility)
- ▶ **Twitter**
[@CoE_EU_HF](https://twitter.com/CoE_EU_HF)
- ▶ **Kontakt**
Programska kancelarija Savjeta Evrope u Podgorici
Bulevar Džordža Vašingtona 98
81000 Podgorica
Crna Gora
Telefon: +382 20 673 868

Ovaj priručnik izrađen je u okviru zajedničkog projekta Evropske unije i Savjeta Evrope „Borba protiv zlostavljanja i nekažnjivosti i unapređenje primjene prakse Evropskog suda za ljudska prava na nacionalnom nivou (FILL)“, koji finansiraju Evropska unija i Savjet Evrope, a sprovodi Savjet Evrope. Mišljenja i stavovi izraženi u ovom priručniku ni u kom slučaju ne odražavaju zvanično mišljenje Evropske unije ili Savjeta Evrope.

MONTENEGRIN

Savjet Evrope je vodeća organizacija za ljudska prava na ovom kontinentu. Ima 47 država članica od kojih su 28 članice Evropske unije. Članice Savjeta Evrope obavezale su se na primjenu Evropske konvencije o ljudskim pravima, zaštitu ljudskih prava, demokratije i vladavine prava. Evropski sud za ljudska prava vrši nadzor nad primjenom Konvencije u državama članicama.

www.coe.int

Zemlje članice Evropske unije odlučile su da udruže svoja znanja, resurse, i svoje sudbine. One su zajedno izgradile zonu stabilnosti, demokratije i održivog razvoja, zadržavajući pri tom kulturnu raznolikost, toleranciju, i slobodu za pojedinca. Evropska unija poklanja posebnu pažnju razmjeni postignuća i vrijednosti sa zemljama i narodima izvan njenih granica.

www.europa.eu

Horizontal Facility for Western Balkans and Turkey

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Implemented
by the Council of Europe